

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний економічний університет
Юридичний факультет
Кафедра кримінального права та процесу

Матвійчук Ліна Ярославівна

Розслідування злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв / The investigation of offenses involving explosives.

Спеціальність: 8.03040101 - Правознавство
магістерська програма - Правознавство
Магістерська робота

Виконала студентка групи
ПРМ-21
Л. Я. Матвійчук

Науковий керівник
к.ю.н. С.В. Банах

Магістерську роботу допущено
до захисту

«___» _____ 20__ р.

Завідувач кафедри

_____ **Н.З. Рогатинська**

Тернопіль – 2017
АНОТАЦІЯ

Матвійчук Л.Я. Розслідування злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв. – Рукопис.

Дослідження на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня «Магістр» за спеціальністю 8.03040101 – Правознавство – Тернопільський національний економічний університет, Тернопіль, 2017.

У магістерській роботі узагальнено результати дослідження злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв. Вивчено їх сутність та характерні особливості. На основі аналізу теоретичних концепцій та практики розкрито зміст основних елементів криміналістичної характеристики, виявлено та описано їх взаємозв'язки.

Головною метою роботи є визначення особливостей розслідування злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв, що зумовило розгляд проблем розв'язання типових слідчих ситуацій, висунення версій та планування розслідування, проведення окремих слідчих (розшукових) дій.

ANNOTATION

Matviichuk L. Investigation of the crimes connected with application of explosive devices. – Manuscript.

Research on education and qualification of “Master” specialty 8.03040101 – Law – Ternopil National Economic University, Ternopil, 2017.

The results of research of the crimes connected with application of explosive devices are generalized in the dissertation. Their essence and characteristics are studied. The concept of basic elements of the criminalistics characteristic is revealed on the basis of the analysis of theoretical concept and practices, their interrelations are identified and described.

The main goal is to determine the characteristics of investigation of the crimes connected with application of explosive devices that caused the problem solving of typical investigatory situations, nomination of versions and planning of investigation, carrying out the separate investigatory actions, etc.

РЕЗІЮМЕ

Магістерська робота містить 107 сторінок, список використаних джерел 101 найменування.

Мета магістерської роботи: вивчення обставин підготовки, вчинення і приховування злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв та розроблення на цій основі криміналістичних засад розслідування цих злочинів.

Об'єктом дослідження є: суспільні відносини, що складаються у зв'язку з розслідування злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв.

Предмет дослідження: розслідування злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв.

Одержані висновки та їх новизна: У магістерській роботі запропоновано методику розслідування злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв, викладені рекомендації, спрямовані на підвищення ефективності й оптимізації діяльності з їх розслідування.

Ключові слова: вибуховий пристрій, вибухова речовина, криміналістична характеристика, слідова картина, слідча ситуація, типова версія.

RESUME

Thesis contains 107 pages, list of source 101 titles.

The aim of the thesis: a study of circumstances of preparation, feasance and concealment of crimes, explosive devices and development related to application is on this basis of criminalistics of investigation of these crimes.

The object is: public relations, that is folded in connection with the investigation of crimes involving the use of explosive devices.

The subject of research: investigation of crimes involving the use of explosive devices.

The resulting conclusions and innovation: Methodology of investigation of crimes, explosive devices related to application, expounded recommendations sent to the increase of efficiency and optimizations of activity from their investigation, is offered in master's degree work

Keywords: explosive device, explosive substance, criminalistics characteristic, investigatory situation, typical version.

ЗМІСТ

	4
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	4
ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ВИБУХОВИХ ПРИСТРОЇВ	11
1.1. Поняття і характеристика вибухових пристроїв	11
1.2. Характеристика особи злочинця	22
1.3. Предмет злочинного посягання	32
Висновки до розділу 1	38
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ВИБУХОВИХ ПРИСТРОЇВ	39
2.1. Типові слідчі ситуації та алгоритм дій слідчого з їх вирішення	39
2.2. Висунення версій та планування розслідування	51
Висновки до розділу 2	62
РОЗДІЛ 3. ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ ПЕРШОЧЕРГОВИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ВИБУХОВИХ ПРИСТРОЇВ	64
3.1. Огляд місця події	64
3.2. Допит потерпілих, свідків і підозрюваних	79
3.3. Проведення судових експертиз	89
Висновки до розділу 3	100
ВИСНОВКИ	102
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	108

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВР	вибухова речовина
ВП	вибуховий пристрій
ВТЛ	вибухотехнічна лабораторія
ГСУ	Головне слідче управління
ДНДЕКЦ	Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
ДСТ	державний стандарт
ЗС	Збройні сили
КД	капсуль-детонатор
КК	Кримінальний кодекс
КПК	Кримінально-процесуальний кодекс
ЛЕП	лінії електропередачі
МВС	Міністерство внутрішніх справ
МНС	Міністерство надзвичайних ситуацій
ОРД	оперативно-розшукова діяльність
СВП	саморобний вибуховий пристрій
СОГ	слідчо-оперативна група
США	Сполучені штати Америки
ТЕН	тетранітропентаеритрит
ТНРС	тринітрорезиорцінат свинцю
ТУ	технічні умови
УРСР	Українська радянська соціалістична республіка
ФБР	Федеральне бюро розслідувань

ВСТУП

Актуальність теми. Соціально-економічні та політичні зміни, що відбуваються в Україні, супроводжуються якісними змінами злочинності. Злочинність все частіше набуває організованих форм, способи вчинення і приховування кримінальних правопорушень ускладнюються, росте число заздальгідь запланованих тяжких і особливо тяжких насильницьких злочинів. Посиленню криміногенної ситуації у державі сприяє безліч чинників: спад економіки й безробіття, низький рівень життя, корупція, пропаганда насильства в засобах масової інформації, зниження контролю в Збройних силах України за використанням і зберіганням зброї та боєприпасів.

Безумовно, найбільшого суспільно-політичного резонансу набувають злочини, вчинені із застосуванням вибухових пристроїв. Особливістю таких злочинів є поєднання поранення або загибелі людей зі значними матеріальними збитками, викликаними руйнуванням будівель та об'єктів, що перебувають у зоні дії вибуху. У деяких великих містах України кримінальні вибухи стали одним з факторів, що суттєво дестабілізують громадський порядок. Так, великого суспільного резонансу набули вибухи, які сталися наприкінці грудня 2014 року в Одесі, де під вантажним потягом підірвали вибухівку, а вже в січні 2015 року вибухи пролунали біля центру допомоги бійцям АТО. І це не єдині випадки, які трапилися в період з 2014 року по теперішній час не лише в Одесі, але й в інших великих містах України.

В руках злочинців, які мають спеціальні знання або користуються знаннями інших осіб, вибухові пристрої стають небезпечними засобами вчинення тяжких і особливо тяжких злочинів. Ослаблення моральних засад у суспільстві, висока соціальна напруженість, з одного боку, і практично необмежені можливості у винахідливості з боку злочинців – з іншого, створюють високий ступінь небезпеки для всіх оточуючих.

Аналіз слідчої практики свідчить, що працівники правоохоронних органів стикаються зі значними труднощами при розслідуванні даних видів

злочинів. Це пояснюється високим інтелектуальним рівнем злочинців, їх правовою поінформованістю, а також технічною оснащеністю.

Проблеми розслідування окремих видів злочинів традиційно розглядаються в рамках окремих криміналістичних методик, які останнім часом зазнали відчутного якісного та кількісного розвитку. Зокрема, на цій ниві плідно працювали і працюють такі відомі вітчизняні та закордонні вчені-юристи як Ю. П. Аленін, Л. І. Аркуша, В. Д. Басай, В. П. Бахін, В. Д. Берназ, Р. С. Белкін, В. В. Бірюков, Л. Г. Відонов, І. О. Возгрін, А. Ф. Волобуєв, В. І. Галаган, В. Г. Гончаренко, В. Я. Горбачевський, В. А. Журавель, А. В. Іщенко, Н. С. Карпов, Н. І. Клименко, І. І. Когутич, О. Н. Колесніченко, В. П. Колмаков, В. О. Коновалова, І. І. Котюк, В. С. Кузьмічов, В. В. Лисенко, В. К. Лисиченко, В. Г. Лукашевич, Є. Д. Лук'янчиков, Г. А. Матусовський, Д. Й. Никифорчук, Ю. Ю. Орлов, М. А. Погорецький, О. С. Саїнчин, М. В. Салтевський, М. Я. Сегай, В. М. Стратонов, В. В. Тіщенко, Л. Д. Удалова, В. Г. Хахановський, П. В. Цимбал, К. О. Чаплинський, С. С. Чернявський, В. Ю. Шепітько, В. В. Щур, М. П. Яблоков та багато інших.

Питання, пов'язані з окремими аспектами розслідування злочинів, учинених із застосуванням вибухових пристроїв досліджувалися у працях В. Н. Агінського, А. Ю. Аполлонова, І. І. Артамонова, М. І. Асташова, Л. В. Бертовського, Р. З. Боршигова, Т. М. Бульби, О. А. Буханченка, С. І. Винокурова, В. П. Власова, Ю. М. Дільдіна, А. М. Єгорова, З. І. Кірсанова, Н. П. Ландишева, В. В. Мартинова, М. А. Михайлова, І. Д. Моторного, Л. А. Соя-Серка, І. П. Пантелєєва, В. М. Плєскачевського, А. С. Подшибякіна, В. А. Ручкіна, А. Ю. Семенова, Є. Н. Тихонова, А. А. Топоркова, А. А. Шмирева та інших вчених-криміналістів та процесуалістів.

Аналіз спеціальної криміналістичної літератури дозволив зробити висновки про те, що більшість опублікованих робіт присвячені розробці лише окремих питань розслідування злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв (огляду місця події; виявленню, огляду, вилученню і знешкодженню

вибухових пристроїв; призначенню експертиз вибухових пристроїв, обставин і механізму вибуху). Проте, ці праці створили основу для подальшого розвитку теоретичних проблем розслідування даних злочинів й удосконалювання практичних рекомендацій, призначених для працівників правоохоронних органів.

Все вищевикладене дозволяє стверджувати, що актуальність теми дослідження визначається об'єктивною потребою в подальшій розробці криміналістичних методик, що підвищують ефективність процесу розслідування злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв.

Мета і завдання дослідження. *Мета* дослідження полягає у вивченні обставин підготовки, вчинення і приховування злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв та розробленні на цій основі криміналістичних засад розслідування цих злочинів.

Мета дослідження обумовила постановку і вирішення таких *завдань*:

– визначити поняття вибухового пристрою та охарактеризувати його ознаки як криміналістичної категорії, здійснити класифікацію вибухових пристроїв;

– розкрити ознаки особи злочинця, що вчиняє злочини із застосуванням вибухових пристроїв, як елементу криміналістичної характеристики;

– визначити особливості предмету злочинного посягання злочинів даної категорії;

– виявити специфіку розслідування злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв, на початковому етапі, визначити типові слідчі ситуації, найбільш оптимальну систему слідчих (розшукових) дій та особливості формування слідчих версій і планування розслідування;

– визначити особливості організації і тактики проведення першочергових слідчих (розшукових) дій, окреслити специфіку одержання інформації з матеріальних та ідеальних джерел;

– сформулювати рекомендації щодо призначення судових експертиз під час розслідування злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових

пристроїв.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що складаються у зв'язку з розслідування злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв.

Предмет дослідження – розслідування злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв.

Методи дослідження. При проведенні дослідження для вирішення поставлених завдань використовувались у комплексі загальнонаукові та спеціально-правові методи. Методологічну основу магістерської роботи становить *діалектичний метод* наукового пізнання соціально-правових явищ в їх суперечностях, розвитку та змінах, що дає можливість об'єктивно дослідити елементи криміналістичної характеристики злочинів та криміналістичні засади їх розслідування. *Порівняльно-правовий* метод використано при дослідженні законодавства про кримінальну відповідальність і практики його застосування в Україні та УРСР (підрозділ 1.1); *історико-правовий* – при розкритті еволюції поглядів учених на окремі проблеми, що стосуються предмета дослідження (підрозділи 1.1, 2.1); *догматичний* – при тлумаченні юридичних категорій, за його допомогою поглиблено та уточнено понятійний апарат (підрозділи 1.1, 2.1, 2.2); *системний* – при побудові класифікації злочинів, визначенні змісту та взаємозв'язків елементів криміналістичної характеристики й основних етапів роботи з доказовою інформацією (розділ 1, підрозділ 2.1); *статистичний* – при ілюстрації теоретичних висновків даними вивчення державної та відомчої статистичної звітності (розділ 1, підрозділи 2.1, 3.3).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що за характером та змістом розглянутих питань у магістерській роботі запропоновано методіку розслідування злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв, викладені рекомендації, спрямовані на підвищення ефективності й оптимізації діяльності з їх розслідування. Сформульовано концептуально нові наукові положення та висновки, що мають важливе теоретичне і практичне значення, зокрема:

вперше:

– запропоновано авторське визначення поняття вибухового пристрою як криміналістичної категорії, під яким слід розуміти виріб, конструктивно призначений для здійснення хімічного вибуху і здатний вражати людей та руйнувати об'єкти;

– запропоновано типові версії залежно від конкретної слідчої ситуації початкового етапу розслідування злочинів даної категорії;

– розкрито специфіку планування розслідування злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв;

удосконалено:

– криміналістичну характеристику злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв, шляхом включення до її елементів характеристики вибухових пристроїв та предмету злочинного посягання;

– характеристику способів вчинення злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв, шляхом класифікації місць встановлення вибухових пристроїв;

– систему типових слідчих ситуацій та алгоритми слідчих (розшукових) дій щодо їх вирішення на початковому етапі розслідування злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв;

– рекомендації щодо призначення судових експертиз під час розслідування злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв, в яких враховано специфіку об'єктів дослідження;

дістало подальшого розвитку:

– методологічні засади вивчення основних елементів криміналістичної характеристики (особа злочинця, спосіб вчинення злочинів);

– класифікація осіб, які вчиняють злочини, пов'язані із застосуванням вибухових пристроїв;

– тактика огляду місця події при розслідуванні злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв, шляхом виокремлення і розгляду специфічних особливостей проведення огляду на відкритій місцевості,

у приміщенні, в автомобілі;

– програми допитів потерпілих, свідків і підозрюваних шляхом підготовки спеціального переліку запитань, які підлягають встановленню під час розслідування злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробці рекомендацій щодо удосконалення криміналістичного забезпечення розслідування злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв, а також як матеріали для підготовки відповідних навчально-методичних і наукових видань та для проведення занять з навчальних дисциплін «Криміналістика» та «Особливості розслідування окремих видів злочинів».

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ВИБУХОВИХ ПРИСТРОЇВ

1.1. Поняття і характеристика вибухових пристроїв

Сукупність відомостей про вибухові пристрої, що використовуються зі злочинними цілями, є одним із найважливіших елементів криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв. При цьому необхідно вказати, що практика розслідування злочинів, пов'язаних з вибухами або їх загрозою, свідчить, що віднесення об'єктів, які проходять у кримінальних провадженнях, до категорії вибухових пристроїв викликає значні труднощі, обумовлені тим, що у вітчизняній криміналістиці дотепер не склалося чіткого визначення вибухового пристрою.

Поняття «вибуховий пристрій» з'явилося в новому Кримінальному кодексі України 2001 року в статтях 262 (Викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем) і 263 (Незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами) [50]. У попередньому Кримінальному кодексі УРСР у статтях 70 (Контрабанда), 221 (Порушення правил зберігання, використання, обліку та перевезення вибухових речовин), 221-1 (Незаконний провіз на повітряному судні вибухових або легкозаймистих речовин), 222 (Незаконне носіння, зберігання, придбання, виготовлення і збут вогнестрільної чи холодної зброї, бойових припасів та вибухових речовин), 223 (Розкрадання вогнестрільної зброї, бойових припасів або вибухових речовин), 224 (Недбале зберігання вогнестрільної зброї і боєприпасів) в якості предмету злочину розглядалися тільки боєприпаси і вибухові речовини [48].

За своїми фізичними властивостями і ознаками боєприпаси і вибухові

речовини не залежать від виду встановленого для них правового режиму і наявності дозвільної системи. Однак, як юридичні поняття, вони були і залишаються в діючому КК обмежені суворо визначеним колом предметів і речовин, за певних умов об'єктивно здатних викликати вибухи.

Отже, закріплення в законодавчій формі поняття вибухового пристрою в новому КК України 2001 р. було викликано, головним чином, необхідністю охопити саморобні боєприпаси вибухової дії, у тому числі виготовлені з використанням імітаційних і піротехнічних засобів, горючих речовин, що не мають обмежень з боку дозвільної системи (наприклад, використання сірникової маси або парів бензину в якості заряду вибухової речовини), а також деякі військові імітаційні засоби, що володіють вражаючими властивостями¹.

Суперечливість поглядів на поняття «вибуховий пристрій», висвітлених в законодавстві, спеціальній і науковій літературі [39, с. 19; 8, с. 16; 88, с. 205], свідчить про складність розглянутої проблеми та дезорієнтує спеціалістів (експертів), слідчих і суддів, що негативно позначається на якості розслідування і судового розгляду кримінальних справ.

У залежності від сфери людської діяльності і певної галузі знань поняттям «вибухові пристрій» може охоплюватися досить широке і найрізноманітніше коло об'єктів, що включає світло-шумові засоби (вибухові пакети, петарди і т.п.), а також саморобні пристрої із широкою зоною враження людей і об'єктів.

Поняття вибухового пристрою доцільно виразити через систему ознак і критеріїв, що дозволяють у комплексі відносити вибухонебезпечні предмети до категорії вибухових пристроїв. Але перш ніж запропонувати такі ознаки і критерії, необхідно коротко зупинитися на їх сутності. Ознака служить вираженням об'єктивних властивостей явища або предмета [10, с. 116]. На

¹ Наприклад, такі імітаційні засоби, що перебувають на озброєнні Збройних сил України, як ІМ-82, ІМ-85, ІМ-100, ІМ-120М, які імітують постріл з артилерійської гармати, і шашки імітації розриву артилерійських снарядів ШИРАС-М, містять в якості багатокomпонентного заряду бризантні вибухові речовини (тротил, тетрил або гексоген). Ці засоби володіють великою вражаючою здатністю при вибуху за рахунок фугасної дії.

відміну від ознаки, критерій є зовнішнім проявом певних якісних сторін самого об'єкта [47, с. 152]. Зовнішнім проявом того чи іншого критерію можуть бути деякі граничні кількісні показники, що характеризують в остаточному підсумку якісну сторону досліджуваного явища або предмета. Наприклад, у судовій балістиці одним із критеріїв вогнепальної зброї прийнято вважати вбивчу силу, тобто мінімальне (граничне) значення кінетичної енергії снаряда, випущеного з каналу ствола при пострілі [13, с. 76, 77].

Із широкого переліку визначень вибухового пристрою, висвітлених у криміналістичній літературі [39, с. 19; 8, с. 16], можна виділити наступні його ознаки: однократність застосування; наявність вибухової речовини і засобів ініціювання; використання енергії хімічного вибуху; спеціальна підготовка пристрою до вибуху і критерії: передбачене створення вражаючих факторів; здатність пристрою до враження. Розглянемо їх детальніше.

Однократність застосування вказує на те, що після застосування вибуховий пристрій руйнується і повторне його застосування виключається [69, с. 60]. Однак необхідно вказати, що такою ознакою володіють не всі вибухові пристрої – існують і виключення, наприклад, неконтактний вибуховий пристрій протипіхотний «НВУ-П», що складається з неконтактного підривача, п'яти вражаючих елементів касетного типу, спрацьовування яких відбувається по черзі, по мірі появи в зоні реагування сейсмічного датчика чергової цілі [33, с. 197].

Наявність вибухової речовини і засобів ініціювання в конструкції вибухового пристрою – ознака, що вказує на вибухову систему в остаточному зібраному вигляді. Традиційно основними елементами пристрою для здійснення вибуху є заряд вибухової речовини і засоби ініціювання. Однак на практиці відомі досить чуттєві вибухові системи, що не потребують засобів ініціювання (як правило, це ініціюючі високочутливі вибухові речовини: гримуча ртуть, азид свинцю, з'єднання нітрогліцерину та ін.).

Використання енергії хімічного вибуху характеризує і конкретизує

природу вибуху. На нашу думку, ця ознака замінює попередню (наявність вибухової речовини і засобів ініціювання) і не відображає випадки, коли засоби ініціювання можуть бути відсутні або використовуються в якості основного заряду.

Щодо критеріїв, серед яких називають передбачене створення вражаючих факторів і здатність пристрою до ураження, то без їх врахування будь-які піротехнічні або імітаційні засоби, типу вибухового пакета, хлопавки або феєрверка, що мають у своєму складі вибухову речовину або вибухоздатну суміш (порох або піротехнічна суміш), можуть бути віднесені до вибухового пристрою в якості предмета злочину. Крім того, вищевказані критерії, на наш погляд, необхідно конкретизувати щодо терміну «ураження». Адже даний термін може по-різному розглядатися у різних галузях науки (військова галузь знань, польова хірургія, біологія). На мою думку, необхідно зазначати об'єкт або ціль такого враження. При цьому необхідно відзначити, що крім ураження людини, вибухові пристрої часто використовуються для руйнування будь-яких неживих об'єктів матеріального світу (транспорт, будинки тощо).

І. Д. Моторний пропонує визначення вибухового пристрою використовувати в якості «практичного інструментарію» при проведенні судових експертиз. На його думку, під вибуховими пристроями розуміються знаряддя злочину або предмети злочинного посягання, що призначені для здійснення вибуху, враження людей, руйнування техніки і споруд або виконання інших протиправних завдань, виготовлені промисловим, кустарним і саморобним способом; містять заряд вибухової речовини або вибухонебезпечної суміші, об'єднаного із засобами ініціювання та іншими елементами в єдину конструкцію (виріб або систему) [69, с. 60, 61].

Відповідно до Постанови Пленуму Верховного Суду України №3 від 26.04.2002 р. «Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами» під

вибуховими пристроями слід розуміти саморобні чи виготовлені промисловим способом вироби одноразового застосування, спеціально підготовлені і за певних обставин спроможні за допомогою використання хімічної, теплової, електричної енергії або фізичного впливу (вибуху, удару) створити вражаючі фактори – спричинити смерть, тілесні ушкодження чи істотну матеріальну шкоду – шляхом вивільнення, розсіювання або впливу токсичних хімічних речовин, біологічних агентів, токсинів, радіації, радіоактивного матеріалу, інших подібних речовин [49, с. 760].

На нашу думку, приведені визначення перевантажені термінами і деталями, що не мають якісних конструктивних значень, наприклад, перелік у визначеннях всіх способів виготовлення вибухових пристроїв. З урахуванням проведеного аналізу і висловлених зауважень, пропонуємо наступне визначення вибухового пристрою – *це виріб, конструктивно призначений для здійснення хімічного вибуху і здатний вражати людей та руйнувати об'єкти.*

Абсолютна більшість вибухових пристроїв, що використовуються у військових, народногосподарських і злочинних цілях, створені на основі конденсованих вибухових речовин, що виступають їх головним компонентом². Найважливішими конструктивними елементами таких вибухових пристроїв є:

1. Засіб підриву.
2. Корпус.
3. Заряд вибухової речовини.

Вибухові пристрої, крім того, можуть мати й додаткові (допоміжні) елементи, що забезпечують його функціонування.

1. Засіб підриву – це пристрій, призначений для збудження (ініціювання) вибуху заряду вибухової речовини.

Засоби підриву відрізняються різним конструктивним рішенням. Вони можуть містити в собі наступні компоненти:

² В практиці розслідування злочинів можуть зустрічатися також пристрої, здатні до фізичного вибуху, наприклад газові балони та інші ємності високого тиску.

1) засіб ініціювання (збудження), як у сполученні із засобом передачі ініціюючого імпульсу, так і без нього;

2) виконавчий механізм, що, як правило, містить спеціальні елементи, призначені для затримання (сповільнювачі), запобігання вибуху або для знешкодження вибухового пристрою чи безпечного поводження з ним.

Засоби ініціювання. За видом перетворення (горіння або детонації), що викликається засобами ініціювання, засоби ініціювання поділяються на засоби запалення і засоби детонування. Перші збуджують вибух заряду вибухової речовини за рахунок впливу на нього теплової енергії у вигляді нагрівання нитки накалювання, променя полум'я, іскрового розряду. Другі перетворюють простий початковий імпульс у вибуховий, чим збуджують детонацію бризантних вибухових речовин.

2. Корпус є об'єднуючим конструктивним елементом вибухового пристрою. Він може служити для компонування, маскування, захисту заряду вибухової речовини від зовнішніх впливів, надання форми, утворення осколків, забезпечення вибухового горіння вибухової речовини та інших цілей. Зустрічаються вибухові пристрої, що не мають корпусу (безкорпусні), а також з корпусом, що складається з декількох оболонок, наприклад ручна граната РГД-33, що має захисну «сорочку». Для вибухових пристроїв осколкової дії характерна наявність корпусу, в результаті розриву якого відбувається його дроблення на осколки певної маси і форми (гранати Ф-1, РГ-42 та ін.). Ефект осколкового враження значно підвищується при поміщенні спеціально виготовлених вражаючих елементів у масу заряду вибухової речовини або на його поверхню (артилерійські шрапнелі і картечі та ін.).

3. Заряд вибухової речовини. У вибухових пристроях в якості заряду можуть використовуватися різні вибухові речовини як промислового, так і саморобного виготовлення.

Існує безліч різних класифікацій вибухових речовин за їх різноманітними ознаками. Оскільки не завжди вдається чітко визначити межі

тієї або іншої групи вибухових речовин, їх розподіл носить досить умовний характер. Так, вибухові речовини поділяють [79, с. 63]:

1. За потужністю (здатністю виконувати роботу в процесі вибухового перетворення): потужні і малопотужні ВР.

2. За чутливістю (здатністю вибухати від того або іншого початкового імпульсу – розігріву, удару, тертя, вибуху тощо): чуттєві і нечуттєві ВР.

3. За структурою (складом): індивідуальні хімічні сполуки або індивідуальні ВР (наприклад, тротил, гексоген і т.д.) і механічні вибухові суміші. Останні, у свою чергу, поділяються на дві групи: що складаються з твердого окислювача і рідкого пального (наприклад, аміачної селітри з дизельним паливом); що включають одне або декілька індивідуальних ВР і різного роду добавки, що забезпечують ті або інші властивості суміші.

4. За фізичним станом: тверді (литі, пресовані); сипучі (порошкоподібні, гранульовані, в зернах); еластичні; пластичні; рідкі.

5. За призначенням: промислові, що застосовуються в народному господарстві; військові, що застосовуються у військовій справі.

6. За способом виготовлення: саморобні і виготовлені промисловим способом відповідно до нормативно-технічної документації.

7. За практичним застосуванням: ініціюючі; бризантні; металльні; піротехнічні суміші, здатні до вибухового перетворення.

Для криміналістичного вивчення вибухових пристроїв інтерес представляє їх класифікація за способом виготовлення, на підставі якої виділяють дві групи вибухових пристроїв:

1. Промислового виготовлення.
2. Саморобні.

1. Вибухові пристрої промислового виготовлення. До першої групи входять пристрої, що виготовлені в заводських умовах відповідно до нормативно-технічної документації (вимоги ДСТ, ТУ і т.д.). Зокрема, про заводський спосіб виготовлення свідчать: маркування; конструктивна досконалість виробу; застосовані матеріали, включаючи тип заряду

вибухової речовини; фарбування та ін.

Серед вибухових пристроїв промислового виготовлення розрізняють:

- 1) вибухові пристрої військового призначення, тобто предмети озброєння, що разом з патронами та артилерійськими пострілами називаються у військовій справі одним терміном – боєприпаси;
- 2) вибухові пристрої народногосподарського (промислового) призначення.

До вибухових пристроїв військового призначення відносять:

- а) авіаційні бомби (у тому числі разові бомбові касети);
- б) інженерні боєприпаси;
- в) засоби ближнього бою (ручні і рушничні гранати);
- г) морські й авіаційні міни;
- д) глибинні бомби;
- е) ракети і торпеди;
- ж) артилерійські боєприпаси (артилерійські і мінометні постріли, реактивні снаряди).

Більшість з названих вибухових пристроїв призначені для враження цілі і відносяться до боєприпасів основного призначення. Поряд з ними маються й інші види боєприпасів, зокрема навчальні, практичні, допоміжного і спеціального призначення.

Для вивчення пристрою боєприпасів використовуються їх навчальні різновиди. Практичні боєприпаси призначені для проведення учбово-бойових стрільб. Боєприпаси допоміжного призначення служать для виконання учбово-практичних задач і досліджень. З метою запобігання діям супротивника або сприяння виконанню бойової задачі можуть застосовуватися боєприпаси спеціального призначення.

Заряд вибухової речовини в навчальних боєприпасах і окремих видах боєприпасів допоміжного призначення відсутній, що обумовлює відповідну кримінально-правову кваліфікацію діянь, пов'язаних з їх використанням.

З вибухових пристроїв військового призначення промислового

виготовлення при вчиненні злочинів іноді використовуються ручні гранати, інженерні боєприпаси, артилерійські боєприпаси (снаряди і міни).

Серед вибухових пристроїв, що випускаються промисловістю, як військового, так і народногосподарського призначення можна виділити в окрему групу імітаційні засоби. Вони імітують дію різних боєприпасів і включають:

- 1) шашки імітації розриву артилерійських снарядів «ШИРАС»;
- 2) імітаційні патрони, що застосовуються для створення ефекту гарматної стрільби (наприклад, «ИМ-82», «ИМ-85», «ИМ-100», «ИМ-120»);
- 3) вибухові пакети, що імітують розриви ручних гранат;
- 4) електровибухові пакети, призначені для імітації повітряних розривів артилерійських снарядів.

2. Саморобні вибухові пристрої. Під саморобним вибуховим пристроєм розуміється вибуховий пристрій, в якого один або декілька елементів конструкції виготовлені або зібрані саморобним способом.

Саморобні вибухові пристрої нерідко використовуються для вчинення різних злочинів, зокрема в хуліганських і браконьєрських цілях, для здійснення вбивств і замахів на життя, диверсій і терористичних актів, для проникнення в сховища з метою розкрадання.

Зазвичай виготовляють саморобні вибухові пристрої осколкової, осколково-фугасної або фугасної і рідше – запальної дії.

Саморобні вибухові пристрої поділяються на декілька видів:

1. Повністю саморобні або з використанням окремих елементів конструкції вибухових пристроїв промислового виготовлення.
2. Саморобно зібрані з частин вибухових пристроїв промислового виробництва.
3. Перероблені з вибухових пристроїв промислового виготовлення.
4. Пристосовані саморобні вибухові пристрої.

Останні найчастіше виготовляють шляхом посилення вражаючого фактору імітаційних засобів. Для цього їх поміщають до спеціально

підготовлених корпусів або в підходящі для таких цілей предмети (консервні банки й ін.), або в них додають дрібні предмети (дріб, картеч, гальку і т.д.).

У конструкції саморобних вибухових пристроїв найчастіше застосовуються заряди твердомонолітних (литих, пресованих), сипких (порошкоподібних, гранульованих, в зернах) і пластичних конденсованих вибухових речовин промислового виготовлення. Серед сумішевих вибухових речовин промислового виготовлення, у конструкції саморобних вибухових пристроїв частіше інших використовуються речовини на основі аміачної селітри, різні амоніти (суміші з тротилом, гексогеном, нітрогліцерином, дінітронафталіном і різними невибуховими компонентами). Рідше в конструкції даної групи вибухових пристроїв застосовуються металеві вибухові речовини. Ще рідше в конструкції саморобних вибухових пристроїв використовуються сумішеві вибухові речовини, виготовлені саморобним способом з промислово виготовлених компонентів (суміші індивідуальних бризантних вибухових речовин, піротехнічні склади саморобного змішування).

В якості засобів запалення і передачі вогневого імпульсу в конструкціях саморобних вибухових пристроїв найбільшого поширення набули вогнепровідні шнури промислового виготовлення (асфальтований шнур «ОША» і шнур у пластиковій оболонці «ОШП»).

Для забезпечення уповільнення вибуху в підривачах застосовуються різні часові пристрої. Найчастіше в цій якості використовуються засоби передачі вогневого імпульсу – вогнепровідні шнури або їх саморобні аналоги.

Для тривалої затримки вибуху в саморобних вибухових пристроях в переважній більшості випадків використовуються таймери, що поділяються на два типи: пристрої з фіксованим часом затримки та пристрої, час спрацьовування яких задається щодо реального часу.

Останнім часом при вчиненні злочинів із застосуванням вибухових пристроїв в конструкціях саморобних вибухових пристроях часто

використовуються пристрої дистанційного керування на основі приймально-передавальної радіоапаратури. Найпоширенішими видами виконавчих механізмів вибухових пристроїв з дистанційним управлінням, за даними експертної практики, є виготовлені на основі частин системи охоронної автомобільної сигналізації.

Результати даних експертної практики свідчать, що для здійснення кримінальних вибухів найчастіше використовуються наступні види саморобних вибухових пристроїв:

- вибухові пристрої типу об'єктної міни (зазвичай маскуються під сигаретні пачки, пивні банки, різну ручну поклажу, дитячі іграшки і т.д.);
- пристрої типу міни-пастки, що спрацьовують при якій-небудь дії на замінований об'єкт;
- керовані (зазвичай по радіо чи проводах) вибухові пристрої;
- пристрої типу ручних гранат (як правило, являють собою заряди вибухової речовини бризантної, металеві дії або піротехнічних складів, поміщені в міцні металеві корпуси і забезпечені відповідним засобом підризу (запалом, запальною трубкою, електродетонатором тощо);
- пристрої типу підризних зарядів із засобами підризу (у вигляді безкорпусних підризних зарядів бризантних вибухових речовин (наприклад, тротиліві шашки) із засобами підризу промислового виготовлення (наприклад, запальні трубки або електродетонатори). Вони можуть бути розраховані на реалізацію як фугасної (від повітряної ударної хвилі, що розповсюджується в результаті вибуху), так і осколкової дії. В останньому випадку можуть бути використані різні предмети, розташовані в безпосередньому контакті з зарядом вибухової речовини (наприклад, чавунний радіатор батареї опалення тощо), що руйнуються під час вибуху на фрагменти (вторинні осколки).

Використання саморобного вибухового пристрою, особливо складного за конструкцією, дає додаткову інформацію про особу, яка його виготовила, її кваліфікацію у вибуховій справі, радіоелектроніці тощо, доступі до різних

матеріалів і технологій, розмірі власного достатку або спроможності замовника (наприклад, використання пластичних вибухових речовин, радіокерування з використанням сучасної імпоротної техніки тощо).

У більшості випадків саморобні вибухові пристрої після вибуху зазнають значного руйнування, але це не є перешкодою до їх реконструкції та ідентифікації окремих компонентів.

Розглянутий у даному підрозділі аналіз конструкцій, принципів побудови і функціонування різного роду вибухових пристроїв та їх елементів заснований на практиці експертних вибухотехнічних досліджень ДНДЕКЦ МВС України. Він дозволяє визначити коло досліджуваних об'єктів і напрямки методичних розробок по ним, більш точно й обґрунтовано будувати слідчі, розшукові і експертні версії щодо обставин, пов'язаних зі специфікою виготовлення і дії вибухових пристроїв, а також можливих джерел походження їх елементів.

1.2. Характеристика особи злочинця

Встановлення конкретного способу вчинення злочину безпосередньо пов'язане з даними про особу злочинця. Дані про особу злочинця доповнюють специфіку змістовної сторони криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень.

Вивчення особи злочинця являє собою складну комплексну проблему, яка вимагає різнобічного підходу. Аналіз юридичної літератури показав декілька напрямків дослідження даного об'єкта: кримінологічне, кримінально-правове, кримінально-процесуальне, судово-психологічне, виправно-трудове та криміналістичне [18, с. 74-77; 24, с. 6, 7]. Усі вони становлять єдине ціле – правове дослідження особи і вимагають єдиного підходу [90, с. 76].

В етимологічному розумінні особа – це конкретна людина, представник певних соціальних верств, що займається певними видами діяльності й

усвідомлює своє ставлення до навколишнього середовища, має індивідуальні особливості [45, с. 64], феномен суспільного розвитку, жива людина, що має свідомість і самосвідомість [46, с. 161].

Криміналістичні дані про особистість злочинця використовуються для конструювання ймовірної моделі інших елементів криміналістичної характеристики, а також дозволяють судити про мотиви, цілі, спосіб вчинення кримінального правопорушення, що звужує коло пошуку злочинців.

Криміналістика як наука завжди приділяла достатню увагу проблемі вивчення особи злочинця. Власне вирішенню такого питання як: хто вчинив злочин і чи не вчинив його саме даний суб'єкт, – криміналістика зобов'язана своїм народженням як науки [16, с. 61].

Донедавна дані про особу злочинця використовувалися в криміналістиці головним чином для вирішення слідчо-тактичних задач, для відшукування найбільш ефективних прийомів проведення окремих слідчих дій. Розробка питань криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, слідчих ситуацій із усією визначеністю вказує на необхідність подальшого дослідження і використання даних про особу злочинця, як у загальних положеннях методики розслідування, так і в методиках розслідування окремих видів (груп) кримінальних правопорушень.

У цій ситуації важливо зазначити, що кримінологічна інформація про те, які категорії осіб найчастіше вчиняють ті або інші кримінальні правопорушення, як вони характеризуються, має досить важливе значення для вирішення криміналістичних завдань. Кримінологічні дослідження містять досить корисну для криміналістики, інформацію з питань криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень і слідчих ситуацій. У порядку інтеграції знань її необхідно використовувати в криміналістичних дослідженнях більш активно.

У ще більшій мірі це відноситься до даних про особу злочинця, які

варто включати до змісту відповідного елементу криміналістичної характеристики кримінального правопорушення. Тут взагалі досить важко виділити інформацію, що має суто криміналістичне значення. Як справедливо зазначає М. Т. Ведерников, особа – єдине цілісне явище, всі сторони якого взаємозалежні і взаємообумовлені [18, с. 76], хоча, звичайно, у науковому відношенні цілком правомірно порушувати питання про криміналістично значимі властивості особи злочинця, про криміналістичний аспект у вивченні особи підозрюваного, обвинуваченого.

На першому етапі криміналістичного вивчення особи злочинця, на етапі збирання даних про те, хто ж вчинив те або інше кримінальне правопорушення, на перший план виступають біологічні, фізіологічні ознаки особистості. Точніше було б навіть говорити про ознаки і властивості не особистості, а людини. Але оскільки наш кримінальний і кримінально-процесуальний закони не знають терміну «людина», а оперують лише терміном «особа», ми так само вважаємо за можливе вживати лише даний термін, включаючи до нього і властивості людини як індивіда і властивості, притаманні особистості.

З метою встановлення особи злочинця широко використовуються сліди пальців рук, що виявляються на місці кримінального правопорушення, слина, кров та інші виділення організму людини, а також риси його зовнішності, різного роду фізичні дані, професійні навички та інші ознаки, що відображаються в об'єктах матеріальної обстановки. Вказівки на місця можливого виявлення цих слідів, їх фіксацію і використання повинні знайти своє місце в криміналістичній характеристиці окремих видів кримінальних правопорушень.

Однак набагато більше значення для криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень мають соціальні, соціально-демографічні і соціально-психологічні властивості особи злочинця, які і вказують на особистість, індивідуалізують її й одночасно характеризують. Сюди включаються: відомості біографічного, анкетного характеру (стать, вік,

національність, освіта, родинний стан, рід занять і т.п.); відомості, що характеризують особу в основних сферах діяльності суспільства, способу життя (участь у трудовій і громадсько-політичній діяльності, поведінка в побуті й у вільний час); соціально-психологічні властивості особи (темперамент, воля, емоції), що накладають «відбиток» і у певній мірі регулюють всі прояви особистості.

Важливою характеристикою особи злочинця, що має особливе значення для визначення криміналістичної характеристики кримінального правопорушення, є встановлення ставлення даного суб'єкта до Закону, його правова поведінка в нормі і патології, тобто встановлення наявності або відсутності фактів минулої антигромадської і протиправної поведінки підозрюваного, обвинуваченого (адміністративні правопорушення, затримання і приводи, закриті кримінальні провадження, звільнення від кримінальної відповідальності і т.д.).

Існує певна залежність між деякими властивостями і якостями особи злочинця й обраним ним способом вчинення кримінального правопорушення, а також особливостями предметів злочинного посягання.

Характеристика особи злочинця як елемента криміналістичної характеристики кримінального правопорушення повинна будуватися на основі врахування тих типових рис соціального і соціально-психологічного характеру, що властиві особам, які вчинили злочини розглянутої категорії протягом певного часового періоду. Знаючи їх, слідчий зможе вірно визначити напрямок розслідування. Крім того, не можна забувати, що чим глибше слідчий вивчить психологію підозрюваного, тим ефективніше він зможе проводити будь-яку слідчу (розшукову) дію, одержати найбільш повний доказовий матеріал.

На підставі цього, одним з важливих завдань криміналістики є створення типологічних моделей злочинця щодо різних видів кримінальних правопорушень, зокрема і злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв. Із власних ознак злочинця в криміналістичних характеристиках в

основному відбиваються такі, як стать, вік, інтелектуальний та фізичний розвиток, морально-психологічний образ, володіння певними професійними навичками, злочинним досвідом і т.д. Криміналістичний інтерес мають і різноманітні прояви відносин злочинця. Серед них – спосіб життя злочинця, прояв особистості в основних сферах діяльності, співвідношення місця проживання, роботи злочинця з місцем вчинення кримінального правопорушення, особливості правового, пільгового стану особи (посада, дипломатичний імунітет) тощо.

Підсумовуючи вищевикладені положення, криміналістичну характеристику особи злочинця можна представити у вигляді сукупності відомостей, що мають криміналістичне значення.

Особа, яка вчиняє вибух, характеризується низкою специфічних особливостей, оскільки ця досить складна операція доступна не будь-кому. По-перше, особа повинна володіти певними знаннями й уміннями у вибуховій справі, хімії, радіоелектроніці тощо, набутими під час служби в армії, в процесі відповідної роботи або спеціально отриманими в злочинних цілях чи виявленого інтересу. По-друге, вона повинна мати доступ до вибухових речовин, боєприпасів, вибухових пристроїв. У наш час придбати (викрасти, купити) ці засоби не становить особливої складності, проте для цього потрібні певні зусилля, засоби й дії. По-третє, вона повинна відрізнятися деякими рисами характеру – рішучістю, байдужістю до наслідків вибуху тощо [8, с. 21].

На сьогодні в Україні є велика кількість людей, знайомих з основами вибухової справи і здатних виготовити найпростіший вибуховий пристрій з використанням вогневого або електричного способу ініціювання, а також мають досить глибокі знання способів мінування і розмінування, використання детонаторів різної конструкції і принципу дії. Велику їх частину складають солдати й офіцери запасу інженерних військ, які у різному ступені володіють прийомами підривних робіт і мінування.

На наш погляд, найбільш логічною підставою для класифікації

суб'єктів розглянутих нами злочинів, може виступати професійний рівень виконавця.

Так, С. С. Галахов, виділяє наступні групи осіб, які вчиняють злочини із застосуванням вибухових пристроїв [23, с. 45]:

1) спеціалісти-вибухотехніки і сапери збройних сил, які добре знайомі з вибуховою справою, володіють професійними навичками виготовлення вибухових пристроїв і здійснення вибухів;

2) особи, які не мають професійної підготовки, але знайомі з вибуховою справою за родом своєї діяльності (шахтарі, бурильники, охоронці складів вибухових матеріалів і т.п., військовослужбовці збройних сил і учасники бойових дій у міжнаціональних конфліктах);

3) особи, які не мають професійної підготовки і за родом своєї роботи не пов'язані з вибуховою справою. Джерелом відомостей про техніку здійснення вибухів для них може служити самостійне вивчення літератури, експериментування з вибуховими матеріалами, консультації обізнаних осіб.

В. П. Бахін та М. А. Михайлов злочинців-підричників поділяють на три категорії [8, с. 21, 22]:

1) «випадкові», для яких здійснення вибуху лише епізод з виявом мотивів цікавості (чи вдасться це зробити самому?), особистої неприязні, хуліганства. Їх знання у вибуховій справі, як правило, поверхневі, використані вибухові пристрої примітивні з найдоступнішими вибуховими речовинами (порох тощо), мають конструктивні недоробки, закладаються неефективно, вибухають при виготовленні, доставці й встановленні;

2) «аматори», вибухова справа для яких своєрідне «хоббі». Для підготовки вибухів підбирають і використовують відповідну літературу, консультуються з фахівцями, широко експериментують з метою вдосконалення своїх вибухових пристроїв. У мотивах «аматорів» переважають пихатість, користь. Як правило, вони здійснюють кілька вибухів, що дозволяє об'єднати їх за способом здійснення. Конструктивно їх вибухові пристрої відрізняються більшою надійністю і раціональністю, але

нерідкі прорахунки у визначенні потужності заряду (надмірний або малий);

3) «професіонали», що відрізняються високим рівнем підготовки (армія, підрозділи спеціального призначення, підривники та ін.). Головний мотив – виконання замовлення. Для них характерна ретельна підготовка вибухового пристрою, точний вибір умов закладення, відповідність потужності заряду цілям вибуху.

Виходячи з вищевказаних класифікацій і ґрунтуючись на дослідженні матеріалів кримінальних справ про злочини, пов'язані із застосуванням вибухових пристроїв, можна вважати за доцільне виділення наступних типів злочинців, які вчиняють розглядувані види злочинів: «аматор», «напівпрофесіонал», «професіонал». При розкритті змісту визначених типів було відбито такі властивості і риси особистості, як стать, вік, найбільш розповсюджені мотиви, специфіку загальнонебезпечних засобів, якими користується злочинець, їх кількість і сполучення, ставлення до вчиненого, особливості способу вчинення злочину, використовувані методи [80, с. 107].

«Аматор». Особа, як правило, чоловічої статі, віком 14-23 років, виготовлення і застосування яким вибухових речовин і вибухових пристроїв являє собою тимчасове заняття або інтерес. Найбільш розповсюдженими мотивами є постановка експериментів і цікавість, бажання одержати ефект від вибуху, побачений у кінофільмі, вандалізм, ідеологічні спонукання й емоційні, психологічні причини. Рівень підготовки даної категорії осіб досить низький, що характеризується самостійним мінімальним навчанням. Отриману ним інформацію, як правило, можна знайти в окремих літературних джерелах (зазвичай це художня література) або, при бажанні, на окремих сторінках у міжнародній комп'ютерній мережі Інтернет. Відповідно, використовувані матеріали характеризуються своєю загальною доступністю: мисливський порох, порох, що застосовувався в боєприпасах другої світової війни, сірникові голівки, газ. До певної повторюваної системи дій при виготовленні або застосуванні вибухових речовин і вибухових пристроїв – «почерку» – можна віднести примітивний тип вибухових пристроїв, що

мають конструктивні недоробки, вибухають при виготовленні, доставці й встановленні, доставка й встановлення їх проводиться вручну; вибір об'єктів посягання здійснюється в залежності від обставин (зазвичай об'єкти не представляють важливості).

«Напівпрофесіонал». Для цієї категорії осіб використання вибухових речовин і вибухових пристроїв є засобом досягнення поставлених цілей. До таких, у даному випадку, можна віднести одержання матеріальної вигоди й ідеологічні мотиви, рідше – емоційне розвантаження. Діяльність цього типу осіб з виготовлення і застосування вибухових пристроїв є їх другим покликанням, незважаючи на те, що підготовка носить обмежений і випадковий характер. Дані особи віком 20-40 років, часто мають постійну роботу, не пов'язану з їх навичками, як правило, проходили службу в лавах Збройних Сил. В якості сформованого «почерку» можна відзначити наступні дії: використання тактики, що, на думку виконавця, неодмінно дасть бажаний результат, застосування однієї конструкції вибухового пристрою, що працює без збоїв. Операція із застосування вибухового пристрою не здійснюється спонтанно, їй передують попереднє спостереження, на основі якого здійснюється планування дій. У відношенні об'єктів вибуху треба відзначити, що описувані особи обирають, як правило, легкі або слабо захищені цілі.

«Професіонал». Ця група осіб відрізняється високим рівнем підготовки, використання ними вибухових речовин і вибухових пристроїв є не чим іншим, як кар'єрою. Дані особи протягом тривалого періоду часу виявляють стійку цікавість до засобів і методів вибуху. Найбільш розповсюдженими мотивами, крім вказаних у попередньому випадку, є виконання замовлення. Вік осіб цієї групи коливається досить широко (це чоловіки від 30 до 50-60 років), вкрай рідко дотримуються певного, характерного тільки їм «почерку». Однак, незважаючи на поглиблені знання у своїй галузі, вони воліють працювати з однією конструкцією, в яку постійно вносяться поліпшення. В якості використовуваних матеріалів у більшості випадків застосовують

промислові і військові вибухові речовини, нерідко – легкозаймисті речовини. Щодо об'єктів вибуху і використовуваних методів, необхідно відзначити, що даним класифікаційним типом осіб може бути обраний будь-який об'єкт, для вивчення якого буде приділена максимальна кількість часу. Вивчення об'єкта проводиться завдяки відпрацьованій техніці спостереження. При розміщенні вибухового пристрою здійснюється точний розрахунок вибухової дії, спрямованої винятково на враження цілі, без надмірної вражаючої сили.

На професіонала можуть вказувати досконалість саморобного вибухового пристрою, а також застосовані заходи власної безпеки (наприклад, включення до електричного ланцюга вибухового пристрою запобіжників для запобігання випадкового вибуху). Фахівці такого рівня здатні малим зарядом заподіяти найбільше руйнування, знають вразливі місця будівель і транспортних засобів. Вони навчені виготовленню та встановленню мін-пасток, використанню для виготовлення вибухових речовин загальнодоступних матеріалів, що робить їх надто небезпечними не лише внаслідок ймовірності вчинення злочинів ними самими, а й можливості передачі своїх знань і навичок злочинцям [8, с. 22, 23].

Причетність до того або іншого вибуху подібних «фахівців» встановлюється за цілим рядом об'єктивних ознак, що включають у себе набір прийомів і навичок мінування, відомих тільки фахівцям якої-небудь з галузей мінно-підривної справи. Спосіб виготовлення саморобного вибухового пристрою, варіант ініціювання вибуху, спосіб закладки заряду і розрахунку його відповідності можуть свідчити про ступінь кваліфікації злочинця в різних галузях вибухової справи.

Великий інтерес для розробки заходів з попередження та розкриття даної категорії злочинів становлять відомості про колишні судимості осіб, які їх вчиняють. Відзначимо, що серед осіб, які вчиняють злочини із застосуванням вибухових пристроїв, більшість складають особи, раніше не судимі і тому не перебувають на обліку в органах внутрішніх справ. Дана обставина говорить про необхідність орієнтувати сили і засоби досудового розслідування на виявлення і

збір інформації стосовно осіб, які раніше не попадали до поля зору органів внутрішніх справ, але мають відношення до виготовлення, збереження, перевезення, використання вибухових матеріалів на промислових підприємствах і військових частинах.

Особливістю розглянутої категорії злочинців, що відрізняє їх від більшості інших, які вчиняють злочини проти особистості, є те, що у вчинених ними протиправних діях не знаходять вираження такі риси, як переважно імпульсивний і рефлексивний характер поведінки. Вибираючи в якості знаряддя злочину вибуховий пристрій, злочинець прагне домогтися максимального руйнівного і психологічного впливу, часом не зупиняючись перед небезпекою заповдіння смерті або тілесних ушкоджень самому собі.

При проведенні розслідування необхідно враховувати, що особи, які підпадають під другий і, особливо, третій тип виділених нами суб'єктів, мають високу психологічну стійкість, знайомі з методами роботи оперативно-слідчих підрозділів МВС, можливо самі займалися агентурною роботою і володіють навичками психологічного впливу на супротивника.

Особливу увагу необхідно приділити можливим мотивам злочинців при здійсненні вибухів. Крім вищезазначених мотивів, які частіше інших зустрічаються в слідчій і судовій практиці розслідування даного виду злочинів, існують й інші:

1. Хуліганські мотиви.
2. Одержання якої-небудь вигоди. Сюди можуть відноситися отримання грошової вигоди, приховання іншого злочину, усунення конкуренції або зміцнення свого становища.
3. Емоційні дії. Доведені до розпачу люди нерідко закінчують своє життя суїцидом за допомогою вибуху, крім цього, треба виділити ревнощі і помсту, що виникла на ґрунті ненависті або сімейного.
4. Вандалізм (руйнування заради руйнування), що в більшості випадків характерно для підлітків.
5. Постановка експериментів і тестування виготовлених вибухових

пристроїв. Виникають як з цікавості, так і з необхідності випробувати роботу вибухового пристрою перед застосуванням.

Підсумовуючи викладене, необхідно відзначити, що відомості про особу злочинця мають важливе значення не тільки для криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, а й для вибору тактики деяких слідчих (розшукових) дій і профілактичної діяльності слідчого.

1.3. Предмет злочинного посягання

У криміналістиці предмет безпосереднього посягання – це матеріальний предмет органічної чи неорганічної природи, з яким злочинець вступає у взаємодію, змінює та перетворює його [93, с. 11]. На відміну від кримінально-правового поняття предмету злочину предметом безпосереднього посягання у криміналістичному аспекті може бути людина, тобто її тілесна організація, що розглядається як фізико-біологічна система, яка, вступаючи у різні взаємодії, відображає себе у матеріальному середовищі [94, с. 420].

Що ж стосується вчинення злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв, то безпосередньою метою використання вибухового пристрою є враження людини або руйнування різного роду споруд, транспортних об'єктів тощо. Виходячи з цього, предмети безпосереднього посягання злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв, логічно розділити на дві великі групи: об'єкти біологічного походження і об'єкти, що виникли в результаті діяльності людини. До першої групи варто віднести людей і тварин, до другої – різного роду споруди, будинки, транспорт тощо [81, с. 436].

Аналіз слідчої практики показує, що в більшості випадків потерпілими в досліджуваних кримінальних справах, пов'язаних з вибухами, є підприємці, які займаються великим або середнім бізнесом (38%); особи, що так чи інакше пов'язані з кримінальними структурами; посадові особи, які займають

відповідальні посади в органах державної влади і управління (16%) [25, с. 16]. Крім того, досить часто жертвами аналізованих злочинів є абсолютно сторонні люди, які перебували в місці здійсненого вибуху.

В рамках дослідження більше приділяємо увагу об'єктам другої групи, оскільки детальне дослідження особи потерпілого є доцільним при розробці видових методик розслідування, пов'язаних з посяганням на життя і здоров'я людей.

Досліджуючи об'єкти другої групи, можна дійти висновку, що найчастіше вибухам піддаються об'єкти громадського користування, об'єкти транспорту, пам'ятники історії і культури. Вразливість даних об'єктів до ушкодження вибухом головним чином пов'язана не з руйнуванням самого будинку або транспортного засобу, а із загрозою загибелі людей, що знаходяться в ньому. Можливість вибуху змушує здійснювати термінову евакуацію людей, що пов'язано з зупинкою або серйозним порушенням функціонування об'єкта, а також вимагає залучення значних сил і засобів.

Інша група об'єктів (шляхопроводи і магістралі передачі електроенергії, нафти і газу, електростанції, небезпечні виробництва й ін.) має потенційну небезпеку серйозних екологічних, економічних і суспільно-соціальних наслідків при виведенні з ладу їх основних елементів шляхом вибуху.

Вибір об'єктів мінування визначається особливостями конструкції і функціонування, характером їх уразливості і тяжкістю наслідків руйнування. Можна виділити чотири типи таких об'єктів: приміщення, інженерні споруди, транспорт, ділянки місцевості.

Приміщення в залежності від їх призначення можна розрізнити на:

- а) приміщення громадського користування (театри, спортивні зали, магазини, вокзали, лікарні, навчальні заклади);
- б) виробничі приміщення (цехи, майстерні, котельні, склади, телефонні станції й ін.);

в) житлові приміщення (квартири, приватні домоволодіння, гуртожитки і готелі).

Інженерні споруди як об'єкти мінування мають наступну класифікацію:

а) дорожні споруди (мости, тунелі, шляхопроводи, залізничні колії і т.п.);

б) лінії електропередачі і теплопроводи (ЛЕП і їх опори, підстанції, магістральні пункти керування);

в) газо- і нафтопроводи (магістралі, насосні підстанції й ін.);

г) екологічні об'єкти (очисні споруди, сховища небезпечних відходів);

д) гідротехнічні споруди (греблі, дамби).

Транспортні засоби класифікуються відповідно до традиційних видів транспорту: авіаційний (літаки і вертольоти); залізничний (пасажирські і вантажні вагони, платформи і цистерни, тепловози й електровози); автомобільний, включаючи міський електротранспорт; водний транспорт (пасажирські, вантажні і рибальські судна, танкери і пороми).

До ділянок місцевості, на яких можуть встановлюватися вибухові пристрої, необхідно відносити:

а) місця проведення масових заходів (мітинги, спортивні змагання тощо);

б) меморіальні комплекси, цвинтарі, місця паломництва;

в) місцевість, що прилягає до важливого об'єкта, де може бути встановлено вибуховий пристрій направленої дії типу гранатомета або осколкової міни спрямованого враження.

Останнім часом виявляється підвищений інтерес злочинців до мінування транспорту. Ріст даного виду злочинів обумовлений декількома факторами. По-перше, транспорт є найбільш уразливим місцем для організації замаху, в тому числі шляхом здійснення вибуху через його масову поширеність. По-друге, транспорт є найбільш доступним і зручним місцем для прихованого (замаскованого) встановлення штатних бойових зарядів або

саморобних вибухових пристроїв з масою вибухової речовини від десятків кілограмів до декількох тонн зовні або всередині транспортного засобу. По-третє, самі транспортні засоби (найчастіше це автомобілі) можуть бути компонентом вибухового пристрою.

У більшості випадків злочинці домагаються виконання своїх вимог шляхом здійснення тиску на громадську думку під загрозою загибелі людей, виробничих, екологічних катастроф. Погроза застосуванням вибухового пристрою при висуванні злочинних вимог до фізичних і юридичних осіб має свої особливості на відміну від інших видів погроз. Насамперед, це таємний характер застосування інструмента погрози – вибухового пристрою, можливість завчасної його підготовки до встановлення, керування станом вибухового пристрою на відстані від замінованого об'єкта, мінімальна кількість криміналістичних слідів на місці вибуху.

Як було зазначено вище, об'єктами загрози вибуху можуть стати житлові будинки, банки, магазини, аеропорти, вокзали, лікарні, навчальні заклади, транспорт, заводи, фабрики, електростанції – тобто місця з масовим скупченням людей або місця, вибух на яких призведе до масового знищення людей.

Кожна з представлених груп об'єктів мінування в меншому або більшому ступені значимості характеризується параметрами, важливими для здійснення пошуку вибухового пристрою, його локалізації і знешкодження або огляду місця його вибуху. До цих параметрів варто віднести:

а) тип об'єкта (приміщення, інженерні споруди, транспорт, ділянки місцевості);

б) площа об'єкта, в якому здійснюється пошук вибухового пристрою або огляд місця вибуху;

в) кількість людей на об'єкті й особливості їх евакуації у випадку загрози вибуху або після його здійснення;

г) різноманітність і кількість приміщень на об'єкті, їх значимість для цільового функціонування об'єкта;

д) можливість доступу до різних приміщень об'єкта сторонніх осіб або осіб, які працюють на даному об'єкті;

е) місця розташування приладів і технічних засобів, що використовують електроживлення;

ж) необхідність відводу транспортного засобу (потяга, теплохода) зі шляху руху, вокзалу або рейду.

За ступенем насиченості предметами обстановки й устаткування приміщення або території поділяються на три категорії:

1. З низьким ступенем насиченості. Вона відповідає таким приміщенням, як фойє, вестибюлі, коридори, гардероби, туалетні і душові кімнати, лекційні зали, спортивні площадки, кіно- і концертні зали. Обшук у таких приміщеннях найчастіше обмежується лише їх візуальним оглядом.

2. Середньої насиченості. Вона відповідає робочим кабінетам співробітників організації, де розташовані робочі столи, шафи, сейфи і допоміжна оргтехніка. До даної категорії можна віднести насиченість предметами і меблями квартирної обстановки.

3. Високої насиченості. Вона характерна для складських і ремонтних приміщень, різного роду лабораторій, що працюють у стиснутих умовах.

За наявністю електронних пристроїв приміщення також поділяються на три групи: приміщення з відсутністю зазначених засобів; приміщення з електронними пристроями без автономного живлення; приміщення з електронними пристроями з автономним живленням.

Наданий поділ об'єктів дозволяє раціонально розподіляти сили і засоби, враховувати послідовність їх переміщення, здійснювати їх взаємодоповнення і швидке перенацілювання в ході операції з пошуку вибухового пристрою.

Велика кількість людей, що перебувають на об'єкті може в значній мірі ускладнити задачу з їх евакуації. Евакуація може бути частковою або повною для різних частин об'єкта. Так, при евакуації людей з будівлі аеропорту на робочих місцях залишаються диспетчери, оператори управління системами

зв'язку, електропостачання і пожежогасіння. Крім того, необхідно враховувати, що найважливішими питаннями при організації евакуації людей з об'єктів громадського користування є виключення паніки, недопущення крадіжок і пограбувань, дотримання правопорядку.

Крім особливостей організації і ведення пошуку вибухового пристрою вище вказані об'єкти мають припустимі межі вразливості. Під уразливістю варто розуміти ступінь збитків і наслідків, що їх спричинить вибух. Зниження ступеня заподіюваного вибухом збитку визначається тактикою і способами знешкодження вибухових пристроїв. З одного боку, необхідно використовувати найширший арсенал заходів для знешкодження вибухового пристрою, а з іншого - не можна переходити межу ризику враження вибухом спеціаліста-вибухотехніка.

Дійсно, у ряді представлених нами об'єктів мінування є об'єкти, що відносяться до категорії особливо важливих (тунелі, мости, очисні спорудження, греблі, нафтопроводи й ін.), руйнування яких спричинить небезпечні наслідки, пов'язані з порушенням екології, великими фінансовими витратами, викличе серйозний суспільний резонанс. У подібних ситуаціях приймаються всі можливі заходи для знешкодження вибухових пристроїв шляхом їх розрядження, що в значній мірі збільшує безпеку дій спеціалістів-вибухотехніків.

Велика частина вибухових пристроїв встановлюється на об'єктах, що не представляють великої цінності, в порівнянні зі ступенем ризику спеціаліста-вибухотехніка. У цих ситуаціях знешкодження відбувається дистанційно шляхом руйнування вибухового пристрою накладними зарядами з попередніми заходами для локалізації або зниження вражаючої дії вибуху. До таких об'єктів варто відносити відкриту місцевість, наземні транспортні засоби, а також будинки і споруди, у випадках встановлення в них вибухових пристроїв малої потужності.

Таким чином, правильна оцінка виду, характеристик і особливостей функціонування об'єкта мінування дозволяє обирати раціональні схеми по

здійсненню пошуку, локалізації і знешкодженню вибухових пристроїв, а також огляду місця їх вибуху.

Висновки до розділу 1

На підставі аналізу наукових джерел запропонована наступна редакція визначення вибухового пристрою, як виробу, конструктивно призначеного для здійснення хімічного вибуху і здатного вражати людей та руйнувати об'єкти.

Для криміналістичного вивчення вибухових пристроїв інтерес представляє їх класифікація за способом виготовлення, на підставі якої виділяють дві групи вибухових пристроїв: 1) промислового виготовлення (пристрої, що виготовлені в заводських умовах відповідно до нормативно-технічної документації); 2) саморобні (пристрої, в яких один або декілька елементів конструкції виготовлені або зібрані саморобним способом).

Проведене дослідження матеріалів кримінальних справ про злочини, пов'язані із застосуванням вибухових пристроїв, дало підстави для виділення трьох типів особистості злочинців, які вчиняють розглядувані види злочинів: «аматор», «напівпрофесіонал», «професіонал».

Предмети безпосереднього посягання злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв, розділено на дві групи: об'єкти біологічного походження і об'єкти, що виникли в результаті діяльності людини. Аналіз слідчої практики показує, що в більшості випадків потерпілими в досліджуваних злочинах, пов'язаних з вибухами, є підприємці, які займаються великим або середнім бізнесом; особи, що так чи інакше пов'язані з кримінальними структурами; посадові особи, які займають відповідальні посади в органах державної влади і управління. Досліджуючи об'єкти другої групи, можна дійти висновку, що найчастіше вибухам піддаються об'єкти громадського користування, об'єкти транспорту, пам'ятники історії і культури.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ВИБУХОВИХ ПРИСТРОЇВ

2.1. Типові слідчі ситуації та алгоритм дій слідчого з їх вирішення

У відповідності зі ст. 25 КПК України, прокурор, слідчий зобов'язані в межах своєї компетенції в кожному випадку безпосереднього виявлення ознак кримінального правопорушення (за виключенням випадків, коли кримінальне провадження може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого) або в разі надходження заяви (повідомлення) про вчинення кримінального правопорушення, а також вжити всіх передбачених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила [53]. Зазначена діяльність вказаних посадових осіб забезпечує обов'язковість кримінального переслідування та відрізняє їх від інших учасників сторони обвинувачення (потерпілого, його представника та законного представника).

Слідчий, прокурор здійснюють свої повноваження відповідно до вимог КПК України, починаючи з моменту надходження інформації про кримінальне правопорушення від заявника до правоохоронного органу, що фактично і є передумовою для початку досудового розслідування. Ця інформація подається у вигляді заяви чи повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення як в усній формі (викладена фізичною особою і оформлена в письмовій формі відповідною посадовою особою), так і письмово (надіслана поштою або передана фізичною особою до відповідного органу, установи особисто). У КПК України передбачено також можливість одержання інформації про кримінальне правопорушення не тільки через надходження заяв чи повідомлень, а і шляхом самостійного виявлення слідчим, прокурором з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення. [54, с. 527, 528].

Відповідно до Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах

поліції України заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, затвердженої Наказом МВС України від 06.11.2015 р. № 1377, джерелом інформації про вчинені кримінальні правопорушення та інші події є:

- 1) повідомлення осіб, які надходять до органу поліції або особи, уповноваженої здійснювати досудове розслідування;
- 2) самостійно виявлені слідчим або іншою посадовою особою органу поліції з будь-якого джерела обставини кримінальних правопорушень;
- 3) повідомлення осіб, які затримали підозрювану особу на місці вчинення кримінального правопорушення [36].

Досудове розслідування згідно з законом розпочинається з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань [86, с. 139-155]. Здійснення досудового розслідування до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, встановлену законом (ч.ч. 2, 3 ст. 214 КПК України). Винятком з цього правила є надання законодавцем дозволу здійснення у невідкладних випадках до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань огляду місця події (ч. 3 ст. 214 КПК України) з метою встановлення фактичних даних, які можуть вказувати на ознаки кримінального правопорушення. В таких випадках внесення відомостей з відображенням результатів проведеного огляду місця події до Єдиного реєстру досудових розслідувань здійснюється негайно після завершення огляду і повернення слідчої групи до правоохоронного органу з урахуванням того, що внесення таких відомостей здійснюється цілодобово [55, с. 466].

На початку розслідування кримінальних правопорушень та у різні його моменти виникають різноманітні за складністю фактичні ситуації, що міняють одна одну й визначають особливості слідчої обстановки відповідного фрагменту розслідування.

Мова йде про обстановку, створену розслідуваною подією кримінального правопорушення, що зазвичай постає перед слідчим при огляді місця події, а

потім вже і в ході всього розслідування. Ця обстановка характеризується певною системою фактичних та інших даних й відображає хід і стан як проведення окремих слідчих (розшукових) дій, застосування заходів забезпечення кримінального провадження, так і розслідування в цілому. Цю обстановку прийнято називати слідчою ситуацією [92, с. 141]. На сьогодні роль та значення слідчих ситуацій для організації розслідування й удосконалення його методики є загально визнаними.

Термін «ситуація» (від латинського слова *situatio* – становище) тлумачиться як сполучення умов і обставин, що створюють певну обстановку, становище [14, с. 1102]. В інтерпретації до процесу розслідування кримінальних правопорушень дане тлумачення знайшло відбиття у формулюванні поняття «слідча ситуація» значним числом вчених-криміналістів.

На практиці при розслідуванні злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв, висування слідчих версій та вибір засобів розслідування слідчим відбувається з урахуванням обставин, що підлягають встановленню, і в напрямку, що на даний момент представляється йому найбільш правильним і доцільним та відповідає завданням, що стоять перед ним. У відповідності із завданнями, що стоять перед слідчим, ним обирається алгоритм дій, у тому числі й з одержання відсутньої інформації. Таким чином, інформація збирається не сама по собі, а тільки за допомогою виконання певних дій, обумовлених завданням.

На початку розслідування слідчий, як правило, не має у своєму розпорядженні необхідні знання, але має певне уявлення про сформовану ситуацію, отримане при проведенні дій відповідно до мети і завдань розслідування. Це уявлення базується на відомостях, що відносяться до елементів криміналістичної характеристики й обставин розслідуваної події. Отже, слідчі ситуації являють собою чітку систему даних про хід і стан розслідування, які характеризують зв'язки щодо елементів криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень й обставин розслідування.

Таким чином, слідча ситуація – це певна обстановка, що виникає на

момент відкриття кримінального провадження і його вирішення по суті відповідно до завдань кримінального судочинства, що об'єктивно відображає внутрішній стан, хід і умови розслідування на основі сукупності фактичних та інших даних.

Існують різні класифікації слідчих ситуацій. З методичної точки зору важливе значення має класифікація слідчих ситуацій за часом їх виникнення та з урахуванням етапів розслідування. У цьому плані можна виділити наступні слідчі ситуації: вихідні, проміжні та кінцеві [28, с. 24, 25].

Вихідні ситуації розслідування виникають на момент відкриття кримінального провадження або при проведенні огляду місця події до початку досудового розслідування та характеризують хід і стан розслідуваної події на його початковому етапі. Їх фактичною базою спочатку є обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, які містяться в заявах та повідомленнях, що надійшли до слідчого, і служать підставою для початку досудового розслідування, а потім, фактичні й інші дані, отримані слідчим в ході початкового етапу розслідування.

На наступному етапі, основна спрямованість якого – розгорнуте, послідовне, методичне доказування, характер ситуацій у значній мірі визначається позицією, займаною підозрюваним, а також іншими учасниками процесу розслідування. При цьому велика ймовірність виникнення ситуацій конфлікту [2, с. 21] і протидії. Оскільки на даному етапі відбувається доказування всіх обставин, що підлягають встановленню в кримінальному провадженні, то слідчим виконуються головним чином слідчі (розшукові) дії та інші заходи, спрямовані на дослідження й перевірку обставин і доказів.

На заключному етапі, коли подолані складні ситуації, вирішені завдання з пошуку, дослідження й перевірки інформації про злочинну подію, оскільки встановлені підлягаючі доказуванню обставини, слідчий переходить до процесуальної процедури завершення розслідування кримінального провадження. При цьому ним можуть проводитися деякі додаткові слідчі (розшукові) дії, що виконуються за вказівкою осіб і органів, які здійснюють

контроль за повнотою, всебічністю й об'єктивністю провадження досудового слідства або при задоволенні клопотань підозрюваного, його захисника та інших учасників кримінального судочинства, які мають на це право.

При класифікації слідчих ситуацій криміналісти використовують об'єктивні й суб'єктивні фактори, що впливають на існування в даній системі різного роду зв'язків і відносин між її елементами, а також інші підстави.

Практична реалізація вчення про слідчу ситуацію здійснюється через типові слідчі ситуації, що представляють собою «результат наукового узагальнення слідчої практики», «найвищий ступінь наукової абстракції», «ситуацію, в інформаційній структурі якої переважають загальні риси, які часто повторюються» [17, с. 139].

У процесі розслідування кримінальних правопорушень слідчий стикається з величезним різноманіттям слідчих ситуацій, які необхідно адекватно сприйняти, правильно оцінити й грамотно вирішити. У типових слідчих ситуаціях він вирішує практично одні і ті самі завдання, здійснює одні і ті самі дії, що мають, як правило, комплексний характер, а значить і певну подібність. Отже, можна виявити певну послідовність дій у типових слідчих ситуаціях і представити її у вигляді алгоритму розслідування [100, с. 28]. При цьому необхідно відзначити, що неможливо врахувати всі фактори, що впливають на процес розслідування, однак у цьому немає й необхідності, тому що завданням алгоритмів є вказати слідчому на можливі напрями розслідування і допомогти у висуванні слідчих версій у типовій слідчій ситуації. А порядок дій у конкретній слідчій ситуації слідчий обирає самостійно.

Розслідування будь-якого кримінального правопорушення протікає в реальних умовах обстановки, що завжди індивідуальна й визначається безліччю окремих специфічних рис обстановки розслідування. Різноманіття зовнішніх і внутрішніх факторів слідства, що впливають на розслідування, завжди формує конкретну ситуацію як єдине ціле з усіма складними зв'язками й відносинами її складових. Через це вона різноманітна, динамічна, рухлива, ніколи не повторюється й має певні труднощі в розпізнаванні її сутності, оцінці, а потім і

використанні з метою встановлення істини в кримінальному провадженні. Враховувати ці обставини надзвичайно важливо через те, що типові ситуації виступають як своєрідні теоретичні моделі, які корисно порівнювати з конкретною сформованою ситуацією, і якщо в розслідуваній події кримінального правопорушення переважають типові риси, то слідчий може діяти відповідно до типового алгоритму розслідування, що має найбільш ймовірну для різних слідчих ситуацій систему прийомів і методів розслідування. Вона з найбільшою часткою ймовірності теоретично пояснює закономірності події, яка відбулася, і вказує шляхи її розслідування з урахуванням слідчих ситуацій.

На підставі викладеного, під типовою слідчою ситуацією доцільно розуміти узагальнену, засновану на подібності криміналістичних характеристик вчинення й розслідування кримінальних правопорушень обстановку, яка при заданих інформаційних та інших характерних для неї даних об'єктивно відображає внутрішній стан, хід та умови розслідування.

Злочини, пов'язані із застосуванням вибухових пристроїв можна віднести до кримінальних правопорушень вчинених в умовах неочевидності, тому в методиці розслідування необхідно враховувати особливості вихідних слідчих ситуацій, що складаються при розслідуванні злочинів такого виду [15, с. 11].

Особливості деяких вихідних слідчих ситуацій за злочинами, вчиненими із застосуванням вибухових пристроїв, впливають на одержання слідчим і оперативними працівниками інформації, що робить відомою особу злочинця. Ці особливості формуються під впливом різних об'єктивних і суб'єктивних факторів.

Однак для можливості розкриття розглянутих злочинів першочергове значення мають не об'єктивні, а суб'єктивні фактори. До їхнього числа можна віднести протидію слідству з боку злочинців, недоліки в діяльності органів досудового розслідування та оперативних підрозділів, до яких відносяться не завжди високий рівень організаційно-тактичних заходів, що вживаються за заявами та повідомленнями про вчинені кримінальні правопорушення, а також

недостатній професіоналізм у діях окремих працівників оперативних підрозділів, слідчих і спеціалістів.

На основі вивчення слідчої практики розслідування даної категорії злочинів, можна виділити наступні типові слідчі ситуації, з якими слідчий може стикатися на початковому етапі розслідування злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв:

1. Надійшла інформація про виявлення вибухового пристрою.
2. Надійшла інформація про затримання особи, яка мала при собі вибуховий пристрій.
3. Надійшла інформація про вчинення вибуху і:
 - а) особа, яка вчинила злочин, невідома;
 - б) є достовірна інформація про особу, яка вчинила злочин, але вона не затримана;
 - в) є неповні дані про особу, яка вчинила злочин;
 - г) особа, підозрювана у вчиненні злочину, затримана на місці злочину або після його вчинення.

До різновиду слідчих ситуацій можна віднести ситуації, коли слідчому відомо, що злочин вчинений групою осіб, конкретно ж відомий або затриманий один з учасників цієї групи.

У першій типовій слідчій ситуації, коли виявлено вибуховий пристрій, основним принципом дій є: зведення ризику, пов'язаного з людськими жертвами до мінімуму, аж до відмови в забезпеченні збереження слідів злочину.

У першу чергу проводяться заходи щодо знешкодження вибухового пристрою, а у випадку неможливості – його знищення. Всю роботу зі знешкодження або знищення вибухового пристрою виконують тільки спеціалісти-вибухотехніки, які входять до складу слідчо-оперативної групи. Всі інші члени слідчо-оперативної групи видаляються на безпечну відстань.

Перед початком роботи спеціалістів-вибухотехніків зі знешкодження вибухового пристрою проводиться його дослідження за допомогою відеокамер

або інших пристроїв, що забезпечують детальне вивчення вибухонебезпечного об'єкта. Після встановлення принципу спрацьовування вибухового пристрою, розробляється послідовність дій з його знешкодження. Після знешкодження вибухового пристрою всі дії проведені спеціалістами-вибухотехніками з ним повинні бути зафіксовані в протоколі огляду місця події.

У випадку неможливості знешкодження вибухового пристрою на місці виявлення, приймається рішення про його знищення. Знищення вибухового пристрою може бути проведене різними способами:

- руйнування без ініціювання вибуху за допомогою спеціальних пристроїв – «руйнівників» різних типів;

- руйнування шляхом обстрілу вибухового пристрою з ручної вогнепальної зброї. При цьому перевагу варто віддавати зброї великого калібру, крім цього, при обстрілі необхідно виключити можливість рикошету;

- примусовий підрив за допомогою зарядів вибухових речовин. При цьому необхідно використовувати засоби підриву, що рідко зустрічаються при вчиненні даної категорії злочинів («ПВВ-5», «ЭВВ-11») [57, с. 237].

У випадку, якщо при проведенні робіт зі знешкодження або знищення вибухового пристрою є потерпілі, проводяться заходи щодо їх порятунку та евакуації з місця події.

Одночасно з проведенням заходів щодо знешкодження або знищення вибухового пристрою оперативні працівники, які входять до складу слідчо-оперативної групи, за дорученням слідчого проводять усне опитування або допит свідків і очевидців, з метою з'ясування осіб причетних до даної кримінальної події, і, крім того, встановлюють шляхи підходу та відходу з місця встановлення вибухового пристрою та місце засідки передбачуваного злочинця. Для цього шляхом огляду місця події необхідно виявити місця, з яких добре проглядається місце встановлення вибухового пристрою, але приховані від майбутньої жертви та можливих свідків. Передбачувані місця засідок злочинця ретельно оглядаються на предмет пошуку речових доказів.

Друга типова ситуація має місце тоді, коли затриманню передують досить

тривала оперативна робота і її закінчення пов'язане із затриманням особи, підозрюваної у підготовці до вчинення злочину. Обсяг інформації, і в першу чергу оперативної, тут набагато більший, ніж у попередньому випадку. Пояснюється це тим, що в даній ситуації «з'являється можливість одержання і фіксації відомостей, які можуть виявитися важливими для наступної оперативної та слідчої роботи» [26, с. 6].

При затриманні особи з вибуховим пристроєм, слідчий зобов'язаний оглянути місце події з метою з'ясування обстановки події та обставин, що мають значення для кримінального провадження. Оскільки вибуховий пристрій при транспортуванні зазвичай не готується до негайного вибуху, то заходи щодо його знешкодження можуть не проводитися, але його вилучення проводиться спеціалістом в галузі вибухотехніки. Далі у відповідності зі ст. 241 КПК України, з метою встановлення на тілі затриманої особи, в якій вилучений вибуховий пристрій, слідів злочину, проводиться її освідування. При освідуванні особи для визначення її причетності до виготовлення, зберігання й транспортування вибухового пристрою можуть бути використані газоаналізатори – «детектори ВР», а також обов'язково повинні бути проведені змиви з рук затриманого. Після або до освідування слідчий у присутності понятих проводить особистий обшук, огляд і вилучення одягу, взуття та інших речей підозрюваного.

Надалі слідчий проводить допит затриманої особи, перевіряє заявлене алібі. Після чого слідчий призначає експертизу вибухових пристроїв, обставин і механізму вибуху: вибухового пристрою, вилученого у підозрюваного, для встановлення придатності вибухового пристрою до здійснення вибуху; одягу (фрагментів одягу), з метою встановлення слідів вибухових речовин. Крім експертизи вибухових пристроїв, обставин і механізму вибуху можуть бути призначені також інші види експертиз за виявленими слідами (дактилоскопічна, біологічна тощо).

Безпосередньо вчинений вибух – найгірша та найбільш складна в організаційному плані ситуація. Складність її обумовлюється тим, що на місці

вибуху злочинцями можуть бути залишені інші вибухові пристрої, або діяти фактори, що сприяють виникненню нового вибуху. У цій типовій ситуації алгоритм дій слідчого на початковому етапі розслідування буде залежати від обсягу інформації про особу, яка вчинила вибух. Оскільки можливими є чотири варіанти цієї ситуації, тому й відповідно, дії працівників правоохоронних органів будуть відрізнятися наступним чином.

Особа, яка вчинила злочин, невідома. У цій ситуації на початковому етапі розслідування проводяться наступні слідчі (розшукові) дії та заходи забезпечення кримінального провадження:

- 1) огляд місця події;
- 2) допит свідків-очевидців (у тому числі осіб, які брали участь в усуненні наслідків);
- 3) допит потерпілих;
- 4) на підставі ухвали слідчого судді – виїмка відеозапису з камер зовнішнього спостереження організацій, розташованих поруч з місцем події;
- 5) призначення судово-медичної експертизи потерпілих;
- 6) призначення криміналістичних та інших судових експертиз.

Є достовірна інформація про особу, яка вчинила злочин, але вона не затримана. У таких випадках, найбільш доцільною є така послідовність розслідування:

- 1) огляд місця події;
- 2) обшук за місцем проживання підозрюваного (для виявлення слідів підготовки до вчинення злочину, встановлення осіб, які разом з ним проживають або перебувають у квартирі, можливо причетних до злочину);
- 3) допит свідків-очевидців (у тому числі допит осіб, виявлених за місцем проживання підозрюваного, за результатами якого може бути прийняте рішення про затримання одного з них, а також осіб, які приймали участь в усуненні наслідків);
- 4) допит потерпілих;
- 5) на підставі ухвали слідчого судді – виїмка відеозапису з камер

зовнішнього спостереження організацій, розташованих поруч з місцем події (якщо такі є);

б) призначення судово-медичної експертизи потерпілих;

7) призначення криміналістичних експертиз (найчастіше вибухотехнічних і трасологічних).

Одночасно з цим, оперативні підрозділи за дорученням слідчого проводять комплекс негласних слідчих (розшукових) дій та інших заходів щодо встановлення місцезнаходження підозрюваного, виявлення його співучасників та пособників.

Є неповні дані про особу, яка вчинила злочин. Для цієї ситуації будуть характерні усі перераховані вище слідчі (розшукові) дії, з тією лише різницею, що акцент буде перенесений на негласні слідчі (розшукові) дії.

Особа, підозрювана у вчиненні злочину, затримана на місці злочину або після його вчинення. Можливі два варіанти цієї ситуації й відповідно, дій працівників правоохоронних органів.

Перший варіант – затримання підозрюваної особи відбулося через певний час після вибуху. У цій ситуації характерними є наступні слідчі (розшукові) дії та заходи забезпечення кримінального провадження:

1) огляд місця події;

2) допит свідків-очевидців (у тому числі допит осіб, які брали участь в усуненні наслідків вибуху);

3) допит потерпілих;

4) затримання підозрюваного;

5) особистий обшук підозрюваного та його обшук;

6) допит підозрюваного;

7) обшуки за місцем проживання або роботи підозрюваного (для виявлення слідів підготовки до злочину, встановлення осіб, які разом з ним проживають або перебувають у квартирі і є можливо причетними до злочину);

8) допит свідків-очевидців із числа осіб, виявлених за місцем проживання злочинця, за результатами якого може бути прийнято рішення про затримання

одного з них, а також осіб, які брали участь у затриманні підозрюваного;

9) на підставі ухвали слідчого судді – виїмка відеозапису з камер зовнішнього спостереження організацій, розташованих поруч із місцем події;

10) призначення криміналістичних (вибухових пристроїв, обставин і механізму вибуху та трасологічної) та інших судових експертиз.

Другий варіант – підозрювана особа затримується відразу після здійснення вибуху на місці події. Порядок слідчих (розшукових) дій, заходів забезпечення кримінального провадження та їх послідовність будуть наступними:

1) затримання підозрюваного;

2) особистий обшук підозрюваного та його обшук;

3) огляд місця події;

4) допит підозрюваного;

5) обшуки за місцем проживання або роботи підозрюваного (для виявлення слідів підготовки до злочину, встановлення осіб, які разом з ним проживають або перебувають у квартирі і можливо є причетними до злочину);

6) допит свідків-очевидців (у тому числі допит осіб, виявлених за місцем проживання злочинця, за результатами якого може бути прийнято рішення про затримання одного з них, а також осіб, які брали участь у затриманні підозрюваного та усуненні наслідків вибуху);

7) допит потерпілих;

8) на підставі ухвали слідчого судді – виїмка відеозапису з камер зовнішнього спостереження організацій, розташованих поруч із місцем події;

9) призначення судових експертиз.

Незважаючи на затримання підозрюваної особи, робота оперативних підрозділів не припиняється, їх завданням є виявлення за дорученням слідчого усіх причетних до злочину осіб.

Порядок перерахованих слідчих (розшукових) дій може змінюватися, залежно від особливостей вихідної інформації, а також інформації, яка буде отримана в ході розслідування.

2.2. Висунення версій та планування розслідування

Як свідчить практика розслідування злочинів, вчинених із застосуванням вибухових пристроїв, слідчі і оперативні працівники стикаються з певними об'єктивними труднощами. До основних з них можливо віднести:

- складність встановлення справжніх цілей, які можуть бути досягнуті за допомогою вибуху. Далеко не завжди за слідами на місці події та за початковими відомостями можна досить точно робити висновок про цілі, що переслідуються злочинцем;

- пошук слідів, залишених злочинцем, нерідко стає неможливим, оскільки вибух повністю знищує їх. Обстеження місця події частіше надає інформацію про сам вибух і застосований вибуховий пристрій, ніж про особу, яка його вчинила;

- встановлення обставин, що передували вибуху, ускладнюється тим, що свідки, як правило, звертають увагу на сам факт вибуху, його наслідки, але не на те, що йому передувало. Події, які відбувалися до вибуху, запам'ятовуються рідко, а після вибуху – все те, що після нього відбулося, сприймається як щось несуттєве;

- наявність несприятливого інформаційного фону. Розглядувана категорія злочинів найчастіше супроводжується перекрученою інформацією (слухами, вимислами тощо). З кожним наступним після вчинення злочину днем реальні факти тісно переплітаються з вимислами, здогадами, і навіть очевидці часом втрачають початкове уявлення про те, що відбулося;

- складність доведення причетності підозрюваного до вчинення злочину. Більша частина вибухів вчиняється за допомогою попередньої закладки або залишення вибухового пристрою на місці подальшого вибуху. Безпосередньо в момент здійснення вибуху злочинець на місці події присутній рідко.

Однак не тільки об'єктивні, але й суб'єктивні труднощі, включаючи непрофесіоналізм співробітників оперативних і слідчих підрозділів, нерідко впливають на ефективність роботи з розкриття й розслідування даних злочинів.

До найпоширеніших недоліків можна віднести наступні:

- несвоєчасне прибуття на місце події й неналежна його охорона;
- неякісний огляд місця події;
- не встановлення обставин, що передували вибуху;
- слабка робота з формування доказової бази;
- відсутність або нечітка організація взаємодії між різними службами та підрозділами органів внутрішніх справ, або з іншими правоохоронними органами, іншими державними організаціями;
- формалізм і поспішність у перевірці підозрюваних;
- неналежне ставлення до висвітлення події засобами масової інформації.

Усуненню зазначених і ряду інших недоліків служить своєчасне висування криміналістичних версій і здійснення всебічного планування по розслідуваному кримінальному провадженню.

Визначення поняття версії, що встановлюють роль версії на досудовому слідстві, у судовому процесі, при провадженні судових експертиз і т.п., Р. С. Белкін назвав функціональними та визначив три їх аспекти: гносеологічний, організаційний і тактичний [10, с. 366, 367].

Більшість вчених-криміналістів переконані, що версія – щось більше, ніж тактичний прийом. На думку Р. С. Белкіна про тактичні прийоми можливо говорити лише відносно до процесу висування версії й, зрозуміло, до процесу її перевірки. Повне його визначення поняття версії, виглядає таким чином: «Криміналістична версія – це обґрунтоване припущення щодо окремого факту або групи фактів, які мають або можуть мати значення для справи, що вказує на наявність і пояснює походження цих фактів, їх зв'язок між собою і зміст та слугує меті встановлення об'єктивної істини» [10, с. 371, 372].

Для розробки видових методик розслідування принциповими є класифікації за обсягом (колом пояснюваних фактів) і за ступенем конкретності. За обсягом версії прийнято розділяти на загальні та окремі. Під загальними версіями потрібно розуміти версії про предмет доказування, а під окремими – про доказові факти та можливі джерела доказів.

За ступенем конкретності виділяють версії типові й конкретні або специфічні. Під типовими версіями розуміються найбільш характерні для даної ситуації з погляду відповідної галузі наукового знання або узагальненої практики судового дослідження (оперативно-розшукової, слідчої, судової, експертної) можливі пояснення окремих фактів або події в цілому [10, с. 364]. Конкретними називають версії, висунуті на основі матеріалів даного конкретного кримінального провадження з урахуванням типових версій [56, с. 69]. Будучи продуктом узагальнення й аналізу слідчої практики, типові версії як найбільш ймовірні й характерні щодо ситуаційно повторюваних обставин, дозволяють раціонально спланувати розслідування на різних його етапах і розробити типові програми слідчих (розшукових) дій та інших заходів.

Дані про закономірні зв'язки між структурними елементами криміналістичної характеристики виступають теоретичною базою типової версії для відповідного виду кримінальних правопорушень і майже завжди мають припустимий характер, а тому й одержуваний висновок характеризується певним ступенем імовірності. Типова версія має орієнтуюче значення і, базуючись на незначному обсязі інформації, допомагає у формуванні розумової моделі, яка пояснює передбачуване, з різним ступенем імовірності злочинну подію або окремі її обставини.

З урахуванням обставин, що потребують встановлення, а також наявності вихідної інформації та ситуацій, які складаються на початку досудового розслідування злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв, можуть бути висунуті наступні типові загальні версії:

1. У випадку виявлення вибухового пристрою:
 - має місце готування до терористичного акту;
 - має місце готування до вчинення іншого злочину (вбивство, хуліганство тощо);
 - має місце інсценування терористичного акту або іншого злочину.
2. У випадку, коли вибух відбувся:
 - проведена терористична акція;

- вчинений інший злочин, наприклад, вбивство або хуліганство;
- мало місце необережне поводження з вибуховими речовинами;
- відбулася аварія, катастрофа внаслідок порушення правил зберігання та експлуатації вибухових пристроїв або вибухових речовин.

Для перевірки кожної з вищевказаних версій надалі висуваються як загальні, так і окремі версії, що базуються на конкретних даних, зібраних в кримінальному провадженні. В основу їхнього змісту можуть бути покладені вище описані нами способи злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв.

Володіючи інформацією про вибух, що готується, і додатково даними про місцезнаходження вибухового пристрою слідчий може висувати версії про можливості здійснення вибуху, його час, потужність вибухового пристрою, засоби ініціювання вибуху, місце знаходження й особистість злочинця, його мотиви, а також про те, проти кого спрямований злочинний намір.

Якщо місцезнаходження вибухового пристрою визначене конкретним приміщенням, висуваються версії про способи проникнення на територію об'єкта, про осіб, які могли це здійснити.

У складній ситуації, коли внаслідок вибуху обстановка місця події не збереглася, виходячи з наслідків та характеру руйнувань об'єктів, найдоцільніше висувати типові окремі версії щодо способів підготовки та вчинення вибуху, характеристик предметів, що використовувались як знаряддя злочину, спрямованості його мети та мотиву, характеристик осіб, підозрюваних у вчиненні злочину.

Залежно від способу вчинення вибуху, окремими типовими є версії про те, що:

- здійснено вибух шляхом приведення в дію вибухового пристрою або з використанням вибухових речовин;
- здійснено підпал з використанням вибухового пристрою;
- аварія або катастрофа відбулася внаслідок навмисного виведення з ладу устаткування або порушення правил техніки безпеки, що супроводжувалося

вибухом.

Типовими є версії про те, як здобувалися або були виготовлені предмети, використані як знаряддя злочину:

- вибухові пристрої та речовини заводського виготовлення були викрадені;

- вибухові пристрої та речовини заводського виготовлення були незаконно придбані;

- незаконно придбані вибухові пристрої та речовини заводського виготовлення в подальшому були самостійно дороблені шляхом внесення додаткових вражаючих елементів;

- саморобні вибухові пристрої та речовини були незаконно придбані;

- саморобні вибухові пристрої або речовини самостійно виготовлені злочинцем (злочинцями);

- вибухові пристрої та речовини заводського чи саморобного виготовлення надійшли на територію України контрабандним шляхом.

В ситуаціях, коли особа злочинця не відома, з метою розкриття злочину можуть бути висунуті типові окремі версії щодо окремих характеристик (властивостей) його особистості.

Типовими, які стосуються криміногенних властивостей особистості злочинця, можуть бути версії про те, що злочин вчинила особа:

- раніше судима за незаконне придбання, зберігання або носіння зброї, боєприпасів; незаконне виготовлення зброї, боєприпасів, вибухових пристроїв; розкрадання зброї та боєприпасів; убивство або навмисне заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю; незаконне зберігання наркотиків, вимагання та ін.;

- яка перебуває у розшуку за вчинення аналогічних злочинів;

- яка знаходиться на оперативному обліку в органах внутрішніх справ;

- яка постійно вживає або вживала на момент вчинення злочину алкоголь, наркотичні, психотропні чи одурманюючі речовини.

У ситуації, коли місцезнаходження підозрюваного у вчиненні злочину не встановлене, конструювання окремих версій має бути зорієнтовано на

максимальний збір даних, що характеризують особу злочинця, який зник, встановлення його можливого місцезнаходження або появи у певному місці, а також на затримання винного. Тому для успішного розв'язання такої ситуації важливого значення набувають розшукові версії [41, с. 128].

Таким чином, з методичних позицій дуже важливо, щоб всі дії слідчого здійснювалися в розрізі типових версій, що постійно інтерпретуються і наповнюються конкретним змістом з урахуванням конкретних обставин розслідуваного кримінального провадження та виникаючої слідчої ситуації [5, с. 77].

Завершивши побудову загальних і окремих версій, слідчий зобов'язаний приступити до планування розслідування розглянутих злочинів з визначенням обставин, що потребують встановлення, характеру й черговості виконуваних для цього дій.

У криміналістичній літературі під плануванням розслідування розуміють визначення шляхів і способів розслідування, окреслення обставин, що підлягають встановленню в кримінальному провадженні, визначення системи слідчих (розшукових) дій та інших заходів, їх змісту, послідовності проведення, термінів виконання [72, с. 615], а також розумову діяльність слідчого, що полягає у визначенні на основі висунутих версій науково обґрунтованих слідчих завдань, побудові системи слідчих (розшукових) дій та організаційних заходів; встановленні строків і послідовності виконання намічених заходів з метою забезпечення ефективності розслідування й попередження кримінального правопорушення.

При визначенні елементів планування Р. С. Белкін пропонує виділити однорівневі елементи системи з чітким переходом до елементів наступного рівня. Перший рівень системи становлять такі елементи планування: 1) аналіз вихідної інформації; 2) висунення версій і визначення завдань розслідування; 3) визначення шляхів і способів вирішення поставлених завдань; 4) складання письмового плану та іншої документації з планування розслідування; 5) контроль виконання та коригування плану розслідування. Кожен наступний

рівень являє собою деталізацію попереднього [10, с. 383].

Як справедливо зазначає В. О. Коновалова, аналіз вихідної інформації як елемент планування є свого роду необхідною передумовою до формування елементів, тому що без нього планування буде безпредметним, абстрактним. У практиці розслідування мають місце випадки, коли вихідної інформації немає або вона настільки обмежена, що її недостатньо для аналізу, однак у цих випадках планування розслідування здійснюється відповідно до розробленої криміналістикою методики розслідування [44, с. 134].

На нашу думку, доцільно зазначити, що вся ця обмежена інформація та алгоритм дій і становитимуть предмет аналізу. Під вихідною інформацією розуміють весь обсяг фактичних даних, які має слідчий на момент планування розслідування. Вивчення вихідної інформації полягає в з'ясуванні змісту інформації, її повноти й вірогідності і є основою для побудови версій, визначення завдань розслідування та здійснення інших етапів (елементів) планування. При вивченні відбувається оцінка доказів, визначення їх належності й допустимості. Поряд з матеріалами, зібраними процесуальним шляхом, об'єктом вивчення при плануванні розслідування може бути оперативна інформація, отримана в результаті оперативно-розшукових заходів. В умовах недостатності інформації висновки про подію та інші обставини злочину робляться за допомогою версій. У процесі зазначеної діяльності визначаються конкретні обставини, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні.

Як зазначає В. О. Коновалова, значення планування розслідування визначається важливістю завдань, які можуть бути вирішені з його допомогою. До завдань планування належать: 1) визначення правильних шляхів розслідування кримінальних правопорушень; 2) забезпечення об'єктивності, повноти та всебічності розслідування; 3) своєчасне використання науково-технічних і тактичних прийомів криміналістики з урахуванням особливостей кожного кримінального провадження; 4) забезпечення найбільш ефективного поєднання слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та

інших заходів при розслідуванні; 5) сприяння економії сил і засобів слідчого апарату, швидкість розслідування [43, с. 22]. Специфіка завдань кожного етапу розслідування та засоби їх вирішення визначають і особливості планування на кожному етапі як організуючого начала в діяльності слідчого. Тому доцільно в плануванні розрізняти ті ж етапи, що й у самому розслідуванні [12, с. 500].

При розслідуванні кримінальних правопорушень виділяють такі види планування: просте; за епізодами; при розслідуванні групою слідчих (бригадою) [43, с. 22]. Виділяють також різновид плану – за особами [1, с. 149]. У процесі розслідування складних багатоепізодних кримінальних проваджень застосовується метод сіткового планування. Він полягає в умовному схематичному зображенні за допомогою геометричних фігур намічуваних дій з розслідування. При розслідуванні багатоепізодних злочинів як доповнення до планів нерідко застосовується допоміжна документація: схеми злочинних зв'язків підозрюваних, картки (аркуші) на кожного підозрюваного, картки на свідків, схеми-шахматки тощо.

На думку В. О. Коновалової, перевагу слід віддавати тим формам плану, які рекомендуються навчальною криміналістичною літературою. У такі плани включають такі елементи: 1) слідчі версії; 2) обставини, що підлягають з'ясуванню (встановленню); 3) слідчі (розшукові) дії та інші заходи; 4) виконавці; 5) строки виконання [44, с. 134-135].

Для розкриття розглядуваного злочину важливе значення має планування початкового етапу розслідування. Даний етап характеризується необхідністю вирішення типових для більшості видів кримінальних правопорушень у подібній ситуації завдань:

- перевірка загальних типових версій про подію злочину, висунутих на підставі даних, наявних до моменту прийняття рішення про початок досудового розслідування;

- з'ясування фактів, що підлягають дослідженню;

- невідкладний збір і закріплення доказів, які можуть бути втраченими, вживання необхідних заходів для розшуку й затримання особи, підозрюваної у

вчиненні злочину;

- вжиття заходів до відшкодування збитку, заподіяного злочином;
- з'ясування обставин, що сприяли вчиненню даного злочину [58, с. 337, 338].

Для ефективної роботи цьому етапу повинне передувати складання плану розслідування. План за своєю формою й змістом залежить від сформованої на даний момент слідчої ситуації. Так, якщо немає терміновості в проведенні невідкладних заходів, то складається всеохоплюючий план розслідування, який при необхідності погоджується з керівництвом оперативного підрозділу. Залежно від необхідності проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій план може складатися в чорновому варіанті. У кожному разі слідчий разом із представниками оперативних підрозділів визначають черговість проведення таких дій.

Своєчасне і якісне планування в кримінальному провадженні дозволить забезпечити ефективну організацію й взаємодію між різними правоохоронними відомствами в ході розслідування злочинів, вчинених із застосуванням вибухових пристроїв. Найпоширенішою та досить ефективною формою подібної взаємодії є створення слідчо-оперативної групи відповідно до інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень, затвердженої Наказом МВС України від 14.08.2012 р. № 700 [35]. Згідно з п. 4 вищевказаної інструкції, для швидкого та повного розслідування тяжких, особливо тяжких злочинів, а також кримінальних правопорушень, які викликали значний суспільний резонанс, утворюються СОГ. Утворення СОГ здійснюється за наказом начальника територіального органу внутрішніх справ, погодженого з начальником слідчого підрозділу. При цьому керівником СОГ є слідчий, який визначений начальником слідчого підрозділу здійснювати досудове розслідування кримінального правопорушення. До складу СОГ, як правило, включаються співробітники, які брали участь в огляді місця події. У разі потреби залучаються

дільничні інспектори міліції, на території обслуговування яких учинено кримінальне правопорушення, співробітники інших органів та підрозділів внутрішніх справ [35, с. 104, 105].

Здійснення особливо ретельно організованих вибухів вимагає найбільш серйозного підходу до планування діяльності СОГ. Зокрема, при розслідуванні зазначених злочинів для підвищення ефективності роботи в окремих напрямках діяльності необхідно, на нашу думку, створювати:

- підгрупу аналізу, організації роботи й координації дій слідчих підгруп;
- підгрупу з відпрацьовування місць виготовлення й розфасовки вибухових речовин;
- підгрупу по роботі на місцях вибухів (робота зі свідками й потерпілими; збір технічної документації; встановлення розмірів збитку; впізнання трупів);
- підгрупу з відпрацьовування зв'язків підозрюваних;
- підгрупу з призначення всіх експертиз і контролю за їх виконанням;
- підгрупу зі збору й обробки інформації, наявної на телебаченні та в пресі.

При цьому діяльність кожної з підгруп необхідно ретельно планувати, надавати регулярний звіт про виконання позицій плану на нараді керівникові СОГ, у провадженні якого перебуває кримінальне провадження.

В основу планів можуть бути покладені як загальні типові, так і окремі версії. Вибір підстав планування залежить від кількості висунутих версій і виявлених злочинних епізодів, слідчої ситуації, що склалася та інших факторів об'єктивного характеру.

При розробці планів розслідування важливу роль відіграє криміналістичне прогнозування [63]. Інтеграція різних прийомів і методів планування й прогнозування дозволяє приймати оптимальні тактичні рішення, передбачати можливу поведінку злочинців і діяти на упередження.

При плануванні окремих слідчих (розшукових) дій та інших заходів необхідно визначати послідовність їх проведення. При цьому необхідно керуватися не тільки організаційними, але й тактичними міркуваннями.

Перевага віддається проведенню дій і заходів, несвоєчасне проведення яких може призвести до знищення доказів та їхніх джерел. Як правило, у першу чергу проводяться ті дії, які забезпечують перевірку всіх або більшості висунутих версій, оскільки без їхнього проведення подальша робота у кримінальному провадженні стає безсистемною. Необхідно дотримуватися принципу одночасного і паралельного проведення необхідних слідчих (розшукових) дій та інших заходів.

Слід зазначити, що для сучасних злочинних структур характерною є їх віднесення до організованої злочинності, наркобізнесу, незаконного обігу зброї. Тому складність процесу доказування у кримінальних провадженнях даної категорії полягає в тому, що слідству найчастіше протистоїть стійка злочинна група зі складною внутрішньою організацією, у структурі якої можуть перебувати підрозділи, призначені для забезпечення безкарного та таємного функціонування групи. Очевидно, що одним з напрямків діяльності таких підрозділів буде й вплив, аж до фізичного знищення, на сприяючих розслідуванню учасників кримінального судочинства. Тому особливе значення при плануванні слідчих (розшукових) дій, у тому числі допитів, набуває забезпечення безпеки їх учасників. Для цієї мети особам, які здійснюють розслідування в кримінальному провадженні, необхідно повною мірою використати передбачені для цього КПК України засоби, наприклад, допит свідка, потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні (ст. 225 КПК України), пред'явлення для впізнання в умовах, коли особа, яку пред'являють для впізнання, не бачить і не чує особи, яка впізнає, тобто поза її візуальним та аудіо спостереженням (ст. 228 КПК України) тощо.

Практика показує, що вибухи можуть вчинятися членами екстремістських груп або особами, найнятими ними (як правило, з кримінального середовища). У зв'язку з цим у плані проведення слідчих (розшукових) дій та інших заходів повинні значитися заходи перевірки причетності до злочину членів таких груп, їхніх родичів (використовуючи при цьому дані оперативних обліків), а також заходи зі встановлення їх місцезнаходження під час розслідуваної події – за

допомогою проведення негайних допитів виявлених членів організованих злочинних груп, що діють на даній території, їх рідних та близьких. Дані, отримані при таких допитах, можуть бути використані згодом для перевірки алібі підозрюваних й обвинувачених у кримінальному провадженні, спростування їх показань [3, с. 97].

При здійсненні планування розслідування злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв, слідчому необхідно визначити завдання, які повинні бути досягнуті, і шляхи їх досягнення.

Розгляд комплексу загальних і окремих версій як логічної основи планування розслідування злочинів, вчинених із застосуванням вибухових пристроїв, дає підставу перейти до розгляду особливостей тактики найбільш значимих слідчих (розшукових) дій. Важливість дослідження питань, пов'язаних з особливостями тактики проведення першочергових слідчих (розшукових) дій, підтверджується проведенням нами вивченням кримінальних справ про злочини розглядуваної категорії. На початковому етапі їх розслідування в більшості випадків виникали труднощі різного характеру через неповноту або несвоєчасність проведення слідчих (розшукових) дій.

У ході розслідування злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв, найбільш часто проводяться огляд місця події, допити потерпілих, свідків і підозрюваних, різні види судових експертиз.

Висновки до розділу 2

На основі вивчення слідчої практики розкриття та розслідування злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв, нами виділено наступні типові слідчі ситуації, з якими слідчий може стикатися на початковому етапі розслідування цих злочинів: 1) надійшла інформація про виявлення вибухового пристрою; 2) надійшла інформація про затримання особи, яка мала при собі вибуховий пристрій; 3) надійшла інформація про вчинення вибуху і: а) особа, яка вчинила злочин, невідома; б) є достовірна інформація про особу, яка вчинила злочин, але вона не затримана; в) є неповні дані про особу, яка

вчинила злочин; г) особа, підозрювана у вчиненні злочину, затримана на місці злочину або після його вчинення.

До різновиду слідчих ситуацій також можна віднести ситуації, коли слідчому відомо, що злочин вчинений групою осіб, конкретно ж відомий або затриманий один з учасників цієї групи.

Відповідно до виділених слідчих ситуацій, які складаються на початку досудового розслідування злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв, нами розроблені наступні типові загальні версії, що можуть висуватися при розслідуванні: 1. У випадку виявлення вибухового пристрою: має місце готування до терористичного акту; має місце готування до вчинення іншого злочину (вбивство, хуліганство тощо); має місце інсценування терористичного акту або іншого злочину. 2. У випадку, коли вибух відбувся: проведена терористична акція; вчинений інший злочин, наприклад, вбивство або хуліганство; мало місце необережне поводження з вибуховими речовинами; відбулася аварія, катастрофа внаслідок порушення правил зберігання та експлуатації вибухових пристроїв або вибухових речовин.

Для перевірки кожної з вищевказаних версій надалі висуваються як загальні, так і окремі версії, що базуються на конкретних даних, зібраних в кримінальному провадженні. В основу їх змісту можуть бути покладені описані способи злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв.

Практика показує, що вибухи можуть вчинятися членами екстремістських груп або особами, найнятими ними (як правило, з кримінального середовища). У зв'язку з цим у плані проведення слідчих (розшукових) дій та інших заходів повинні значитися заходи перевірки причетності до злочину членів таких груп, їх родичів (використовуючи при цьому дані оперативних обліків), а також заходи зі встановлення їх місцезнаходження під час розслідуваної події – за допомогою проведення негайних допитів виявлених членів організованих злочинних груп, що діють на даній території, їх рідних та близьких.

РОЗДІЛ 3

ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ ПЕРШОЧЕРГОВИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ВИБУХОВИХ ПРИСТРОЇВ

3.1. Огляд місця події

Важливим джерелом відомостей про злочини, пов'язані із застосуванням вибухових пристроїв, є місце події. Його огляд здійснюється на підставах і у порядку, передбачених ст.ст. 214, 237, 238 КПК України. Він вимагає чіткої організації, суворої послідовності дій та високої кваліфікації всіх членів слідчо-оперативної групи. Від уміло проведеного огляду місця вибуху залежить успіх усього розслідування даної категорії злочинів [25, с. 31].

Дана слідча (розшукова) дія є одним з найважливіших джерел об'єктивної інформації про подію злочину, його матеріальні сліди і осіб, які його вчинили. Зволікання з проведенням огляду може призвести до небажаних наслідків, зміни обстановки, втрати або прихованню слідів злочину. Наслідки несвоєчасно проведеного огляду можуть бути настільки пагубні, що з тактичної сторони ця дія нерідко характеризується як незамінна і неповторна.

Аналізуючи сучасну практику роботи правоохоронних органів при розслідуванні злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв, можна зробити висновок, що при оглядах місць подій працівниками правоохоронних органів іноді допускаються помилки методичного характеру [69, с. 106]. У зв'язку з цим вважаємо за потрібне приділити більше уваги питанням організації і проведення огляду місця події за фактом вибуху.

Однією з обставин, що ускладнюють огляд місця події, є те, що для участі в ньому з метою виявлення, фіксації і вилучення всього комплексу речових доказів необхідно залучати співробітників експертних установ, які є спеціалістами в різних галузях досліджень.

Невідкладність огляду місця вибуху визначається тим, що ефективність

вилучення слідів деяких вибухових речовин (летючих, газоподібних) значно зменшується з часом. Руйнуючий вплив на сліди вибухової речовини здійснюють атмосферні опади (дощ, сніг і т.п.). У першу чергу це відноситься до водорозчинних вибухових речовин та їх компонентів. Крім того, швидка зміна обстановки на місці події обумовлена проведенням рятувальних і аварійно-відновлювальних робіт, що можуть призвести до втрати слідів. Однак, докладно проаналізувавши слідчу і експертну практику оглядів місць подій, ми прийшли до висновку, що в більшості випадків першочерговими заходами на місці події є проведення рятувальних робіт і ліквідація наслідків вибуху, які здійснюються, як правило, співробітниками пошуково-рятувальних підрозділів. У зв'язку з високою мобільністю підрозділів ДСНС України, відомчих аварійних служб вони нерідко приступають до роботи на місці події задовго до прибуття слідчо-оперативної групи, яка потребує досить тривалої підготовки до виїзду на місце події. Крім того, співробітники вищевказаних пошуково-рятувальних підрозділів найчастіше не мають криміналістичної підготовки, у результаті чого велика кількість речових доказів з місця події досить часто безповоротно втрачається.

На наш погляд, вирішенням даної проблеми може служити розробка методичних рекомендацій для пошуково-рятувальних підрозділів, які б містили в собі основні відомості та алгоритм дій, спрямованих на збір і збереження інформації на місці події.

Трудомісткість оглядів місць вибухів обумовлюється тим, що, як правило, вони охоплюють великі площі, обумовлені відстанню розльоту осколків та інших елементів пристрою, який вибухнув, предметів навколишньої обстановки, дією ударної хвилі, що можуть становити сотні метрів. Крім того, знаряддя злочину (вибухові пристрої, вибухові речовини) у значній мірі видозмінюються та руйнуються вибухом, їхні залишки часто присутні на місці вибуху в досить невеликих кількостях, а для встановлення фактів і обставин події потрібна фіксація великої кількості зруйнованих і переміщених навколишніх об'єктів [85, с. 117].

Традиційно виділяються три етапи огляду місця події: підготовчий, робочий і заключний.

Підготовчий етап огляду місця події. Зі сказаного вище очевидна необхідність ретельної підготовки до проведення огляду. Тому необхідні сили та їх розміщення, науково-технічні засоби, спеціалісти, яких передбачається залучити до огляду місця вибуху, по можливості повинні бути визначені в найкоротший термін. Конкретний план огляду складається з урахуванням обстановки на місці події, проведених аварійно-відновлювальних і рятувальних заходів, кількості залучених спеціалістів і наявних технічних засобів. Будь-якої конкретної форми плану, звичайно ж, не існує, оскільки це не передбачено кримінально-процесуальним законом. У розглядуваному нами випадку це може бути: перелік спеціалістів, яких необхідно залучити до огляду; перелік спеціальних засобів, необхідних для виявлення, фіксації і вилучення слідів злочину; схеми зруйнованих і пошкоджених вибухом споруд – планів поверхів і вертикальних розрізів споруд із нанесеними на них ліній руйнування та виділеними ушкоджених вибухом частин споруд для розподілу на них членів слідчо-оперативної групи тощо.

При одержанні інформації про те, що вибух супроводжувався великою кількістю жертв і значних руйнувань, огляд місця події повинен проводитися декількома групами слідчих, співробітників карного розшуку, судових медиків, спеціалістів-криміналістів, вибухотехніків. Керівництво оглядом та діями його учасників у цих випадках здійснюється найбільш досвідченим слідчим або начальником слідчого підрозділу.

Насамперед, на підготовчому етапі огляду місця події необхідно виконати ряд заходів як до виїзду на місце події так і після прибуття безпосередньо на місце події.

Одержавши із чергової частини інформацію про подію, що мала ознаки злочину, вчиненого із застосуванням вибухового пристрою, і прийнявши рішення щодо виїзду на місце злочину, керівник спеціалізованої слідчо-оперативної групи, насамперед, повинен з'ясувати:

- адресу і характер об'єкта, де відбувся вибух;
- чи залучені медичні, аварійно-рятувальні та комунальні служби, підрозділи ДСНС України для надання допомоги та евакуації поранених, загиблих, розбору завалів, відключення побутових і виробничих комунікацій (газу, води, електрики, опалення і т.п.);
- чи прийняті заходи до гасіння пожежі, або інші заходи щодо ліквідації наслідків вибуху;
- чи забезпечена евакуація матеріальних цінностей і важливої документації з небезпечної зони;
- чи направлена до місця події для перевірки інформації, що надійшла, і забезпечення його охорони необхідна кількість співробітників міліції;
- чи забезпечена присутність представників фізичних і юридичних осіб, чий приміщення будуть оглядатися;
- чи уведені в дію типові оперативні плани й організоване переслідування осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, по гарячих слідах [75, с. 3].

Наступне, що повинен зробити керівник спеціалізованої слідчо-оперативної групи на першій стадії підготовчого етапу – визначити техніко-криміналістичні засоби, необхідні для огляду місця події. Крім слідчої валізи, фото- і відеоапаратури, засобів зв'язку при огляді місця вибуху, як правило, використовуються наступні технічні засоби:

- засоби для огороження території: канат, мотузка, прапорці тощо;
- засоби для виконання робіт в умовах обмеженої освітленості: пересувна електростанція, переносні освітлювачі, прожектори, ліхтарі та ін.;
- шанцевий інструмент: лом, кувалда, сокира та інші інструменти для розбирання завалів конструкцій; лопати, совки, сита для просіювання ґрунту та сміття, з метою виявлення й вилучення дрібних осколків і предметів;
- набори криміналістичних засобів, пристроїв та інструментів: експертний набір вибухотехніка «НВ-1», валіза експерта-вибухотехніка типу «ВК-1», «ВК-5» тощо;
- набір фізико-хімічних засобів і матеріалів для вилучення слідів

вибухових речовин і проведення експрес аналізу, зокрема, комплект аерозолів для виявлення і ідентифікації вибухових речовин «PIR-2»;

- набір інструментів і пристроїв для вилучення осколків з навколишньої обстановки, перешкод та ін.;

- канцелярське та креслярське приладдя: кнопки, скріпки, клей, звичайний та міліметровий папір, лінійка, циркуль, транспорир, олівці для складання планів і схем;

- засоби пакування: паперові пакети та конверти, скляні бюкси та банки, поліетиленові пакети, картонні коробки, дерев'яні ящики і т.ін., для пакування, зберігання і транспортування вилучених об'єктів і слідів;

- спеціальний одяг для членів слідчо-оперативної групи: утеплені черевики, ватні штани, куртки, хутряні шапки, рукавиці (у зимовий період), халати, комбінезони;

- поліетилен у рулоні або брезент для охорони місця події від атмосферних опадів;

- медична аптечка і технічний спирт для протирання рук [73, с. 34, 35].

І. Д. Моторний вказує, що «як правило, у першу чергу після прибуття на місце події обирається приміщення та обладнується робоче місце учасників огляду, потім готується спеціальна вибухотехнічна та криміналістична техніка, освітлювальні засоби» [70, с. 72].

До початку огляду керівнику спеціалізованої слідчо-оперативної групи необхідно виконати наступні дії:

- перевірити, чи живий потерпілий (потерпілі). Потерпілі, які потребують стаціонарної медичної допомоги, доправляються до лікувальних установ. При евакуації поранених необхідно фіксувати їх дані та медичних установ, куди вони направляються. Медичний персонал при цьому попереджається про необхідність збереження всіх осколків та інших фрагментів вибухового пристрою, що буде вилучатися з тіл потерпілих;

- якщо потерпілий поранений і вже направлений до лікарні, відрядити туди співробітника оперативного підрозділу з диктофоном для можливого його

допиту;

- якщо на місці вибуху є завалені будівлі або інші завали, то невідкладно організується їхній розбір і пошуки потерпілих;

- перевірити, чи охороняється місце події та видалити з нього всіх сторонніх осіб. Необхідно підкреслити важливість недопущення на місце події сторонніх осіб, безпосередньо не зайнятих в огляді, у тому числі й представників керівного апарату міліції, прокуратури та інших органів. Правозастосовній практиці відомі численні випадки, коли перебування сторонніх осіб на місці події призводило до дезорганізації загальної роботи, витоку інформації про діяльність слідчо-оперативної групи, знищення речових доказів [99, с. 127, 128];

- з'ясувати, чи не внесені будь-які зміни до обстановки місця події, які саме і ким;

- при необхідності запросити понятих, доручивши це співробітникам міліції району, на чий території вчинено злочин;

- при виявленні слідів взуття або предметів, що можливо залишені злочинцем, організувати роботу кінолога із службовою собакою. Якщо собака «взяла слід», доручити одному зі співробітників міліції супроводжувати кінолога та вжити заходів до збереження виявлених на шляху руху собаки слідів злочину;

- дати завдання співробітникам оперативного підрозділу організувати роботу з виявлення очевидців події та інших свідків;

- усно опитати або допитати осіб, які першими виявили подію (очевидців), а також співробітників органів внутрішніх справ, які першими прибули на місце та забезпечували його охорону, записати їх дані [62, с. 97]. При цьому варто мати на увазі, що серед очевидців можуть перебувати особи, причетні до вибуху.

При виявленні підозрілих предметів слідчий зобов'язаний проявляти крайню обережність, не вилучати їх особисто, та видалити учасників огляду й інших осіб з місця виявлення вибухонебезпечних матеріалів, виробів на

безпечну відстань. Зона оточується, виставляються пости співробітників поліції, встановлюються попереджувальні таблички з відповідними написами. Радіус безпечного видалення, можливість продовження робіт та ступінь небезпеки виявлених вибухонебезпечних об'єктів визначаються спеціалістами в галузі вибухотехніки [37, с. 71].

По можливості – якщо спеціаліст-вибухотехнік вважає це припустимим – перед знищенням пристрою його доцільно оглянути спеціалісту-криміналісту на предмет виявлення традиційних криміналістичних слідів, описати їх в протоколі огляду та сфотографувати. В даному випадку традиційна схема огляду місця події, коли першим «слідопитом» виступає криміналіст, міняється – першим починає працювати вибухотехнік. В цьому випадку інструктаж проводить спеціаліст-криміналіст, який вказує: як пересуватися в приміщенні та на відкритій місцевості, щоб зберегти сліди взуття (ніг) злочинця; як брати в руки об'єкти і класти їх до пакувального матеріалу або виносити з небезпечної зони; як знімати шматки ізоляційної стрічки, проводки, маскувального матеріалу тощо. При цьому важливо відзначити, що подібний інструктаж носить скоріше рекомендаційний, а не імперативний характер.

Після закінчення підготовчого етапу починається робочий етап огляду місця події, який, у свою чергу, складається із двох стадій: статичної (загальний огляд) і динамічної (детальний огляд).

Загальний огляд місця події здійснюється з метою ознайомлення з обстановкою на місці події, одержання загального уявлення про характер події, що відбулася, з'ясування та конкретизації завдань огляду і визначення способу їх вирішення. В процесі цього вирішуються наступні завдання:

- орієнтування в обстановці, обставинах події, що відбулася;
- визначення механізму події, що відбулася;
- визначення методів детального огляду місця події;
- встановлення кордонів території, що підлягає огляду;
- одержання проб повітря й ґрунту з метою встановлення природи вибуху;

- визначити точки орієнтуючої і оглядової фото- і відеозйомки місця події;

- зафіксувати обстановку на місці події з використанням фото-, відеоапаратури, шляхом складання планів (схем).

Повнота одержуваної при огляді місця вибуху інформації багато в чому визначається правильним припущенням про центр вибуху і його природу. У зв'язку з цим дуже важливим є встановлення ознак епіцентру вибуху і точна фіксація їх місцезнаходження. Точне визначення епіцентру вибуху, тобто місцезнаходження заряду вибухової речовини, часто дозволяє встановити механізм вчиненого злочину, а також інші важливі факти і обставини.

Центр вибуху визначає вихідне положення осколків вибухового пристрою, що розлетілися, часток вибухової речовини та поширення ударної хвилі і стиснених газів (продуктів реакції), що здійснюють той або інший вражаючий вплив на навколишні об'єкти в радіальних напрямках. Встановлення центру вибуху на місці події та його фіксація на плані (або схемі) приміщення, відкритої місцевості щодо нерухомих об'єктів (стіна будівлі, дерево, телеграфний стовп тощо) є необхідною умовою для полегшення наступного виявлення та фіксації слідів вибуху, визначення його природи.

На місці події ознаки центру вибуху проявляються в місцях найбільших локальних руйнувань об'єктів навколишнього оточення внаслідок його бризантної або фугасної дії. Однак необхідно зазначити, що в практиці відомі випадки вибухів вибухових пристроїв, коли ділянку найбільших локальних руйнувань на місці події виявити не представляється можливим через приблизно однаковий ступінь впливу вибуху на різні об'єкти на великій території. Головним чином це пов'язано з тим, що вибух вибухового пристрою, розміщеного на певній відстані від предметів навколишнього оточення, перешкоджає їх сильному руйнуванню. У подібних випадках центр вибуху може бути визначений за слідами осколкової дії вибухового пристрою, продуктів хімічної реакції та часток вибухової речовини, що не вибухнули, а також за переміщенням окремих предметів і потерпілих щодо первісного

положення. Однак варто мати на увазі, що переміщення предметів після вибуху спотворює картину траєкторії, тому необхідно відновити первісну обстановку шляхом допиту свідків.

Сила вибуху і, отже, ступінь руйнувань залежать не тільки від об'єму суміші пального з повітрям, але й від її фізичного стану, а саме: температури, тиску і вологості навколишнього повітря. У зв'язку з цим зазначені параметри повинні обов'язково фіксуватися в протоколі огляду місця події.

Аналіз загального характеру руйнувань та узагальнення отриманої інформації на цьому етапі дозволяють перейти до детального огляду окремих ділянок місця події, і, зокрема, зон найбільших руйнувань об'єктів матеріальної обстановки (передбачуваного центру вибуху).

Стадія детального огляду. Основне завдання детального огляду полягає у виявленні та фіксації слідів вибуху, багато з яких будуть відбиті в протоколі огляду, однак в силу об'єктивних причин не можуть бути вилучені з місця події для наступного експертного дослідження (наприклад, сліди термічного і осколкового впливу вибуху: оплавлення, кратери на стінах, плитах перекриття тощо). Дана стадія огляду передбачає послідовне і всебічне дослідження обставин події, виявлення та огляд всіх предметів і слідів, що можуть мати відношення до розслідуваної події, з використанням усього арсеналу криміналістичних засобів, методів і прийомів. Практика показує, що при відсутності спеціалістів виявляються не всі речові докази або, навпаки, вилучається багато об'єктів, що не несуть значимої інформації. При цьому, участь спеціалістів в огляді є ефективною, коли слідчий чітко уявляє коло обставин, до дослідження яких залучається представник тієї або іншої спеціальності. Насамперед, необхідною є присутність і особиста участь в огляді спеціаліста в галузі вибухової справи та експерта-криміналіста.

Спеціалісти-вибухотехніки корисні не тільки для більш цілеспрямованого пошуку слідів вибухових пристроїв, але й для забезпечення безпечної роботи всіх учасників огляду. Вони здійснюють знешкодження вибухових пристроїв, дають рекомендації слідчому про порядок їх вилучення і

транспортування або вказують на необхідність знищення на місці. Так, за участю спеціаліста-вибухотехніка слідчий вивчає предмети, поводження з якими вимагає обережності, ознаки вибуху, ознаки епіцентру вибуху, ознаки конкретних видів вибухової речовини, ознаки відношення до вибуху виявлених на місці події предметів, їх частин, слідів та ін.

За допомогою даного учасника слідчої (розшукової) дії можливе визначення професійних навичок особи, яка виготовила вибуховий пристрій, володіння нею знаннями в галузі підривної справи, радіоелектроніки, металообробки. Умовиводи спеціаліста щодо функціонального призначення тих або інших виявлених об'єктів, експрес-аналіз слідових кількостей вибухових речовин необхідно використовувати для вирішення завдання якісного огляду місця події.

Якщо вибух супроводжувався пожежею, то до огляду місця події необхідно залучати спеціалістів в галузі пожежно-технічних досліджень. У випадку наявності відповідних руйнувань та ушкоджень корисною буде також присутність на місці вибуху спеціалістів комунальних та інших служб (електропостачання, газового господарства, експлуатації устаткування тощо).

Спеціаліст в галузі судової медицини в процесі огляду місця події допомагає слідчому у виявленні та фіксації ознак, що свідчать про настання смерті, про заподіяння тілесних ушкоджень в результаті вибуху. Крім того, судово-медичний експерт надає допомогу слідчому в огляді трупа, залишків трупа, а так само в їх вилученні та упакуванні для транспортування до експертної установи та ін.

Тактика огляду місця події має особливості залежно від того, де вчинений вибух – у приміщенні, транспорті або на місцевості. Крім того, вид і характер місця вибуху сильно впливає на процеси, пов'язані з ним, а саме на поширення вражаючої ударної хвилі, розліт продуктів реакції або стисненого газу, на політ осколків вибухового пристрою. Це, у свою чергу, обумовлює певні особливості огляду місця вибуху. Крім загальних закономірностей вибуху і ознак його дії, існують деякі характерні відмінності в утворенні слідів

при вибуху вибухового пристрою в різних умовах – на відкритій місцевості та в приміщенні (або всередині транспортного засобу).

Для огляду в приміщенні характерним є ряд особливостей, що відносяться до визначення центру вибуху. У центрі вибуху, як правило, виникають найбільші руйнування. Потерпілі, які опинилися в центрі вибуху або безпосередньо біля нього, одержують найбільші тілесні ушкодження. У результаті вибуху на стінах приміщення або інших вертикальних площинах іноді залишаються радіальні смуги, що є слідами кіптяви, які виникли в результаті впливу теплової енергії вибуху. Ці смуги починаються в центрі вибуху і, розширюючись по мірі віддалення від нього, піднімаються на значну відстань. Спеціалісти з вибухової справи можуть за цими смугами зробити висновок про те, де був розташований вибуховий заряд.

В процесі огляду приміщення, в якому відбувся злочин, ретельному огляду підлягають ушкоджені вибухом предмети: меблі, двері, стіни, вікна. У дерев'яних предметах або їх частинах, що перебували в епіцентрі вибуху, можуть виявитися частки вибухових речовин, що проникли в них.

Як уже вказувалося вище, вибухові пристрої, що не вибухнули, після розмінування і перед відправленням на експертизу вибухових пристроїв, обставин і механізму вибуху необхідно оглянути на наявність слідів пальців рук або долонь. Предмети, вилучені з епіцентру вибуху або які перебували в епіцентрі вибуху, а потім були відкинуті ударною хвилею, також варто ретельно дослідити в криміналістичній лабораторії на предмет виявлення папілярних візерунків поверхонь рук, незважаючи на те, що вони зазнали термічного впливу.

При вибуху всередині транспортного засобу область руйнування найчастіше локалізована ближньою зоною, а саме габаритами самого автомобіля. У зв'язку з цим потрібна особлива увага і точність опису окремих деталей та ушкоджень транспортного засобу, що викликає необхідність залучення спеціаліста-автотехніка.

Поряд з центром вибуху ретельному огляду піддається навколишня

місцевість. При цьому треба враховувати, що в напрямку дії ударної хвилі можуть бути відкинуті частини вибухового пристрою та інші об'єкти. За допомогою спеціаліста напрямком ударної хвилі визначається за викидом ґрунту, за руйнуваннями будівель тощо.

При наявності ознак електричного способу підриву треба приділити увагу пошуку, фіксації та вилученню таких об'єктів, як залишки підривного пристрою, шматки електричних проводів, сліди приєднання електровибухової мережі до стаціонарної освітлювальної або силової електромережі, тобто зачищені від ізоляції проводи тощо, джерела електроживлення (підривна машинка, електричні батареї).

Коли є ознаки механічного способу підриву, на місці події, крім деталей вибухового пристрою, можна виявити м'який дріт або мотузку, капронову нитку, шпагат тощо, а так само частини підривача: корпус, ударник з бойком, бойову пружину, чеку, частини сповільнювача.

Якщо в різних місцях виявлені частини декількох вибухових пристроїв, потрібно виміряти відстань між ними. У тому випадку, коли один з вибухових пристроїв спрацював, треба виміряти відстань від центру вибуху до іншого вибухового пристрою, що не спрацював. Це дозволить судити про можливість підготовки вибуху за допомогою детонації на відстані.

Поряд з деталями вибухових пристроїв і засобів вибуху, можуть бути виявлені сліди взуття особи, яка вчинила вибух, сліди паління та інші сліди.

Місце розташування виявлених слідів вибуху необхідно фіксувати на плані (схемі) місця події з вказівкою відстані до його центру.

Термічний вплив вибуху фіксується за слідами оплавлення на предметах з металу, пластмаси тощо, за присутністю кіптяви на поверхнях окремих об'єктів, слідами горіння, опіками на тілі потерпілого. Виявлені зони термічного впливу фіксуються в протоколі огляду місця події із вказуванням їх розмірів і виду матеріалу об'єктів-носіїв.

Осколки та окремі елементи вибухового пристрою несуть велику інформацію про його конструктивні особливості, вид спорядження, засоби

підриву, спосіб виготовлення, використані при цьому верстати, устаткування та інструменти. Повною мірою це відноситься до залишків корпусу (оболонки) пристрою, що безпосередньо контактує із зарядом вибухової речовини в момент вибуху.

Місце розташування потерпілих також повинне обов'язково фіксуватися на плані (або схемі) місця події. При цьому повинні вказуватися їх видимі ушкодження; розчленовування тіла на частини, місцеві розриви тканин, шкірного покриву, одягу, ушкодження барабанних перетинок тощо. У процесі огляду місця події іноді виникає необхідність пошуку частин трупів і предметів їхнього одягу, які під дією потоку газів можуть зриватися з людини, розриватися на окремі частини.

При здійсненні на одній відкритій ділянці декількох вибухів для визначення їх послідовності можуть бути використані наступні ознаки:

1. Глибина воронок. Якщо здійснено, наприклад, два вибухи на місцевості з однаковим ґрунтом і з використанням рівної кількості вибухової речовини, ґрунт з центру більш пізнього вибуху попадає в центр першого вибуху, і, внаслідок цього, зменшується глибина воронки в центрі першого вибуху.

2. Характер нашарування викинутого вибухом ґрунту на дні воронки. В результаті вибуху нерідко найглибша частина воронки покривається рівномірним шаром кіптяви. Однак якщо відбулося два послідовних вибухи, то в одній з воронок сліди кіптяви можуть бути засипані невеликим шаром ґрунту без кіптяви, викинутого з воронки більш пізнього вибуху. Тому можна зробити висновок, що перший вибух відбувся там, де на дні воронки є нашарування свіжого ґрунту без кіптяви.

3. Різний ґрунт, виявлений в місцях вибухів. Цю ознаку необхідно мати на увазі, коли вибухи відбулися в різному ґрунті, наприклад, один – в гравії баласту залізничного полотна, інший – за межами полотна, в чорноземі. Якщо при цьому на місці одного вибуху виявлений ґрунт з іншого, то це означає, що перший вибух відбувся там, де в воронці виявлений різний ґрунт.

Вибухові речовини та їх окремі компоненти мають певну летючість, а також здатні вступати в хімічні реакції з речовинами навколишнього середовища, тому залежно від виду речовини та її фізико-хімічних властивостей залишки вибухових речовин у мікрокількостях здатні зберігатися, не змінюючи свого складу на місці події, найчастіше протягом нетривалих проміжків часу.

Виявлення і фіксація часток вибухової речовини, що не прореагували, на місці події, найчастіше в умовах великих руйнувань, – окреме складне завдання, яке вимагає кропіткої праці. Можливість виявлення на місці вибуху залишків вибухової речовини у вигляді окремих часток (зерен) залежить від хімічного складу речовини, його однорідності і дисперсності, умов виникнення та поширення в ній реакції хімічного перетворення. Практика показує, що частки вибухової речовини часто виявляються на місці вибуху пристроїв, в яких як основний заряд використовуються сумішеві бризантні вибухові речовини, піротехнічні склади або порох із засобами запалення.

Складніше виявити і зафіксувати частки окремих компонентів сумішевих вибухових речовин, широко використовуваних у народному господарстві (амоніти, вугленіти тощо), на залишках вибухових пристроїв або об'єктах навколишнього оточення. Практично не вдається візуально виявити окремі частки потужних індивідуальних бризантних та ініціюючих вибухових речовин на місці події після їх вибуху в складі вибухових пристроїв промислового виготовлення при використанні стандартних засобів детонування. В останньому випадку успішне вирішення завдання можливе лише при дослідженні ацетонових і водних змивів з об'єктів за допомогою високочутливих фізико-хімічних методів, наприклад, тонкошарової або газорідинної хроматографії.

Вилучення, упакування і транспортування слідів вибуху (заключний етап огляду). Під час огляду місця події виявляються, описуються і фотографуються ознаки центру вибуху, в якому спостерігаються найбільші руйнування всіх об'єктів, що перебувають там та сліди кіптяви на них. Зі стін і громіздких

предметів беруться зіскоби кіптяви та поміщаються до чистих скляних, щільно закритих пробірок.

Правила і прийоми вилучення часток вибухових речовин з місця вибуху аналогічні вилученню інших мікрооб'єктів. Відмінність полягає в дотриманні техніки безпеки при поводженні з вибухонебезпечними об'єктами, деякі з яких здатні до швидкої хімічної реакції при нагріванні, ударі, терті.

Вилученню на місці вибуху підлягає одяг потерпілих, які перебували в безпосередній близькості від центра вибуху [31, с. 73-78].

Речові докази, що вилучаються з місця вибуху для проведення в подальшому криміналістичних експертиз, повинні бути відповідним чином упаковані. Оптимальним матеріалом для їх упаковки з метою збереження мікрокількостей вибухових речовин є герметична скляна тара. Поліетилен з цією метою значно уступає склу, тому що має здатність пропускати пари вибухових речовин (наприклад, тротилу). Однак це не означає, що поліетилен не придатний для упакування, до нього можна упакувати великі за розміром речові докази, для яких важко знайти скляну тару, обертаючи їх у декілька шарів товстою поліетиленовою плівкою або поміщаючи їх до герметично запаєних поліетиленових пакетів.

Різноманіття розглянутих вище ознак прояву вибуху є передумовою успішного вирішення завдань експертизи вибухових пристроїв, обставин і механізму вибуху. Однак повнота експертного дослідження слідів вибуху, залишків вибухового пристрою багато в чому визначається якістю їх вилучення та фіксації на місці події. На практиці при огляді місць подій досить рідкісні випадки прояву всього комплексу відзначених ознак. Інакше кажучи, вибух і його прояв завжди індивідуальні та відмінні один від одного, що пов'язано не тільки з великим різноманіттям використовуваних у злочинних цілях вибухових пристроїв (як промислового, так і саморобного виготовлення), але й побічно з неповторними обставинами події, а саме з умовами підготовки та здійснення вибуху.

Підводячи підсумок зазначимо, що до особливостей оглядів місць

вибухів відносяться:

- дотримання заходів безпеки в умовах можливих повторних вибухів додаткових вибухових пристроїв і легкозаймистих речовин, обвалів, пожеж тощо;

- велика площа обстеження та кількість слідів, в тому числі, фрагментів вибухових пристроїв;

- проведення аварійно-рятувальних робіт та забезпечення при цьому зберігання слідів злочину;

- дотримання заходів безпеки при транспортуванні та зберіганні вилучених вибухонебезпечних речових доказів.

3.2. Допит потерпілих, свідків і підозрюваних

Допит – найпоширеніша слідча (розшукова) дія, яка є джерелом найбільшої кількості доказів, що дозволяють встановити об’єктивну істину [96, с. 29]. Його тактика багато в чому визначається процесуальним становищем допитуваного. Існує думка, що свідки і потерпілі дають правдиві показання, а підозрювані або обвинувачені – завжди неправдиві. Іноді свідки посилаються на свою непоінформованість у фактах, що цікавлять слідчого, і в такий спосіб уникають дачі показань. Таким чином, тактику допиту необхідно розглядати, з огляду як на процесуальне становище допитуваного, так і ситуацію допиту, конфліктний або безконфліктний її характер.

Допит, як спосіб отримання показань особи, яка володіє відомостями, що цікавлять слідство, виглядає на перший погляд лише як інформаційне джерело. А в практичній діяльності допит є однією з найскладніших слідчих (розшукових) дій, що вимагає від слідчого високої професійної майстерності [19, с. 5]. Тому ефективність допиту визначається не тільки суворим дотриманням процесуального порядку проведення даної слідчої (розшукової) дії, але також правильним вибором і застосуванням тактичних прийомів.

Для встановлення істини у справі в ході допиту необхідний обмін

інформацією між слідчим і допитуваним. Тому складність тактики допиту визначається тим, що в ході спілкування допитуваний прагне одержати інформацію не тільки для того, щоб правильно вирішити поставлені перед ним розумові завдання і в остаточному підсумку повідомити об'єктивну інформацію слідчому, але й нерідко для того, щоб поповнити відсутню у нього інформацію про дії та наміри слідчого.

Допит свідка (потерпілого) являє собою слідчу (розшукову) дію, що полягає в одержанні від допитуваного показань щодо обставин, які підлягають встановленню у кримінальному провадженні. Слідча практика переконливо показує, що вмілий, невідкладно проведений допит свідка або потерпілого дає цінну інформацію для швидкого виявлення і викриття винних.

Потерпілими і свідками у даній категорії кримінальних проваджень, як правило, є:

- особи, проти яких спрямовувався вибух;
- особи, які випадково опинилися на місці події;
- особи, які проживають або працюють у районі місця події;
- особи, які за родом служби або з інших обставин могли перебувати поблизу місця події до, у момент або після вибуху;
- члени аварійно-рятувальних команд, сапери, вибухотехніки, пожежники, співробітники міліції, військовослужбовці, бійці воєнізованої охорони, медичні працівники та інші особи, які залучалися для охорони місця події, надання допомоги потерпілим і ліквідації наслідків вибуху;
- водії підірваних наземних автотранспортних засобів, машиністи поїздів метро і залізниці, члени екіпажа повітряних суден, а також пасажери перерахованих транспортних засобів [62, с. 151-152];
- родичі і знайомі потерпілих, які володіють інформацією про останніх, що може мати значення для кримінального провадження;
- інші особи, обізнані про обставини, що можуть мати значення для кримінального провадження.

Також при розслідуванні злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв, можливим є допит як свідків осіб, що брали участь при провадженні слідчих (розшукових) дій як спеціалісти, а також осіб, які здійснювали експертні дослідження [4, с. 11; 31, с. 146-151].

Предметом допиту свідків і потерпілих є інформація не тільки про подію кримінального правопорушення, але й відомості про обставини, які передували і супроводжували його або знаходяться в причинному зв'язку з розслідуваним фактом, а також ті дані, що можуть бути використані в процесі розслідування для виявлення нових доказів, перевірки й оцінки вже наявних. Для правильної оцінки показань допитуваному можуть бути поставлені питання, що безпосередньо стосуються його особистості, стану його органів відчуттів [82, с. 36, 37].

Дотепер залишається спірним питання про те, чи можна включати до предмету допиту свідків (потерпілих) їх оціночні судження. Особливу гостроту дане питання здобуває при розслідуванні злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв. Свідки і потерпілі, звичайно ж, можуть розповісти про характер вибуху – шумовий ефект, інтенсивність та колір полум'я і диму, запах. Однак необхідно відмітити, що в зв'язку з короткочасністю явища вибуху одна людина, як правило, не може зафіксувати в пам'яті всю картину вибуху: хтось може запам'ятати тільки колір полум'я або диму, інший – вражаючу дію вибуху на навколишніх, третій – поведінку потерпілого і т.д. Крім того, необхідно враховувати і той фактор, що дані уявні образи, які формуються у свідомості свідків або потерпілих, виникають в умовах сильного стресу і не завжди відповідають дійсності з ряду причин об'єктивного і суб'єктивного характеру.

На нашу думку, до предмету допиту необхідно включати оціночні судження свідків (потерпілих), однак в такому разі, у відповідності до ст. 71 КПК України на допиті необхідною повинна бути присутність експерта-вибухотехніка.

Допит потерпілих і свідків у даній категорії кримінальних проваджень

необхідно проводити особливо старанно, оберігаючи людську гідність допитуваних, проявляючи максимум такту і чуйності. З такими учасниками кримінального процесу необхідно поводитись з підвищеною увагою і повагою до їхніх почуттів і переживань. Важливе значення для них мають слова підтримки й схвалення. Не рекомендується принижувати потерпілого або свідка негативною оцінкою його дій, пов'язаних із проявом боягузтва, малодушності, нерішучості до, у момент або після вибуху. При використанні тактичних прийомів, що забезпечують одержання правдивих показань, у жодному разі не можна застосовувати неприпустимі способи: неправдиві ствердження і обіцянки, психічне насильство тощо.

При допиті потерпілого, який отримав поранення, необхідно враховувати особливості сприйняття навколишнього середовища особою, яка перенесла вибухову травму. Вибухова хвиля завдає забій головного мозку і порушення мозкового кровообігу. При цьому свідомість втрачається миттєво, ще до сприйняття звуку вибуху. Період втрати свідомості триває від декількох хвилин до 5-6 годин. У зв'язку з цим він навіть може не мати уявлення про причини свого поранення, не кажучи вже про окремі обставини вибуху [91, с. 98-99]. Допит такої особи можливий лише з дозволу медичного працівника, якщо проведення даної слідчої (розшукової) дії не погіршить самопочуття допитуваного.

Якщо потерпілий перебуває у тяжкому стані, однак здатний давати показання, він повинен бути негайно допитаний із застосуванням технічних засобів фіксації його показань у присутності медичного персоналу з метою забезпечення доказової сили одержуваних показань [99, с. 155, 156].

Допит по суті розпочинається з пропозиції свідку або потерпілому розповісти все що йому відомо про обставини події, у зв'язку з якою він викликаний на допит. Вільна розповідь при цьому є органічною частиною допиту і від неї не можна відмовлятися, якою б короткою або довгою вона не була. Однак вільною розповіддю допитуваних, як правило, не вичерпує теми допиту. Це обумовлено тим, що останній може не надавати значення яким-

небудь відомим йому обставинам вважаючи, що для розслідування вони не важливі, а тому і не згадувати про них. Не варто виключати також і такі властивості особистості як неуважність, забування, невміння правильно сформулювати власну думку. Через це слідчий після вільної розповіді переходить до наступної частини допиту – постановки запитань.

Постановка запитань має на меті отримати від допитуваного відомості про обставини, що не були ним висвітлені у вільній розповіді або були викладені недостатньо повно. Типові варіанти питань, які можливо використовувати як шаблон при допиті свідків і потерпілих при розслідуванні злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв, з відповідними змінами стосовно до кожної конкретної ситуації, всебічно освітлені в юридичній літературі [8, с. 86-88; 91, с. 99-100].

Наприклад, при допиті свідка-очевидця необхідно з'ясувати:

- обставини, у зв'язку з якими він перебував на місці вчинення злочину;
- його точне місцеперебування в момент вибуху та умови, за яких він сприймав те, що відбувалося, чи досить чітко він бачив і чув те, що відбувалося (відстань до місця вибуху);
- події, що передували вибуху; чи помітив він що-небудь незвичне (підозрілих осіб, предмети, транспортні засоби тощо);
- точний час вибуху і яким чином його було встановлено (дивився на годинник, вийшов на вулицю з початком обідньої перерви о 13 годині тощо);
- що саме бачив, чув свідок – гуркіт і полум'я вибуху, будівлю що руйнується, падаючих людей тощо;
- характер звуків вибуху (глухий, удар, луна, свистіння осколків);
- колір, інтенсивність, розмір та місцезнаходження спалаху;
- наявність диму, його колір, інтенсивність, форма хмари, запах;
- наслідки вибуху (утворення ями, пробоїни, загоряння, переміщення предметів, пошкодження будівель, поранення або смерть людей), ступінь і розміри цих наслідків;

- наявність інших осіб на місці злочину (знайомих або незнайомих осіб бачив на місці події, за якими ознаками впізнав знайомих, за якими ознаками може впізнати незнайомих; коли й звідки ці особи з'явилися, що робили на місці події, коли й куди пішли);

- реагування на вибух свідка та інших осіб;

- чи бачив особу (осіб), які, на його думку, вчинили злочин, чи знає цих осіб і за якими ознаками впізнав, якщо не знає – то чи може впізнати і за якими ознаками;

- які сліди або предмети могли бути залишені на місці події особами, які можливо вчинили злочин, і потерпілими;

- чи вживав хто-небудь заходи до припинення дій з боку злочинців і як останні на це реагували;

- хто вживав заходи по припиненню злочинних дій і переслідуванню злочинців;

- володіння допитуваним знаннями у вибуховій справі, джерело цих знань (професійний досвід чи інше);

- зміни, внесені в обстановку місця події після вибуху і до початку огляду (які, ким і з якою метою внесені) тощо.

Свідки, які не є очевидцями вибуху, але обізнані про обставини, що стосуються придбання, виготовлення, зберігання або доставки до місця злочину вибухового пристрою чи його компонентів, допитуються з наступних питань:

- чи відомо свідкові, що певна особа проявляла поінформованість у вибуховій справі або інтерес до цього (у чому це виражалось, які велися з цього приводу розмови);

- чи володіла певна особа відповідною літературою у вибуховій справі або намагалася роздобути таку літературу;

- чи вчиняла спроби певна особа придбати вибуховий пристрій або його компоненти чи матеріали, що потрібні для його виготовлення;

- чи придбала певна особа ці предмети (речовини, матеріали);

- чи бачив свідок у певної особи або в пов'язаних з нею осіб предмети, речовини, матеріали, про які дає показання (при яких обставинах, які саме);
- чи бачив свідок певну особу, яка виходила з помешкання або прямувала до місця вибуху незадовго до нього (де і в який час; що несла із собою; у що була одягнена);
- чи бачив свідок раніше у певної особи предмети, подібні тим, залишки яких виявлені на місці події у вигляді шматків портфеля, валізи тощо.

Під час допиту потерпілого, крім вищевказаних, необхідно ставити наступні запитання:

- про припущення мотивів злочину (вимагання, помста, ревності і т. ін.);
- чи мали місце погрози замаху на нього або на його майно перед вибухом; якщо так, то у зв'язку з чим і від кого вони надходили;
- про його комерційну діяльність (розмір обороту, партнерські зв'язки, останні великі договори, конкуренти, борги, інші зобов'язання);
- про його політичну діяльність (членство у партіях, останні висловлення в засобах масової інформації);
- про конфлікти з сусідами і колегами по службі;
- про наявність кримінального прикриття з боку конкретних злочинних груп;
- про руйнування, пошкодження та інші наслідки вибуху;
- про розміри збитків і з чого вони складаються;
- про наявність на місці вибуху незнайомих (сторонніх) предметів або слідів;
- про наміри заявити цивільний позов тощо.

Для отримання інформації про особу підозрюваного рекомендується активно застосовувати метод моделювання. Найчастіше використовуються прийоми створення композиційного портрету зовнішності невідомої особи, яка могла бути причетною до злочину, або опису зовнішнього вигляду

розшукуваного за методом «словесного портрету». Корисним також може бути демонстрація потерпілому і свідкам фотографій або відеозапису сторонніх осіб, які зібралися на місці вибуху [91, с. 98].

Для допиту свідків і потерпілих властива ситуація психологічного контакту, однак іноді їх допит може бути ускладнений небажанням давати показання з наступних причин:

- наслідки переляку людини від вибуху;
- побоювання повторення злочинних замахів у випадку співпраці з правоохоронними органами;
- відсутність впевненості в успіху діяльності правоохоронних органів;
- особиста аморальна або протиправна поведінка.

Конфлікт тут може бути явним і прихованим. Для допиту свідка і потерпілого, який не бажає давати правдиві показання, найчастіше характерний прихований конфлікт, що і визначає тактику його наступного допиту. Тому при допиті таких осіб, коли необхідно перебороти їхній стан замкнутості, побоювання або нерішучості, можуть бути використані тактичні прийоми засновані на негативному ставленні громадян до цих суспільно небезпечних подій.

При допиті свідків і потерпілих повинна бути врахована можлива конфліктна обстановка розслідування в цілому, прийнято до уваги відсутність попередніх даних про ступінь сумлінності свідка і потерпілого, про характер відомостей, які він може повідомити. Все це вимагає ретельної підготовки до майбутнього допиту, правильного способу виклику на допит, місця й часу його проведення, вироблення лінії поведінки, спрямованої на забезпечення повноти, ефективності та вірогідності відомостей.

Допит підозрюваних. На відміну від свідків і потерпілих основною перешкодою до одержання від підозрюваних правдивих показань є свідоме небажання казати правду. Якщо людина дійсно винна, вона далеко не завжди прагне із самого початку розповісти повно й правдиво про вчинене кримінальне правопорушення. Навпаки, їй скоріше властиве прагнення

повідомити слідчому якнайменше, а за допомогою неправдивих показань уникнути відповідальності або максимально пом'якшити свою вину. Однак, не зважаючи на це, допит підозрюваних в кримінальних провадженнях розглянутої категорії є вкрай необхідною і важливою слідчою (розшуковою) дією, оскільки дозволяє одержати дуже цінну інформацію про спосіб вибуху і його причини, про використані засоби підриву, про обставини підготовки і здійснення вибуху, про цілі, мотиви та інші обставини, що підлягають доказуванню.

Допит підозрюваного доцільно здійснювати, як правило, без зволікання, максимально використовуючи фактор раптовості та систему тактичних прийомів, розроблених у криміналістиці для конфліктних ситуацій. У ряді випадків це призводить до позитивних результатів, тому що підозрюваний не встигає ретельно продумати лінію своєї поведінки на допиті. Наприклад, у ситуації, коли підозрюваний у здійсненні вибуху затриманий в результаті переслідування в районі вчинення злочину, з метою отримання від нього правдивих показань, можуть використовуватися обставини його затримання, спроба втекти від переслідувачів, вчинення їм опору, а також результати особистого обшуку. Нерідко в таких ситуаціях підозрюваний дає настільки неправдоподібні показання, що перевірити й спростувати їх зазвичай не складно. Переконливе спростування неправдивих показань підозрюваного найчастіше допомагає одержанню від нього правдивих пояснень події, яка відбулася. Однак, якщо слідчий не володіє інформацією, що має істотне значення для першого допиту, негайний і повний допит підозрюваного по суті справи може виявитися неефективним. Тому зазвичай допиту підозрюваного повинна передувати ретельна підготовка, у ході якої необхідно уважно вивчити матеріали, пов'язані з оглядом місця вибуху, плани, схеми, фотографії, відеозаписи, протоколи огляду речових доказів, допитів потерпілих і свідків, матеріали відомчих технічних комісій, результати дослідження слідів вибуху. Слідчий також зобов'язаний вивчити не тільки наявні в матеріалах кримінального

провадження докази, але й визначити факти, з приводу яких необхідно одержати показання, продумати тактичні прийоми, які допоможуть ефективно провести допит.

Особливу увагу варто приділити з'ясуванню рівня освіти підозрюваного, його психологічних особливостей, вибухотехнічної кваліфікації та інших даних, що характеризують його особистість [16, с. 156-157].

Виходячи з обставин затримання і характеру зібраних доказів, слідчий повинен визначити момент допиту, зміст питань, які необхідно поставити підозрюваному, їх послідовність. На початку допиту у відповідності до предмета доказування підозрюваному спочатку варто ставити питання про конкретні факти, що відносяться до об'єктивної сторони вчиненого злочину, а потім – питання про мету і мотиви злочину.

Вибір найбільш ефективних тактичних прийомів, що сприяють одержанню повних і правдивих показань, залежить, насамперед, від тієї ситуації, що очікується слідчим при допиті або виявляється вже в ході його проведення. Ця ситуація в основних рисах визначається позицією, яку займає підозрюваний, особливостями його особистості, обсягом і характером наявних у розпорядженні слідчого доказів.

Як показує практика, особи, які стали на шлях вчинення вибухів, на допитах у більшості випадків поводяться зухвало, демонструючи своє небажання до співробітництва з правоохоронними органами. Із самого початку допиту вони вступають у конфліктні взаємини зі слідчим. Це може виражатися у відмові давати показання по суті, дачі завідомо неправдивих показань, відмові від контакту з особою, яка проводить допит. Тому, під час допиту підозрюваних можуть застосовуватися наступні тактичні прийоми психологічного впливу, що є досить ефективними в конфліктних ситуаціях:

- переконання в невідворотності встановлення істини в кримінальному провадженні;
- роз'яснення закону про пом'якшуючі відповідальність обставини;

- звернення до моральних і етичних норм;
- створення перебільшеного уявлення допитуваного про поінформованість слідчого у кримінальному провадженні;
- використання протиріч у показаннях співучасників;
- участь у допиті спеціаліста в галузі вибухотехніки.

Більш докладно ці та інші тактичні прийоми допиту в конфліктних ситуаціях викладені в криміналістичній літературі [7; 19; 32; 42; 61; 64; 74].

Характер питань, що ставляться підозрюваному, залежить від ряду факторів, у першу чергу від позиції допитуваного, тобто від того, чи зізнається він у вчиненні розслідуваного злочину або заперечує свою вину.

Таким чином, особливості допиту при розслідуванні злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв, обумовлені низкою наступних обставин [8, с. 86]:

- суттєвим впливом характеру події, що відбулася, на стан потерпілих і свідків, їх стурбованістю за наслідки надання показань;
- необхідністю спеціальної підготовки слідчого до допиту для предметного орієнтування і повноцінного з'ясування обставин цього специфічного виду злочинів;
- потребою залучення до участі в допиті відповідних спеціалістів, особливо за відсутності у слідчого необхідних знань і досвіду розслідування таких злочинів;
- доцільністю використання для забезпечення точності відтворення сприйнятих обставин події ілюстративних матеріалів і об'єктів (фототаблиць, планів, речових доказів, плакатів і макетів вибухових пристроїв тощо), а також фіксації показань за допомогою різного роду графічних зображень (малюнків, креслень, схем).

3.3. Проведення судових експертиз

Процесуальною формою використання спеціальних знань при

розслідуванні кримінальних правопорушень є проведення судових експертиз. Тому від експертів вимагаються професійні знання й високий ступінь підготовленості, як з питань безпосередньої спеціалізації, так і з методики проведення експертиз.

При розслідуванні злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв, слідчому доводиться мати справу з найрізноманітнішими судовими експертизами. У зв'язку з цим він повинен знати можливості сучасних експертиз, тактику підготовки матеріалів, призначення й організації проведення таких досліджень, мати можливість правильно оцінювати експертні висновки й використовувати отримані результати з метою розкриття злочину й притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які їх вчинили. Зокрема, знання слідчим можливостей експертизи вибухових пристроїв, обставин і механізму вибуху та її об'єктів, має важливе значення не тільки для правильної підготовки матеріалів для призначення експертизи, але й цілеспрямованого огляду місця вибуху, від якого багато в чому залежать результати експертизи й розслідування кримінального провадження в цілому.

Важливим питанням підготовки до проведення експертиз залишається визначення послідовності проведення декількох експертиз для дослідження одного і того ж об'єкта. Тут необхідно пам'ятати про те, що під час проведення експертиз можуть використовуватися три основних методи дослідження: не руйнуючі, частково руйнуючі й повністю руйнуючі об'єкти. Неправильно обрана послідовність може призвести до знищення слідів й об'єктів. Уникнути цього – одне з головних вимог криміналістичного підходу до дослідження всієї сукупності ознак, що виражають властивості речових доказів і характеризують їх основні особливості. Тому необхідно дотримуватися правил проведення декількох експертиз, що мають один об'єкт дослідження, сформульовані в криміналістичній літературі [29; 98].

Експертиза вибухових пристроїв, обставин і механізму вибуху часто носить комплексний характер, і її проведення, як правило, вимагає залучення фахівців, які володіють знаннями в різних галузях науки, техніки, ремесла [11,

с. 32; 30, с. 58; 59, с. 161]. Дана експертиза містить у собі проведення вибухотехнічних, металознавчих, хімічних, трасологічних, технологічних та деяких інших видів досліджень.

Предмет даного виду експертизи становить комплекс завдань, що вирішуються стосовно вибухових речовин, вибухових пристроїв і слідів їхньої дії із застосуванням методів і технічних засобів, що становлять сутність спеціальних знань в галузі експертизи слідів вибуху. Коло фактів, які з'ясовують в процесі експертизи, що мають доказове значення й відносяться до обставин виготовлення, зберігання, встановлення й застосування вибухових пристроїв, є досить широким і визначається видом і характером об'єктів експертизи [16, с. 164].

Для проведення експертизи вибухових пристроїв, обставин і механізму вибуху в розпорядження експерта необхідно надавати об'єкти дослідження, порівняльні зразки, а також матеріали кримінального провадження. До об'єктів експертизи вибухових пристроїв, обставин і механізму вибуху, як правило, відносяться:

- знешкоджені вибухові пристрої (промислового і саморобного виготовлення), їх деталі, вибухові речовини;
- засоби ініціювання й уповільнення;
- інструменти, використані для виготовлення вибухового пристрою, схеми, креслення, записи, малюнки, що стосуються виготовлення вибухового пристрою;
- залишки вибухового пристрою та сліди вибуху, що відобразилися на предметах навколишнього оточення;
- проби ґрунту й речовин з місць найбільших руйнувань, а також проби води й повітря, зіскоби й змиви, зроблені в місцях найбільшого закопчення й обпалення;
- контрольні проби ґрунту, води й повітря, де ймовірніше за все не містяться продукти вибуху;
- елементи матеріальної обстановки, на яких є сліди вибуху або продукти

вибуху й залишки вибухової речовини, а також пошкоджені вибухом різні предмети (устаткування, транспортні засоби, механізми, одяг тощо).

Також об'єктом експертного дослідження може бути місце вибуху [60, с. 838].

Дослідженню піддаються як речові докази й предмети, так і процесуальні документи (протоколи оглядів, допитів; схеми; відео- і фотодокументи), на основі яких і відбувається формування висновків [76, с. 118-120].

Відмінність комплексної експертизи вибухових пристроїв, обставин і механізму вибуху від інших видів експертиз полягає в тому, що вона вирішує не тільки ідентифікаційні та діагностичні, але й реконструкційні, ситуаційні та інші завдання [69; 95; 70; 4; 38; 40; 76; 77]. Ідентифікаційні завдання поділяються на два підвиди: встановлення індивідуальної totoжності та встановлення групової належності:

1. Встановлення індивідуальної totoжності включає з'ясування єдиного джерела походження боєприпасів і вибухових пристроїв та їхніх елементів за місцем виготовлення, застосованим інструментом (устаткуванням, матеріалом) для їхнього виготовлення, спорядження, зберігання.

2. При встановленні групової належності вибухових пристроїв, залежно від того, чи досліджуються самі об'єкти або сліди їхнього застосування, вирішуються наступні завдання:

– встановлення типу, виду вибухового пристрою за слідами його застосування;

– встановлення групової належності об'єктів шляхом їхнього безпосереднього вивчення; визначення їхнього виду, типу (за різними підставами класифікацій, у тому числі за призначенням, способом виготовлення тощо).

До діагностичних завдань комплексної експертизи вибухових пристроїв, обставин і механізму вибуху відносяться:

– встановлення технічного стану й придатності для здійснення вибуху вибухових пристроїв, оцінка вражаючих факторів, причин і механізму їхнього

руйнування або ушкодження;

– визначення послідовності вибухів (хімічний або фізичний) за слідами на предметах навколишньої обстановки.

До ситуаційних завдань комплексної експертизи вибухових пристроїв, обставин і механізму вибуху відносяться встановлення місця розташування підривника в момент вибуху, епіцентру вибуху за ушкодженнями, відкладенням продуктів вибуху, слідами ніг і т.д.

До реконструкційних завдань комплексної експертизи вибухових пристроїв, обставин і механізму вибуху відносяться:

– відновлення форми та масогабаритних параметрів вибухового пристрою за його залишкам або слідами на предметах навколишньої обстановки;

– відновлення первісного місця розташування предметів навколишньої речової обстановки на місці вибуху.

Зміст експертизи вибухових пристроїв, обставин і механізму вибуху значною мірою визначається характером слідчої ситуації, що складається на певному етапі розслідування [65].

У тих випадках, коли злочинець невідомий і ведеться його активний пошук, перед експертами стоїть завдання встановлення конструктивних елементів вибухового пристрою, їхнього призначення, місць можливого використання й придбання, професійних навичок і кваліфікації злочинця в галузі вибухової справи.

У ситуації, коли злочинець затриманий, за допомогою експертизи необхідно визначити тотожність вибухових пристроїв, вибухових речовин, засобів підриву, окремих предметів і речовин, вилучених у підозрюваного або отриманих іншим шляхом, з тими, які використовувалися для здійснення вибуху. Тут же вирішуються завдання визначення групової належності й ототожнення інструментів і пристосувань, що застосовувалися при виготовленні саморобного вибухового пристрою [6, с. 29-34].

При експертному дослідженні вибухових пристроїв і слідів вибуху

вирішуються питання, які можна умовно об'єднати в наступні групи:

а) по встановленню факту застосування вибухового пристрою:

- чи є на представлених об'єктах сліди дії вибухового пристрою;

- чи є ушкодження, виявлені на місці події, результатом вибуху спеціального пристрою;

- чи є представлені об'єкти частинами деталей вибухового пристрою;

б) по визначенню конструкції застосованого вибухового пристрою:

- який вибуховий пристрій був використаний для здійснення вибуху;

- яка конструкція застосованого вибухового пристрою;

- які форма, розміри, спосіб виготовлення вибухового пристрою;

- який принцип дії вибухового пристрою;

- яку упаковку або маскування мав вибуховий пристрій;

- що зображено на вилучених у підозрюваних схемах і кресленнях, чи не є це зображенням вибухового пристрою або деталей до нього;

в) по визначенню корпусу (оболонки) застосованого вибухового пристрою:

- що використано як корпус (оболонка) вибухового пристрою;

- який спосіб виготовлення корпусу (оболонки) вибухового пристрою (промисловий, саморобний);

- який зовнішній вигляд (форма, розміри) мав корпус вибухового пристрою;

- з якого матеріалу виготовлений корпус (оболонка) вибухового пристрою;

- чи є осколки, вилучені з місця вибуху (витягнуті з тіла потерпілого) частиною корпусу (оболонки) вибухового пристрою [62, с. 180-189];

г) по визначенню виду й кількості використаної вибухової речовини:

- чи є представлена на дослідження речовина вибуховою;

- до якого типу й марки вибухових речовин вона відноситься; які її властивості;

- чи мав заряд вибухової речовини які-небудь сторонні включення

(крупну, сіль, цвяхи, дріб і т.п.);

- чи придатна вона для вибуху;
- яка кількість вибухової речовини була використана при вибуху;
- яким заводом випускаються та в якій галузі застосовуються дані вибухові речовини;
- чи є на об'єктах, вилучених з місця події продукти вибухової речовини;
- чи однаковий хімічний склад та інші характеристики вибухової речовини, застосованої при вибуху, і вилученої у підозрюваного;

д) по встановленню обставин підготовки та здійснення вибуху до таких, що настали або можливих його наслідків:

- чи у відповідності із правилами підривних робіт був підготовлений і здійснений даний вибух;
- де перебував вибуховий пристрій у момент вибуху;
- скільки часу необхідно витратити на проведення вибуху;
- скільки вибухів відбулося на місці події і яка їхня послідовність;
- чому не вибухнув інший вибуховий пристрій, виявлений на місці події;
- чи міг за даних умов відбутися мимовільний вибух;
- чи міг відбутися вибух при транспортуванні вибухового пристрою;
- чи була реальна небезпека для життя людей, які виявилися б у момент вибуху в даному приміщенні або місці;
- чи міг потерпілий або підозрюваний отримати наявні ушкодження в результаті вибуху;

е) по визначенню способу та засобів підриву:

- який спосіб застосовувався для підриву вибухового пристрою;
- які засоби підриву застосовувалися у вибуховому пристрої;
- яка схема електричного ланцюга вибухового пристрою;
- що застосовувалося як джерело струму;
- чи не є представлені на дослідження шматки ниток залишками вогнепровідного шнура;
- чи застосовувався у вибуховому пристрої сповільнювач, якщо так, то

який принцип його дії;

ж) по встановленню приналежності підозрілого предмета до вибухового пристрою: чи є представлений на дослідження виріб вибуховим пристроєм, якщо так, то яка схема й принцип його дії;

з) по встановленню подібності конструкцій різних вибухових пристроїв й обставин вибухів, проведених у різний час і в різних місцях:

- яка ступінь подібності між вибуховим пристроєм, застосованим на місці події, і вибуховим пристроєм, виявленим у підозрюваного;

- у чому полягає подібність між обставинами підготовки й здійснення вибухів, проведених у різних місцях й у різний час;

к) по визначенню професійних навичок і кваліфікації виготовлювача вибухового пристрою й виконавця вибуху:

- які можна зробити припущення про професію особи, яка виготовила вибуховий пристрій;

- яка кваліфікація у вибуховій справі виготовлювача вибухового пристрою й виконавця вибуху [97, с. 164, 165; 101, с. 161-163].

У кожному конкретному випадку можуть бути поставлені й інші питання, що не виходять за межі спеціальних знань в галузі криміналістичної вибухотехніки. Тому перед направленням матеріалів до експертної установи слідчий може проконсультуватися з відповідним експертом з приводу формулювання питань, достатності зібраного матеріалу, а також про можливості експертизи.

Доставка на експертизу вибухових матеріалів шляхом пересилання поштою або перевезення в громадському транспорті категорично забороняється. Вони направляються до експертної установи з нарочним на спеціальному транспорті. Недотримання правил обігу з вибухонебезпечними предметами може призвести не тільки до їхньої втрати як об'єктів експертизи, але й до нещасного випадку.

Обережне поводження потрібне також і з предметами та різними пробами, на яких можуть бути мікрочастинки продуктів вибуху вибухової

речовини. Їх необхідно поміщати в окремі коробки й жорстко кріпити в упаковці, щоб застерегти від удару, прямих сонячних променів і вологи.

Експертизи в кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із застосуванням вибухових пристроїв, як правило, складні й вимагають тривалого часу для проведення. Тому слідчий не повинен зволікати з проведенням експертизи вибухових пристроїв, обставин і механізму вибуху, що може призвести до небажаних наслідків: обмежується можливість використання висновку експерта в процесі розслідування, можуть бути пропущені строки слідства, не залишиться часу для належної оцінки й перевірки висновку експерта, обмежується можливість збору додаткових матеріалів для експертизи (якщо в цьому виникла необхідність) [89].

Під час розслідування злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв, можуть призначатися й інші види судових експертиз. Розглянемо окремі особливості залучення експертів до проведення деяких з них: судово-медичної, пожежно-технічної, трасологічної.

Судово-медична експертиза травми від вибуху принципово не відрізняється від судово-медичної експертизи трупа, але має деякі особливості, що полягають, насамперед, у характері питань, що вирішуються нею, і специфіці об'єктів дослідження. При призначенні і проведенні судово-медичної експертизи, як правило, виникають певні труднощі, пов'язані з необхідністю точного встановлення механізму травми, що обумовлені недостатньою поінформованістю як слідчого, так і експерта про вибуховий пристрій, принцип його дії і характер ушкоджень, що утворюються при цьому.

Основні питання, що вирішуються судово-медичною експертизою трупа при розслідуванні розглянутої нами категорії злочинів зводяться до наступного.

По-перше, перед експертом ставляться питання про причину смерті (чи наступила вона від вибухових травм або інших причин), час її настання; вплив вибуху на живу людину або на труп, наявність на тілі трупа опіків (встановлюється їхній ступінь) та інших ушкоджень, викликаних дією вибуху,

їх характер (ушкодження від дії вибухової хвилі, осколків, високої температури).

По-друге, з'ясовується механізм утворення тілесних ушкоджень (у тому числі при руйнуванні, деформації тіла або поділі його на частини); встановлюється, чи є ушкодження на тілі трупа результатом дії вибуху або супутніх йому процесів (які ознаки про це свідчать); якими осколками (первинними або вторинними) або вибуховою речовиною заподіяні тілесні ушкодження.

Також перед експертом ставляться питання діагностичного характеру: на якій відстані від трупа відбувся вибух, які ознаки про це свідчать; чи міг потерпілий бути відкинутий вибуховою хвилею та на яку відстань; який напрямок та сила дії травмуючих факторів вибуху (ударна вибухова хвиля, первинні або вторинні осколки та ін.); взаємоположення тіла потерпілого та травмуючих факторів у момент вибуху; яка послідовність одержання ушкоджень від вибуху та при комбінованих ураженнях (механічних, термічних і т.д.).

Особливості судово-медичної експертизи в кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із застосуванням вибухових пристроїв, полягають також у тому, що дослідженню піддаються трупи, смерть яких наступила не в результаті прямої дії вибуху, а, наприклад, від механічного впливу предметів, відкинутих вибухом, деталей будови, що обрушилися, від дії отруйних газів, що виділилися під час вибуху в приміщенні і т.п.

Судово-медична експертиза живих осіб в кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із застосуванням вибухових пристроїв, як правило, призначається слідчим для встановлення характеру й ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, стану здоров'я.

Об'єктами судово-медичної експертизи речових доказів є в основному виділення й частини тіла людини (кров, слина, волосся, кістки, м'які тканини та ін.) [6]. У постанові про проведення експертизи рекомендується вказувати як довго та в яких умовах зберігалися речові докази, що підлягають дослідженню.

У тому випадку, якщо вибух супроводжується пожежею, виникає необхідність у проведенні **пожежно-технічної експертизи**.

Для проведення пожежно-технічної експертизи експерту повинні бути надані: протокол огляду місця події, довідка про момент фіксації пожежі, акт про пожежу, план згорілого або пошкодженого приміщення, схема електропроводки, креслення та фотознімки устаткування, висновки експертизи вибухових пристроїв, обставин і механізму вибуху та інших технічних експертиз (електротехнічної, технологічної, фізико-технічної), протоколи допиту свідків і потерпілих, речові докази та всі інші матеріали кримінального провадження, які слідчий вважає за потрібне надати експерту.

Трасологічна експертиза в кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із застосуванням вибухових пристроїв, призначається, як правило тоді, коли з місця події вилучаються елементи декількох вибухових пристроїв і необхідно встановити, які ушкодження на конкретних об'єктах дослідження залишені від того або іншого вибухового пристрою.

Також дана експертиза дозволяє вирішити питання про можливості використання тих або інших інструментів при виготовленні саморобного вибухового пристрою або окремих його складових і їх ототожнення (за слідами обробки на їхній поверхні або за наявністю слідів матеріалу окремих частин вибухового пристрою на робочих площинах інструментів, вилучених при обшуках у підозрюваних).

У ході проведення трасологічних експертиз можуть здійснюватися дослідження виявлених на місці події слідів ніг передбачуваних злочинців, транспортних засобів, залишків упаковки.

На місці вибуху нерідко вилучаються предмети або частини вибухового пристрою (елементи годинникових механізмів, радіо- і електропідривачів, осколки корпусу тощо), що з тих або інших причин не піддалися значним деформаціям і руйнуванням, на яких можуть зберегтися сліди рук, придатні для ідентифікації. Наявність на речових доказах слідів папілярних візерунків рук, залишених, можливо, особами, причетними до здійснення протиправних

дій, викликає необхідність проведення дактилоскопічної експертизи з вирішенням традиційних для цього виду досліджень питань до проведення експертизи вибухових пристроїв, обставин і механізму вибуху.

Висновки до розділу 3

У розділі зосереджено увагу на найбільш ефективних і практично значущих тактичних особливостях проведення першочергових слідчих (розшукових) дій при розслідуванні злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв, – огляді місця події, допиті потерпілих, свідків і підозрюваних, призначенні експертизи вибухових пристроїв, обставин і механізму вибуху та інших видів судових експертиз (судово-медичної, пожежно-технічної, трасологічної). Саме за допомогою цих слідчих (розшукових) дій забезпечується надійна доказова база, від якої залежить успіх усього розслідування розглядуваної категорії злочинів.

Тактика огляду місця події розглянута з врахуванням наступних особливостей злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв: необхідністю суворого дотримання заходів безпеки в умовах можливих повторних вибухів додаткових вибухових пристроїв і легкозаймистих речовин, обвалів, пожеж тощо; великою площею обстеження та кількістю слідів, в тому числі, фрагментів вибухових пристроїв; необхідністю проведення аварійно-рятувальних робіт; вірогідністю раптової втрати слідів вибухових речовин, що мають властивості до швидкого перетворення в інші сполуки тощо.

Обґрунтовано, що тактика допиту потерпілих, свідків і підозрюваних при розслідуванні розглядуваної категорії злочинів визначається наступними обставинами: суттєвим впливом характеру події, що відбулася, на стан потерпілих і свідків; необхідністю спеціальної підготовки слідчого до допиту для предметного орієнтування і повноцінного з'ясування обставин цього специфічного виду злочинів; потребою залучення до участі в допиті відповідних спеціалістів, особливо за відсутності у слідчого необхідних знань;

доцільністю використання для забезпечення точності відтворення сприйнятих обставин події ілюстративних матеріалів і об'єктів, а також фіксації показань за допомогою різного роду графічних зображень.

Визначено, що важливим питанням підготовки до призначення експертиз при розслідуванні злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв, є визначення послідовності проведення декількох експертиз для дослідження одного об'єкта, оскільки неправильно обрана послідовність може призвести до знищення слідів злочину.

ВИСНОВКИ

Підводячи підсумки проведеної роботи, вважаємо за доцільне сформулювати певні висновки дослідження проблем розслідування злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв, що мають як теоретичне, так і практичне значення.

Створення загальної методики розслідування однорідної групи кримінальних правопорушень, спираючись на положення про подібність принципу дії об'єктів, що використовуються як знаряддя для досягнення злочинного задуму, способів вчинення цих кримінальних правопорушень, особливостей особистості злочинців, а також способів і засобів розслідування даної категорії кримінальних проваджень, є, на даний момент, перспективним напрямом криміналістичних досліджень. З цією метою для реалізації даного напрямку виділена група злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв, і розроблені методичні рекомендації з їхнього розслідування.

На основі аналізу криміналістичної літератури, критичного осмислення поглядів різних криміналістів, у магістерській роботі розглядаються наступні структурні елементи криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв, найбільш важливі для їх розкриття й розслідування: характеристика вибухових пристроїв; характеристика особи злочинця; предмет злочинного посягання; слідова картина злочинів.

Практика розслідування злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв, показує, що віднесення об'єктів до категорії вибухових пристроїв викликає значні труднощі, обумовлені тим, що у вітчизняній криміналістиці дотепер не склалося чіткого визначення поняття «вибуховий пристрій». З урахуванням аналізу різних точок зору, вибуховий пристрій можна визначити як виріб, конструктивно призначений для здійснення хімічного вибуху і здатний вражати людей та руйнувати об'єкти. Докладно проаналізувавши експертну діяльність, ми дійшли висновку, що по-справжньому практичне значення має класифікація вибухових пристроїв за

способом виготовлення (промислового виготовлення і саморобні).

Блиькими є типологічні криміналістично значимі риси осіб, які вчиняють аналізовані злочини. Ґрунтуючись на дослідженні матеріалів кримінальних справ про злочини, пов'язані із застосуванням вибухових пристроїв, ми виділили і охарактеризували три типи особистості злочинців, які вчиняють розглядувані види злочинів: «аматор», «напівпрофесіонал», «професіонал». При розкритті змісту визначених типів ми відбили такі властивості і риси особистості, як стать, вік, найбільш розповсюджені мотиви, специфіку загальнонебезпечних засобів, якими користується злочинець, їх кількість і сполучення, ставлення до вчиненого, особливості способу вчинення злочину, використовувані методи.

Предмети безпосереднього посягання злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв, поділяються на дві групи: об'єкти біологічного походження і об'єкти, що виникли в результаті діяльності людини. До першої групи відносяться люди і тварини, до другої – різного роду споруди, будинки, транспорт тощо. Аналіз слідчої практики показує, що в більшості випадків потерпілими від злочинів, пов'язаних з вибухами, є підприємці, які займаються великим або середнім бізнесом; особи, що так чи інакше пов'язані з кримінальними структурами; посадові особи, які займають відповідальні посади; абсолютно сторонні люди, які випадково перебували в місці здійсненого вибуху. Стосовно другої групи об'єктів – ними найчастіше є об'єкти громадського користування, об'єкти транспорту, пам'ятники історії і культури, а також шляхопроводи і магістралі передачі електроенергії, нафти і газу, електростанції, небезпечні виробництва й ін.

Сліди вибуху варто виділяти в самостійну групу слідів. У силу своєї матеріальної сутності місце вибуху завжди пов'язане зі значними змінами навколишньої обстановки, які залежать від характеру навколишньої обстановки до вибуху й під час вибуху, потужності вибухового пристрою, ліквідації наслідків вибуху та ряду інших обставин. Виходячи з видів впливу вибуху на навколишнє середовище, сліди вибуху, які виявляються на місці

події, можливо поділити на три групи. Перша група слідів стосується залишків вибухового пристрою, які містять ознаки, характерні для його конструкції. До другої групи відносяться сліди вибуху, що відобразилися на навколишніх об'єктах (пробоїни, розриви, деформації, мікроструктурні зміни, нашарування мікрочастинок). До третьої групи відноситься кіптява та залишки вибухової речовини у вигляді мікрочастинок, що не прореагували під час вибуху.

На основі вивчення слідчої практики боротьби з розглядуваним видом злочинів, виділені наступні типові слідчі ситуації, з якими слідчий може стикатися на початковому етапі розслідування: 1) надійшла інформація про виявлення вибухового пристрою; 2) надійшла інформація про затримання особи, яка мала при собі вибуховий пристрій; 3) надійшла інформація про вчинення вибуху і: а) особа, яка вчинила злочин, невідома; б) є достовірна інформація про особу, яка вчинила злочин, але вона не затримана; в) є неповні дані про особу, яка вчинила злочин; г) особа, підозрювана у вчиненні злочину, затримана на місці злочину або після його вчинення. На підставі визначених типових вихідних слідчих ситуацій розроблені шляхи їхнього вирішення.

Обґрунтовано, що при висуванні криміналістичних версій і плануванні початкового етапу розслідування злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв, варто виходити з наявності вихідної інформації, ситуації, яка склалася на початку досудового розслідування, а також типових обставин, що вимагають встановленню в кримінальних провадженнях розглядуваної категорії. З урахуванням викладеного, розроблені наступні типові загальні версії, що можуть висуватися слідчими на початковому етапі розслідування злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв: 1. У випадку виявлення вибухового пристрою: а) має місце готування до терористичного акту; б) має місце готування до вчинення іншого злочину (вбивство, хуліганство); в) має місце інсценування терористичного акту або іншого злочину. 2. У випадку, коли вибух відбувся: а) проведена терористична акція; б) вчинений інший злочин, наприклад, вбивство або хуліганство; в) мало місце необережне поводження з вибуховими речовинами; г) відбулася аварія,

катастрофа внаслідок порушення правил зберігання та експлуатації вибухових пристроїв або вибухових речовин.

У розвиток кожної з вищевказаних версій надалі висувуються як загальні, так і окремі версії, що базуються на конкретних даних, зібраних в кримінальному провадженні. В основу їхнього змісту можуть бути покладені способи вчинення злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв. Зокрема, володіючи інформацією про вибух, що готується, і додатково даними про місцезнаходження вибухового пристрою слідчий може висувати версії про можливості здійснення вибуху, його час, потужність вибухового пристрою, засоби ініціювання вибуху, місце знаходження й особистість злочинця, його мотиви, а також про те, проти кого спрямований злочинний намір.

Для розкриття розглядуваного виду злочинів важливого значення набуває планування початкового етапу розслідування. В основу планування можуть бути покладені як загальні, так і окремі версії. Вибір підстав планування залежить від кількості висунутих версій і виявлених злочинних епізодів, слідчої ситуації, що склалася та інших факторів об'єктивного характеру. Крім того, при плануванні розслідування розглянутих злочинів варто брати до уваги й численні способи їх вчинення.

Практика показує, що багато вибухів вчиняють члени екстремістських груп або особи, найняті ними (як правило, з кримінального середовища). У зв'язку з цим у плані проведення слідчих (розшукових) дій та інших заходів повинні значитися заходи перевірки причетності до злочину членів таких груп, їхніх родичів (використовуючи при цьому дані оперативних обліків), а також заходи зі встановлення їх місцезнаходження під час розслідуваної події – за допомогою проведення негайних допитів виявлених членів організованих злочинних груп, що діють на даній території, їх рідних та близьких.

Для підвищення ефективності розслідування злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв, пропонується створювати слідчо-оперативні групи, до складу яких, в необхідних випадках, повинні входити:

підгрупа аналізу, організації роботи й координації дій підгруп; підгрупа з відпрацьовування місць виготовлення й розфасовки вибухових речовин; підгрупа по роботі на місцях вибухів (робота зі свідками й потерпілими; збір технічної документації; встановлення розмірів збитку; впізнання трупів); підгрупа з відпрацьовування зв'язків підозрюваних (обвинувачених); підгрупа з призначення всіх експертиз і контролю за їх виконанням; підгрупа зі збору й обробки інформації, наявної на телебаченні та в пресі.

Огляду місця події в кримінальних провадженнях розглянутої категорії властива своя специфіка, обумовлена способом вибуху, характером постраждалого об'єкта, місцем вибуху, масштабами руйнувань, конструктивними особливостями застосованого вибухового пристрою. Значну допомогу слідчому у проведенні даної слідчої (розшукової) дії можуть надати наступні спеціалісти: спеціаліст-криміналіст, спеціаліст-вибухотехнік, спеціаліст в галузі пожежно-технічних досліджень, спеціаліст в галузі судової медицини та ін.

Тактика огляду місця події має особливості залежно від того місця, де вчинений вибух. На підставі цього, виділені специфічні особливості проведення огляду місця вибуху на відкритій місцевості, у приміщенні, в автомобілі.

Тактика допиту потерпілих, свідків і підозрюваних визначається з урахуванням процесуального статусу допитуваних осіб, а також слідчих ситуацій, що склалися. Допит потерпілих і свідків по даній категорії кримінальних проваджень необхідно проводити проявляючи максимум такту і чуйності. Важливе значення для них мають слова підтримки й схвалення. Не рекомендується принижувати потерпілого або свідка негативною оцінкою його дій, пов'язаних із проявом боягузтва, малодушності, нерішучості до, у момент або після вибуху.

Допит підозрюваного доцільно здійснювати, як правило, без зволікання, максимально використовуючи фактор раптовості та систему тактичних прийомів, розроблених у криміналістиці для конфліктних ситуацій. При цьому

допиту повинна передувати ретельна підготовка, у ході якої необхідно уважно вивчити матеріали, пов'язані з оглядом місця вибуху, плани, схеми, фотографії, відеозаписи, протоколи огляду речових доказів, допитів потерпілих і свідків, матеріали відомчих технічних комісій, результати дослідження слідів вибуху.

Висловлене переконання про обов'язкове проведення на початковому етапі розслідування злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв, комплексної експертизи вибухових пристроїв, обставин і механізму вибуху, через різноманіття об'єктів експертного дослідження. До об'єктів експертизи вибухових пристроїв, обставин і механізму вибуху, як правило, відносяться: знешкоджені вибухові пристрої (промислового і саморобного виготовлення), їхні деталі, вибухові речовини; засоби ініціювання й уповільнення; інструменти, використані для виготовлення вибухового пристрою, схеми, креслення, записи, малюнки, що стосуються виготовлення вибухового пристрою; залишки вибухового пристрою та сліди вибуху, що відобразилися на предметах навколишнього оточення; проби ґрунту й речовин з місць найбільших руйнувань, а так само проби води й повітря, зіскоби й змиви, зроблені в місцях найбільшого закопчення й обпалення; контрольні проби ґрунту, води й повітря, де ймовірніше за все не містяться продукти вибуху; елементи матеріальної обстановки, на яких є сліди вибуху або продукти вибуху й залишки вибухової речовини, а також пошкоджені вибухом різні предмети (устаткування, транспортні засоби, механізми, одяг тощо). Також об'єктом експертного дослідження може бути місце вибуху.

До числа основних експертиз при розслідуванні злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв, відносяться також судово-медичні, пожежно-технічні, трасологічні, балістичні, судово-психіатричні, почеркознавчі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агафонов В. В. Криминалистика : вопросы и ответы / В. В. Агафонов, А. Г. Филиппов. – [3-е изд., испр. и доп.]. – М. : Юриспруденция, 2002. – 224 с.
2. Актуальные проблемы следственной деятельности : межвузовский сборник научных трудов. – Свердловск : СЮИ, 1990. – 152 с.
3. Алиев А. А. Практика расследования уголовных дел о преступлениях террористической направленности / А. А. Алев // Следственная практика. – Выпуск 1 (158). – М., 2003. – С. 97.
4. Асташов М. А. Использование специальных познаний эксперта-взрывотехника при расследовании преступлений : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / М. А. Асташов. – Воронеж, 2001. – 24 с.
5. Баев О. Я. О методических основах расследования насильственных преступлений / О. Я. Баев // Актуальные вопросы уголовного права, процесса и криминалистики : Сб. науч. тр. – Калининград : Калинингр. ун-т., 1998. – С. 74–81.
6. Бакин Е. А. Осмотр места происшествия при преступлениях, совершенных путем взрыва, и некоторые аспекты криминалистических исследований изъятых вещественных доказательств : методическое пособие / Е. А. Бакин, И. Ф. Алешина. – М., 2001. – 46 с.
7. Бахін В. П. Тактика допиту : навч. посібник. (Серія «Навчально-практичне видання.») / В. П. Бахін, В. К. Весельский. – Київ : НВТ «Правник», 1997. – 64 с.
8. Бахін В. П. Кримінальний вибух: поняття, характеристика, аналіз, розслідування / [Бахін В. П., Михайлов М. А.] ; за ред. Я. Ю. Кондратьєва. – Київ, 2001. – 132 с.
9. Белкин Р. С. Криминалистика : проблемы, тенденции, перспективы. От теории – к практике / Р. С. Белкин. – М. : Юрид. лит., 1988. – 304 с.
10. Белкин Р. С. Курс криминалистики : в 3 т. / Р. С. Белкин. – М. : Юрист, 1997. – Т. 1 : Общая теория криминалистики. – 1997. – 408 с.
11. Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия / Р. С. Белкин. – М. : БЕК, 1997. – 342 с.
12. Белкин Р. С. Курс криминалистики : [учеб. пособие для вузов] / Р. С. Белкин. – [3-е изд., доп.]. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2001. – 837 с.
13. Біленчук П. Д. Балістика : криміналістичне вогнестрільне зброєзнавство : [підручник] / П. Д. Біленчук, А. В. Кофанов, О. Ф. Сулява ; за редакцією проф. П. Д. Біленчука. – К. : Міжнародна агенція «BeeZone», 2003. – 384 с.
14. Большой энциклопедический словарь / [главный редактор А. М. Прохоров]. – [2-е издание, переработанное, дополненное]. – М. : «Большая Российская энциклопедия», 1997. – 1434 с.

15. Бордиловский Э. И. Раскрытие неочевидных преступлений. Организация и тактика: учебное пособие / Э. И. Бордиловский ; под ред. А. А. Чувилева. – М. : МВШМ МВД РФ, 1991. – 88 с.
16. Варченко И. А. Криминалистическая характеристика и особенности первоначального этапа расследования преступлений, связанных с применением взрывчатых веществ и взрывных устройств: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Варченко Игорь Александрович. – Краснодар, 2002. – 286 с.
17. Васильев А. Н. Предмет, система и теоретические основы криминалистики : монография / А. Н. Васильев, Н. П. Яблоков. – М. : Изд-во МГУ, 1984. – 144 с.
18. Ведерников Н. Т. Личность преступника как элемент криминалистической характеристики преступления / Н. Т. Ведерников // Криминалистическая характеристика преступлений : сб. науч. тр. – М. : Всесоюз. ин-т по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности, 1984. – С. 74–77.
19. Весельський В. К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти) : монографія / В. К. Весельський. – К. : НВТ «Правник» – НАВСУ, 1999. – 126 с.
20. Весельський В. К. Сучасні можливості використання даних про спосіб вчинення злочину в боротьбі зі злочинністю: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / В. К. Весельський, С. М. Зав'ялов, В. В. Пяковський. – К. : КНТ, 2009. – 160 с.
21. Взрывотехническая экспертиза / Качанов А. Я., Кузнецов В. В., Мартынов В. В., Гнездилов Н. В. // Вестник МВД Российской Федерации. – 1995. – №2. – С. 144.
22. Возгрин И. А. Криминалистические версии и планирование расследования / И. А. Возгрин. – Л. : Изд-во ВПУ МВД СССР, 1985. – 20 с.
23. Галахов С. С. Криминальные взрывы. Основы оперативно-розыскной деятельности по борьбе с преступлениями террористического характера / С. С. Галахов. – М. : Экзамен, 2002. – 288 с.
24. Гончаренко В. И. Понятие криминалистической характеристики преступления / В. И. Гончаренко, Г. А. Кушнир, В. Л. Подпалый // Криминалистика и судебная экспертиза : респ. междувед. науч.-метод. сб. – К. : Вища шк., 1986. – Вып. 33. – С. 3–8.
25. Дворкин А. И. Методика расследования убийств, совершенных с применением взрывных устройств / А. И. Дворкин, Л. В. Бертовский. – М. : Инфра-М, 2001. – 96 с.
26. Дильдин Ю. М. Взрывы и обнаружение взрывных устройств (вопросы организации и методики работы) : методические рекомендации / Ю. М. Дильдин, А. Ю. Семенов, А. А. Шмырев. – М. : ВНКЦ МВД СССР, 1991. – 48 с.
27. Донцов В. Г. Дознание и экспертиза пожаров : справочное пособие / В. Г. Донцов, В. И. Путилин. – Волгоград : УПО УВД Волгоградского облисполкома, 1989. – 594 с.

28. Драпкин Л. Я. Основы теории следственных ситуаций / Л. Я. Драпкин. – Свердловск : Изд-во Урал, ун-та, 1987. – 163 с.
29. Экспертизи у судовій практиці / [за заг. ред. В. Г. Гончаренка]. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 388 с.
30. Энциклопедия судебной экспертизы / [ред. : Т. В. Аверьянова, Е. Р. Россинская]. – М. : Юристь, 1999. – 552 с.
31. Евстигнеева О. В. Особенности расследования преступлений, совершенных с использованием взрывных устройств : дис. канд. юрид. наук : 12.00.09 / Евстигнеева Ольга Владимировна. – Саратов, 2001. – 215 с.
32. Зорин Г. А. Руководство по тактике допроса : учебно-практическое пособие. – Москва : Юрлитинформ, 2001. – 320 с.
33. Инженерные боеприпасы : Книга шестая. – М. : МО России, 1993. – С. 197.
34. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затверджена Наказом Міністерства юстиції України №53/5 від 08.10.1998 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=z0705-98>
35. Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень, затверджена Наказом МВС України від 14.08.2012 р. № 700 // Збірник нормативно-правових актів України, що регламентують окремі питання кримінального провадження : [упоряд. С. М. Алфьоров, С. М. Міщенко, В. І. Фашинник та ін.] ; за заг. ред. В. І. Сліпченка. – Київ : ТОВ «АРТ-Дизайн», 2012. – С. 102–113.
36. Інструкція про порядок ведення єдиного обліку в органах поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, затверджена Наказом МВС України від 06 листопада 2015 р. № 1377 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1498-15>.
37. Исхизов Д. А. Обнаружение мест закладки взрывных устройств в недвижимых объектах / Д. А. Исхизов // Вестник Саратовской государственной академии права. – Саратов, 2001. – №3 (26). – С. 71.
38. Исхизов Д. А. Криминалистические исследования взрывных устройств / Д. А. Исхизов // Уголовная юстиция : проблемы правоприменения. Сборник научных трудов. – Волгоград : Изд-во ВолГУ, 2003. – С. 245-248.
39. Іщенко А. В. Засоби і методи виявлення вибухових речовин та пристроїв у боротьбі з тероризмом : [навч.-практ. посіб.] / А. В. Іщенко, М. В. Кобець. – К. : Національна академія внутрішніх справ України, 2005. – 144 с.

40. Колотушкин С. М. Взрывотехническая экспертиза : организационные и методические вопросы / С. М. Колотушкин, В. А. Стекольников // Деятельность правоохранительных органов и федеральной противопожарной службы в современных условиях: проблемы и перспективы развития : материалы международной научно-практической конференции. – Иркутск : Изд-во Вост.-Сиб. ин-та МВД РФ, 2006. – С. 73-75.
41. Коновалова В. Е. Правовая психология В. Е. Коновалова. – Х. : Консум, 1997. – 160 с.
42. Коновалова В. Е. Допрос : тактика и психология : учебное пособие. – Х. : «Консум», 1999. – 156 с.
43. Коновалова В. О. Планування та організація розслідування злочинів / В. О. Коновалова // Розслідування злочинів у сфері господарської діяльності : окремі криміналістичні методики : [монографія] / [В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.] ; за ред. В. Ю. Шепітька. – Х. : Право, 2006. – С. 21–27.
44. Коновалова В. Е. Версия : концепция и функции в судопроизводстве : [монография] / В. Е. Коновалова/ – Х. : Издатель ФЛ-П Вапнярчук Н. Н., 2007. – 192 с.
45. Конюхов Н. И. Словарь–справочник по психологи / Н. И. Конюхов – М. : Полиграфресурсы, 1996. – 155 с.
46. Кордуэлл М. Психология. А-Я : Словарь-справочник / [пер. с англ. К. С. Ткаченко]. – М. : ФАИР-ПРЕСС, 1999. – 448 с.
47. Краткий словарь по философии : словарь [под общ. ред. И. В. Блауберга, И. К. Пантина]. – 4-е изд. – М. : Политиздат, 1982. – 432 с.
48. Кримінальний кодекс УРСР // ВВР. – 1961. – №2. – Ст. 14.
49. Кримінальний кодекс України : Науково-практичний коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін. ; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – [видання четверте, доповн.] – Х. : ТОВ «Одісей», 2008. – 1208 с.
50. Кримінальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 10 серп. 2009 р. (відповідає офіц. текстів). – К. : ПАЛИВОДА А. В., 2009. – 188 с.
51. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ю. В. Александров, В. І. Антипов, М. В. Володько та ін.; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – [вид. 3-тє, переробл. та допов.] – К. : Юридична думка, 2004. – 352 с.
52. Кримінальне право України : Загальна частина : підручник / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін.; за ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – [2-е вид., перероб. і допов.] – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 480 с.
53. Кримінальний процесуальний кодекс України, Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу

України» : чинне законодавство з 19 листопада 2012 року : (офіц. текст). – К.: ПАЛИВОДА А.В., 2012. – 382 с.

54. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – Т. 1. – 2012. – 768 с.

55. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За загальною редакцією професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – К. : Юстініан, 2012. – 1224 с.

56. Криміналістика : учебник / [Е. Н. Викторова и др.] ; под ред. В. А. Образцова. – М. : Юрист, 1995. – 591 с.

57. Криміналістика. Методика расследования преступлений новых видов, совершаемых организованными преступными сообществами: учебник / [под ред. Ю. Г. Корухова]. – М. : Современный гуманитарный университет, 2002. – 464 с.

58. Криміналістика : учебник / Бурнашев Н. А., Быков В. М., Волынский А. Ф., Закатов А. А. и др. ; под ред. : А. Ф. Волынский, А. Г. Филиппов (Отв. ред.). – М. : Спарк, 1998. – 543 с.

59. Криміналістическое обеспечение деятельности криминальной милиции и органов предварительного расследования / [под ред. проф. Т. В. Аверьяновой и проф. Р. С. Белкина]. – М., 1997. – 400 с.

60. Криміналістика: учебник для вузов / [Аверьянова Т. В., Белкин Р. С., Корухов Ю. Г., Россинская Е. Р.] ; под ред. проф. Р. С. Белкина. – М. : Издат. группа НОРМА-ИНФРА, 1999. – 990 с.

61. Кришевич О. Застосування тактичних прийомів для вирішення конфліктів на допиті / О. Кришевич // Право України. – 2001. – №3. – С. 66–68.

62. Кряжев В. С. Общие положения методики расследования преступлений, совершенных с применением взрывных устройств : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Кряжев Владимир Сергеевич. – Иркутск, 2003. – 235 с.

63. Литвинов А. Н. Прогнозирование и планирование в криминалистике / А. Н. Литвинов, Р. Л. Степанюк ; под общ. ред. канд. юрид. наук доц. В. И. Гаенко. – М. : «ЮРКНИГА», 2004. – 160 с., илл.

64. Луцик А. Межі психологічного впливу на допитах / А. Луцик // Вісник прокуратури. – 2002. – №3. – С. 93–95.

65. Мартынов В. В. Развитие взрывотехнической экспертизы в органах внутренних дел / В. В. Мартынов, А. Ю. Семенов // Вестник МВД России. – 2002. – №1. – С. 51.

66. Матусовский Г. А. Методика расследования хищений: учеб. пособие / Г. А. Матусовский. – К. : УМК ВО, 1988. – 88 с.

67. Место взрыва как объект криминалистического исследования: [учебное пособие] / Ю. М. Дильдин, В. В. Мартынов, А. Ю. Семенов, А. Д. Стецкевич. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М.: ЭКЦ МВД России, 1995. – 98 с.
68. Моторный И. Понятие и экспертное исследование взрывного устройства / И. Моторный // Российская юстиция. – 1998. – №7. – С. 28-30.
69. Моторный И. Д. Теоретико-прикладные основы применения средств и методов криминалистической взрывотехники в борьбе с терроризмом : [монография] / И. Д. Моторный. – М. : Изд. Шумилова И. И., 1999. – 199 с.
70. Моторный И. Д. Криминалистическая взрывотехника : новое учение в криминалистике : учеб.-метод. и справ. пособие / И. Д. Моторный. – М. : Шумилова И. И., 2000. – 176, [1] с.
71. Настільна книга слідчого: [наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів] / М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 720 с.
72. Настільна книга слідчого : [наук.-практ. вид. для слідчих і дізнавачів] / [М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін.]. – [2-ге вид., перероб. і допов.]. – К. : Вид. Дім «Ін Юре», 2007. – 728 с. : 49 іл.
73. Огляд місць подій за фактами вибухів: Довідково-методичний посібник / В. І. Пащенко, Є. М. Ткаченко, С. А. Грущенко, М. В. Кобець та ін. – К., 2004. – 69 с.
74. Особливості провадження допиту підозрюваного (обвинуваченого) з метою недопущення тортур та інших порушень прав людини : посібник / В. К. Весельський, В. С. Кузьмічов, В. С. Мацишин, А. В. Старушкевич. – Київ : НАВСУ, 2004. – 148 с.
75. Осмотр места взрыва. Методические рекомендации. – Н. Новгород : ЭКУ ГУВД Нижегородской области, 1999. – 16 с.
76. Паничев Н. Т. О практике применения криминалистических средств и методов в предупреждении, раскрытии и расследовании терактов и криминальных взрывов, совершенных на территории Ставропольского края / Н. Т. Паничев // Экспертная практика. – 2001. – №51. – С. 118–120.
77. Пащенко В. І. Основи криміналістичного дослідження елементів електроживлення, що застосовуються у вибухових пристроях : довідков.-метод. посібн. / В. І. Пащенко, О. Я. Свистунов. – К. : ДНДЕКЦ МВС України, 2001. – 59 с.
78. Поліщук В. В. Характеристика конструктивних елементів вибухових пристроїв, що застосовуються для вчинення кримінальних вибухів / В. В. Поліщук // Розвиток України в ХХІ столітті: економічні, соціальні, екологічні, гуманітарні та правові проблеми : збірник тез доповідей ІV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (Тернопіль, 30 березня 2009 року). – Тернопіль, 2009. – Секція 6-8. – С. 123–126.

79. Поліщук В. В. Класифікація вибухових речовин, що використовуються при вчиненні кримінальних вибухів / В. В. Поліщук // Наукові здобутки на шляху до удосконалення правової системи : матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. – Тернопіль, 2009. – С. 63–65.
80. Поліщук В. В. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики кримінальних вибухів / В. В. Поліщук // Зовнішня торгівля: право та економіка. Науковий журнал. – К., УДУФМТ. – №1 (42). – 2009. – С. 106–109.
81. Поліщук В. В. Предмет злочинного посягання кримінальних вибухів / В. В. Поліщук // Криміналістика у протидії злочинності : тези доповідей науково-практичної конференції (Київ, 16 жовтня 2009 року). Видання присвячене 45-річчю кафедри криміналістики Київського національного університету внутрішніх справ. – К. : «Хай-Тек Прес», 2009. – С. 436–438.
82. Поліщук В. В. Особливості допиту потерпілих і свідків при розслідуванні злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв / В. В. Поліщук // Захист прав і свобод людини та громадянина: напрямки реалізації в Україні : матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. – Тернопіль, 2009. – С. 36–39.
83. Поліщук В. В. Спосіб вчинення злочину як елемент криміналістичної характеристики кримінальних вибухів / В. В. Поліщук // Криміналістичний вісник : [наук.-практ. зб. / голов. ред. Коваленко В. та ін.] / ДНДЕКЦ МВС України; НАВС. – К. : ТОВ «Еліт Принт». – 2010. – №2 (14). – С. 127–131.
84. Поліщук В. В. Особливості механізму слідоутворення злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв / В. В. Поліщук // Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні : III Всеукраїнська науково-практична конференція, 23 квітня 2010 року, Запоріжжя : матеріали : у 2 ч. – Запоріжжя : Юридичний ін-т ДДУВС, 2010. – Ч. II. – С. 110–112.
85. Поліщук В.В. Організаційно-підготовчі дії огляду місця події при розслідуванні злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв / В. В. Поліщук // Митна справа. Науково-аналітичний журнал. – 2013. – № 1 (85). – Частина 2. – Книга 1. – С. 116–121.
86. Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань, затверджене Наказом Генерального прокурора України від 06 квітня 2016 р. № 139 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0680-16>.
87. Попов И. А. Расследование пожаров. Правовое регулирование. Организация и методика : учебное пособие / И. А. Попов. – М. : «ЮрИнфоР», 1998. – 310 с.
88. Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах / упоряд. В. В. Рожнова, А. С. Сизоненко, Л. Д. Удалова. – К. : ПАЛИВОДА А. В., 2010. – 456 с.
89. Применение металловедческих методов при решении задач комплексной взрывотехнической экспертизы / Булгаков В. Г., Гераськин М. Ю., Котельников Б. В., Шапочкин В. И. //

Технико-криминалистическое обеспечение раскрытия и расследования преступлений. – М. : Былина, 2000. – С. 119–122.

90. Пясковський В.В. Методика розслідування торгівлі людьми: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Пясковський Вадим Валерійович. – К., 2004. – 225 с.

91. Розкриття та розслідування злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових речовин та пристроїв // Збірник методичних рекомендацій з питань розкриття та розслідування злочинів слідчими та оперативними працівниками органів внутрішніх справ / [під ред. П. В. Коляди]. – К. : ГСУ МВС, 2001. – С. 76–104.

92. Саинчин А. С. Основы раскрытия некоторых видов умышленных убийств : криминалистический анализ : монография / А. С. Саинчин. – Одесса : Юридическая литература, 2004. – 304 с.

93. Салтевський М. В. Основы методики розслідування злочинів, скоєних з використанням ЕОМ: навч. посібник / М. В. Салтевський. – Харків : Нац. юрид акад. України, 2000. – 35 с.

94. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник / М. В. Салтевський. – К. : Кондор, 2006. – 588 с.

95. Смольяков П. П. Правовые и методические основы криминалистических исследований самодельных взрывных устройств: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Смольяков Пётр Павлович. – Волгоград, 2000. – 289 с.

96. Сокиран Ф. М. Шляхи вдосконалення тактики психологічного впливу при проведенні окремих слідчих дій : посібник / Ф. М. Сокиран, М. Ф. Сокиран – К. : НАВСУ, 2005. – 160 с.

97. Таркинский А.И. Использование специальных знаний при расследовании преступлений, связанных с применением взрывных устройств : дис. канд. юрид. наук : 12.00.09 / Таркинский Абдулмуслим Ибрафимович. – Махачкала, 2003. – 210 с.

98. Теоретичні основи судової експертизи : курс лекцій / [уклад. : Кофанов А. В., Волошин О. Г., Літвінова О. В.]. – К. : КНУВС, 2010. – 272 с.

99. Хромых Д. Н. Методика расследования актов терроризма с использованием взрывных устройств: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Хромых Дмитрий Николаевич. – С.-Пб., 2002. – 215 с.

100. Шаталов А. С. Криминалистические алгоритмы и программы. Теория. Проблемы. Прикладные аспекты. (Научное издание) / А. С. Шаталов. – М. : Лига Разум, 2000. – 250 с.

101. Шорин И. Ю. Криминалистические аспекты борьбы с преступлениями, совершаемыми с использованием дистанционно-управляемых взрывных устройств : дис. канд. юрид. наук : 12.00.09 / Шорин Игорь Юрьевич. – Саратов, 2002. – 203 с.